

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

(από τήν αρχαιότητα μέχρι σήμερα)

STEFANAQ POLLO - ARBEN PUTO

ΤΙΤΛΟΣ: ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ.

ΕΚΔΟΤΗΣ: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ. Πλάτωνος 4. τηλ. 270-684 Θεσσαλονίκη.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Μπάμπης 'Ακτσόγλου.

ΦΩΤΟΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΓΝΑΤΙΑ. Δελμούζου 7. τηλ. 265-985 Θεσσαλονίκη

ΦΩΤΟΓΡΑΦΗΣΗ - ΜΟΝΤΑΖ: Βαγγέλης Μάρκου.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΦΩΤΟ - ΟΦΦΣΕΤ Ν. ΑΪΒΑΖΗΣ - Σ. ΖΟΥΜΠΟΥΛΗΣ.

ΕΦΑΡΜΟΣΤΙΔΟΥ 13 τηλ. 534-570, 511-837 Θεσσαλονίκη.

ΣΑΙΝΑΒΛΑ ΣΗΙ ΑΡΧΟΤΣΙ

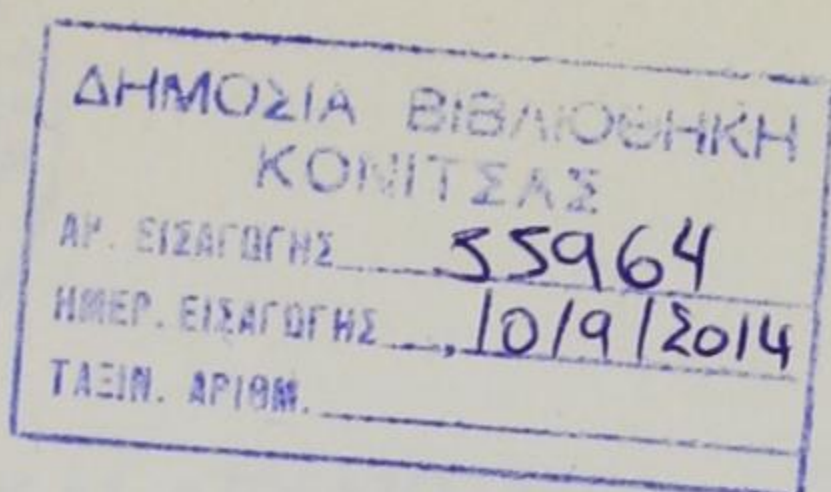
ΕΚΔΟΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΚΑΤΑΧΗ

ΟΤΤΟ ΜΟΝΤΑΖ - ΟΤΤΟ ΜΟΝΤΑΖ

Τά φωτογραφικά ντοκουμέντα καί οί χάρτες πάρθηκαν από τά 'Αρχεία καί Μουσεία τών Τιράνων.

Οί συγγραφείς συνεργάστηκαν καί γιά τήν έκδοση τούτη.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ

(από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα)

STEFANAQ POLLO - ARBEN PUTO

μέ τη συνεργασία

του KRISTO FRASHERI και SKËNDER ANAMALI

Μετάφραση από τα γαλλικά: Μπάμπης 'Ακτσόγλου

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ

Κεντρική Διάθεση: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ, Πλάτωνος 4 τηλ. 270.684,
Θεσσαλονίκη.

Γιά τήν' Αθήνα: Βιβλιοπωλείο ΠΟΡΕΙΑ, Σόλωνος 78, τηλ. 36.31.622.

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ — ΟΙ ΙΛΛΥΡΙΟΙ

Τά πρώτα ἴχνη τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας στήν Ἀλβανία

Τά ἀποτελέσματα πού συγκεντρώθηκαν ἀπό τίς συστηματικές ἀνασκαφές πού ἔγιναν στό ἀλβανικό ἔδαφος, ἰδιαίτερα μετὰ τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ἔχουν σχεδόν συμπληρώσει τό μεγάλο κενό τῶν γνώσεών μας πάνω στήν Προϊστορία καί τήν Ἀρχαιότητα. Ἡ Ἀλβανία ἀποκαλύφθηκε ὅτι εἶναι μιά χώρα μέ πολύ ἀρχαῖο πολιτισμό. Μποροῦμε νά ποῦμε ὅτι ἀπό δῶ καί πέρα ἡ προϊστορία της δέν εἶναι λιγότερο γνωστή ἀπό πολλῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν.

Τά πρώτα ἀνθρώπινα ἴχνη πού ἀνακαλύφθηκαν μέχρι σήμερα στό ἔδαφος τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας, φθάνουν στή μέση καί νεώτερη παλαιολιθική ἐποχή. Ἡ ἐποχή αὕτη (πού πιάνει χοντρικά 100 χιλιάδες μέχρι 10 χιλιάδες χρόνια π.ε. (παλαιά ἐποχή), ἀντιπροσωπεύεται ἀπό τά εὐρήματα πού συλλέχθηκαν στήν παραλία τοῦ Ἰονίου πελάγους καί στούς πρόποδες τοῦ ὄρους Ντάιτι κοντά στά Τίρανα στήν κεντρική Ἀλβανία. Πρόκειται γιά μικρολιθικά ἐργαλεῖα ἀπό πυριτόλιθο, ἀσβεστοποιημένα ὑπολείμματα, ἀπολιθώματα ἄγριων ζώων κ.λπ.

Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ ἀνακαλύψεις πού ἔγιναν στούς νεολιθικούς οἰκισμούς. Στό συνοικισμό τοῦ Τσάκραν, πού βρίσκεται στήν παραλιακή περιοχή τοῦ Νότου καί ἀνήκει στή μέση νεολιθική ἐποχή, βρέθηκαν ἴχνη ἀπό καλύβες, ἐνμέρει ἢ τελείως χωμένες στό ἔδαφος, ἀγγεῖα ἀπό τερρακότα διακοσμημένα μέ γραπτά μοτίβα, ἀνθρωπόμορφα ἀγγεῖα καί λίθινα ἐργαλεῖα. Ὁ πολιτισμός τοῦ Τσάκραν συγγενεῦει ἀρκετά μέ τούς σύγχρονους πολιτισμούς τῆς Βόρειας Ἀδριατικῆς.

Ὁ νεολιθικός συνοικισμός πού ἀνακαλύφθηκε στό Καμνίκ, στήν ὀρεινή περιοχή τῆς Κολώνια¹ παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Στήν πλαγιά ἐνός λόφου, μέσα στά ἐρείπια καλυβιῶν μέ ὀρθογώνια κάτοψη καί δύο δωμάτια, βρέθηκαν τά ἐρείπια δύο φούρνων προορισμένων γιά τό ψήσιμο τῶν γραπτῶν κεραμικῶν.

Ἀπό ὅλα τά προϊστορικά κέντρα τῆς Ἀλβανίας, τό σημαντικότερο εἶναι τοῦ Μαλίκ, μιᾶς τοποθεσίας πού βρίσκεται στό ὁροπέδιο τῆς Κόρτσας.

1. Περιοχή ἀνάμεσα στήν Κόνιτσα καί Κόρτσα. (Στμ)

Πρόσφατα άκόμη, ή βόρεια πλευρά τοῦ όροπέδιου (πού λέγεται επίσης πεδιάδα τοῦ Μαλίκ) σκεπαζόταν από τά νερά μιᾶς ρηχῆς λίμνης. Οί άνασκαφές πού έγιναν για πολλά χρόνια, έφεραν στό φῶς τά υπολείμματα ενός προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ μέ αλληπάλληλα στρώματα. Τό συμπέρασμα πού βγήκε εἶναι ὅτι ή ανθρώπινη ζωή εμφανίστηκε στήν ύστερονεολιθική περίοδο (γύρω στά 2700 π.ε.), για νά συνεχισθεῖ χωρίς καμιά διακοπή μέχρι τά τέλη τῆς ὀρειχάλκινης περιόδου (πρός τά 1200 π.ε.). Οί άνασκαφές επέτρεψαν ν' ανακαλύψουμε δύο τύπους κατοικίας: Στήν ύστερονεολιθική περίοδο, οί καλύβες μέ ὀρθογώνια κάτοψη πού κατασκευάζονταν από καλάμια καί λάσπη κι εἶχαν ἐστία, κτίζονταν στό ἴδιο ἔδαφος. Στήν ἐποχή τοῦ χαλκοῦ, ἐπειδή τά νερά σκέπασαν τά μέρη αὐτά, οί κάτοικοι τοποθέτησαν τίς κατοικίες τους σέ ἐξέδρες πού τίς στήριζαν πάσσαλοι.

Στή νεολιθική ἐποχή τό κλίμα, ή χλωρίδα καί ή πανίδα ἦταν πάνω-κάτω ἴδια μέ σήμερα. Οί πρῶτοι ὑπαίθριοι συνοικισμοί δημιουργήθηκαν από διάφορες ὁμάδες ἐδραίων ἀνθρώπων². Ὁ πολιτισμός αὐτῶν τῶν τοποθεσιῶν ἦταν βασικά ἀγροτικός καί ποιμενικός, παρόλη τή διατήρηση τοῦ κυνηγιοῦ καί τοῦ ψαρέματος, ὅπως μαρτυροῦν οί ἐμφανίσεις ὑποτυπωδῶν πλοιαρίων. Ἐμφανίζεται επίσης μιᾶ πρωτόγονη ὕφαντουργία, ἐνῶ τελειοποιοῦνται από τεχνικῆς πλευρᾶς τά ἐργαλεῖα. Πέρα από τά παλιά πυριτολίθινα ἐργαλεῖα, ὑπάρχουν κι ἄλλα πιό στέρεα, πιό ἀποτελεσματικά καί καλύτερα ἐπεξεργασμένα από λαξευμένη πέτρα.

Πρός τά τέλη αὐτῆς τῆς ἐποχῆς καί κύρια κατά τήν ἐνεολιθική³, σημειώνεται ἓνα νέο βῆμα στήν τεχνική πρόοδο μέ τά χάλκινα ἐργαλεῖα. Στήν ἀρχή εἶναι σπάνια καί δέν ἀντικαθιστοῦν τά λίθινα.

Στό Μαλίκ καί στά ἄλλα προϊστορικά κέντρα, τήν πρώτη θέση στ' ἀρχαιολογικά εὐρήματα τήν ἔχουν τά πήλινα ἀντικείμενα. Ἀπό τήν ποικιλία τῶν σχημάτων τῶν ἀγγείων από τερρακότα καί τό ρεπερτόριο τῶν διακοσμητικῶν τους σχεδίων, μπορέσαμε νά δοῦμε ποιᾶ εἶναι ή προέλευση τῶν κατοίκων τῶν νεολιθικῶν συνοικισμῶν αὐτῶν τῶν περιοχῶν καί τίς σχέσεις τους μέ τούς κατοίκους τῶν Νοτιο-ἀνατολικῶν Βαλκανίων. Ὁ χαλκολιθικός πολιτισμός τῶν συνοικισμῶν τῶν Καμνίκ, ἐντάσσεται από τά χαρακτηριστικά του, στό μεγάλο Αἰγαιο-ἀνατολικό σύνολο. Οί φορεῖς αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ ἀνῆκαν ἀρχικά στήν ὁμάδα τῶν πρωτόγονων καλλιεργητῶν τῆς νεολιθικῆς πού ἔφυγαν από τή Μικρά Ἀσία ἀναζητώντας νέα γῆ κι ἔφθασαν στά Νότια Βαλκάνια. Στή συνέχεια προχωρώντας κατά μήκος τῆς κοιλάδας τῆς Μπίστριτσας⁴ καί τοῦ Δεβόλη⁵, ἐγκαθίστανται στά Νοτιοανατολικά. Τήν ἴδια ἐποχή ἔχουμε μιᾶ νέα μετανάστευση πληθυσμῶν πού ἤθελαν νά οἰκιοποιηθοῦν ὄχι μόνο ἐδάφη ἀλλά καί κοιτάσματα

2. Ἐτσι ὀνομάζονται οἱ ἀνθρώπινες ὁμάδες πού ἔπαψαν νά εἶναι πλανόδιες. (Στμ)

3. Ἐνεολιθική εἶναι ή τελευταία περίοδο τῆς νεολιθικῆς ἐποχῆς. Για τήν ἐλληνική ὀρολογία εἶναι ή χαλκολιθική περίοδος. (Στμ)

4. Σλαβική ὀνομασία τοῦ Ἀλιάκμονα. (Στμ)

5. Ποταμός τῆς Ἀλβανίας. (Στμ)

χαλκού. Κατά πᾶσα πιθανότητα εἶναι αὐτοί οἱ πληθυσμοί πού δημιούργησαν τό συνοικισμό τοῦ Τρέν, πού βρίσκεται στό λεκανοπέδιο τοῦ Μαλίκ ἀλλά λίγο νοτιότερα καί στόν ὁποῖο βρέθηκαν ἵχνη ἀπό τόν ἴδιο πολιτισμό.

Οἱ Ἰλλυριοί – Καταγωγή καί τόπος ἐγκατάστασης

Σύμφωνα μέ ὀρισμένους ἐπιστήμονες οἱ Ἰλλυριοί ἀνήκουν στήν ὁμάδα τῶν Ἰνδοευρωπαϊκῶν φυλῶν πού ἤλθαν ἀπό τό Βορρά πρός τά τέλη τῆς δεύτερης χιλιετηρίδας π.ε. γιά νά ἐγκατασταθοῦν στά Βαλκάνια. Κατά τόν Γερμανό ἀρχαιολόγο Γκουστάβ Κοσσίνα πού ἡ θέση του εἶναι ἡ πιό γνωστή καί γενικά παραδεχτή, οἱ Ἰλλυριοί ἦταν μιά ἐθνότητα πού διαμορφώθηκε στή Λουσατία (Lausitz) περιοχή τῆς Δ. Πολωνίας. Στή συνέχεια κατευθύνθηκαν πρός τό Νότο φέρνοντας μαζί τους «τό ἔθιμο τῆς ταφῆς τῶν νεκρῶν» τοῦ Λουσατικοῦ πολιτισμοῦ⁶. Τό βάσιμο αὐτῆς τῆς θέσης εἶναι ἀμφισβητήσιμο: συμπεραίνουν τή βορινή καταγωγή τῶν Ἰλλυριῶν ἀπό μιά ἀπλή ὁμοιότητα τοῦ Λουσατικοῦ πολιτισμοῦ μέ τόν Παιονικό - οὐγγρικό πολιτισμό ἢ ἀπό τήν ὑπαρξη ὀρισμένων ὑπολειμμάτων τοῦ πρώτου στίς ἰλλυρικές περιφερειακές περιοχές τοῦ Βορρά. Ὅμως στίς καθαυτό ἰλλυρικές περιοχές δέ συναντᾶμε καθόλου ἵχνη πού νά μαρτυροῦν τήν παρουσία τοῦ Λουσατικοῦ πολιτισμοῦ. Μερικοί ἐπιστήμονες μελετώντας τό Λουσατικό πολιτισμό κατέληξαν στό συμπέρασμα ὅτι ἦταν σλαβικό δημιούργημα κι ἄλλοι ὅτι ἦταν γερμανικῆς προέλευσης.

Μέ τίς πρόσφατες ἀνασκαφές στά προϊστορικά ἰλλυρικά κέντρα τῆς Ἀλβανίας, ἔγινε δυνατή μιά νέα προσέγγιση τοῦ προβλήματος. Τά ἀντικείμενα πού ἀνακαλύφθηκαν στό νεκροταφεῖο τῶν τύμβων τῆς Βάιζα (περιοχή τῆς Βλόρας στή Νοτιο-δυτική Ἀλβανία) πού χρονολογοῦνται στά τέλη τῆς δεύτερης χιλιετηρίδας καί στίς ἀρχές τῆς πρώτης π.ε., μαρτυροῦν μιά συνέχεια ἀνάμεσα στόν πολιτισμό τῆς ὀρειχάλκινης ἐποχῆς καί στόν πολιτισμό τοῦ σιδήρου. Φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Βάιζα ἦταν οἱ ἴδιοι οἱ Ἰλλυριοί. Ἡ ὑπόθεση ὅτι αὐτοί ἐπίσης δημιούργησαν τόν ὀρειχάλκινο πολιτισμό ἀποκτᾶ ὅλο καί μεγαλύτερη βαρύτητα. Τό ἐπιβεβαιώνουν τά εὐρήματα τῶν τύμβων τῆς πεδιάδας τοῦ Παζιόκ (στό Ἐλμπασάν τῆς Κεντρικῆς Ἀλβανίας), ὅπου ἕνα μέρος ἀπό τά συγκεντρωμένα ἀντικείμενα χρονολογεῖται ἀπό τό 1800 - 1700 κι ἕνα ἄλλο μέρος ἀπό τό 1400 π.ε. Τό σημαντικό εἶναι ὅτι ἔχουμε νά κάνουμε μ' ἕναν αὐτόχθονα ἀλβανικό πολιτισμό. Ἡ τυπικά ντόπια κεραμική πού ἀπό πολλές πλευρές διατηρεῖ τήν παράδοση τῆς νεολιθικῆς κεραμικῆς, συνηγορεῖ ὑπέρ αὐτῆς τῆς ἁποψῆς. Νέες ἀποδείξεις γιά τόν καθαρά ἰλλυρικό χαρακτήρα τοῦ ὀρειχάλκινου πολιτισμοῦ, μᾶς δίνουν τά ἀρχαιολογικά ὑλικά τοῦ Μαλίκ καί τοῦ Τρέν πού εἶναι ἀγγεῖα σύγχρονα μέ τήν ἐποχή τοῦ χαλκού καί τῶν ὁποίων

6. Ὁ Λουσατικός πολιτισμός ξεχωρίζει ἀπό τήν ὑπόλοιπη ὀρειχάλκινη ἐποχή μέ τήν εἰσαγωγή τοῦ ἔθιμου τῆς καύσης τῶν νεκρῶν.

ὁ ἀριθμός αὐξάνει στήν ἐποχή τοῦ ὀρείχαλκου. Τά σχήματα αὐτῶν τῶν ζωγραφισμένων ἀγγείων καί τά γεωμετρικά σχέδια πού ὑπάρχουν ἀργότερα στά μελλοντικά ἀντικείμενα εἶναι τυπικά ἰλλυρικοῦ χαρακτήρα.

Ὁδηγούμεστε ἔτσι στό συμπέρασμα ὅτι οἱ φορεῖς τοῦ ἐνεολιθικοῦ πολιτισμοῦ συνέχισαν νά κατοικοῦν τήν ἐποχή τοῦ ὀρείχαλκου στούς οἰκισμούς τοῦ Μαλίκ καί τοῦ Τρέν. Ἀπ' αὐτό τόν πληθυσμό θά διαμορφωθεῖ ἀργότερα ἡ ἰλλυρική ἐθνότητα. Φαίνεται καθαρά λοιπόν ὅτι οἱ Ἰλλυριοί εἶναι αὐτόχθονες σ' αὐτή τήν περιοχή. Ἡ ἄποψη αὐτή γιά τόν αὐτόχθονα χαρακτήρα τῶν Ἰλλυριῶν στά Βαλκάνια ἐπιβεβαιώθηκε ἐπίσης ἀπό τά εὐρήματα πού βρέθηκαν στά ἄλλοτε ἰλλυρικά μέρη τῆς Γιουγκοσλαβίας (Ζέκοβ καί Πτούγι).

Ὅσο γιά τούς Πελασγούς, πού ὀρισμένοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς τούς ἀναφέρουν σάν τούς πιό ἀρχαίους κατοίκους τῶν Νότιων Βαλκανίων κι ὀρισμένοι σύγχρονοι ἐπιστήμονες τούς θεωροῦν μακρινούς προγόνους τῶν Ἀλβανῶν, δέν ἔχει βρεθεῖ μέχρι σήμερα κανένα σοβαρό δεδομένο πού νά τεκμηριώνει ὅτι ὑπῆρξε κάποια συγγένεια διαδοχῆς ἀνάμεσα σ' αὐτούς καί τούς Ἰλλυριοῦς ἢ τούς Ἀλβανούς ἀπογόνους τους. Γιά νά ὑποστηριχθεῖ αὐτή ἡ ὑπόθεση χρειάζονται νέες ἔρευνες καί πιό στέρεες ἐπιστημονικές ἐργασίες.

Οἱ Ἰλλυριοί σάν αὐτόχθονας λαός κι ἀπό τούς πιό πολυπληθεῖς τῆς ἀρχαίας Εὐρώπης, κατεῖχαν τά Δυτικά τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου. Τά ἐδάφη πού κατοικοῦσαν συνόρευαν: βόρεια μέ τό Σαύο καί Δούναβη, νότια μέ τόν Ἀμβρακικό κόλπο καί τίς βορινές περιοχές τῆς Ἑλλάδας, ἀνατολικά μέ τό Μοράβα καί τό Βαρδάρη⁷ πού τούς χώριζαν ἀπό τούς Θράκες καί δυτικά μέ τό Ἰόνιο καί Ἀδριατικό πέλαγος.

Μέσα σ' αὐτά τά ὅρια, σύμφωνα μέ τίς ἀρχαῖες γραπτές πηγές, κατοικοῦσαν στίς βόρειες περιοχές διάφορες φυλές πού οἱ πιό σπουδαῖες ἦταν οἱ Λιβουῖρνοι, οἱ Ἰάποδες, οἱ Δαλματοί, οἱ Δησδιάτες καί οἱ Ἀρδιαῖοι. Οἱ κυριότερες φυλές πού ἐγκαταστάθηκαν στά σημερινά ἀλβανικά ἐδάφη ἦταν οἱ Λαβεάτες, οἱ Δαρδανοί, οἱ Παῖονες, οἱ Πιροῦστοι, οἱ Παρθηνοί, οἱ Πενέστες, οἱ Ταυλάντιοι, οἱ Ἀμαντες, οἱ Βυλλιωῖνες, οἱ Ἐγχελεῖοι, οἱ Δασσαρηῖτες καί οἱ Χάονες. Ἐπίσης οἱ Μεσσάπιοι καί οἱ Ἰάπυγες τῆς Νοτιο-ἀνατολικῆς Ἰταλίας ἦταν ἰλλυρικές φυλές. Οἱ τελευταῖοι φεύγοντας πιθανότατα ἀπό τήν ἀκτὴ τῆς Βλόρας, διέσχισαν τό κανάλι τοῦ Ὀτράντο πρὸς τά τέλη τῆς δεύτερης ἢ στίς ἀρχές τῆς πρώτης χιλιετηρίδας π.ε.

Οἱ πιό παλιές γραπτές πηγές πού ἀναφέρονται στούς Ἰλλυριοῦς εἶναι τοῦ Ὀμήρου. Στὴ β' ραψωδία τῆς Ἰλιάδας ἀναφέρονται οἱ Παῖονες σάν καβαλλάρηδες «πού ἦλθαν ἀπὸ τίς εὐφορες περιοχές τους μέ τήν καθοδήγηση τοῦ Ἀστεροπαίου» καί συμμετεῖχαν στὸν Τρωϊκὸ πόλεμο. Πάντα κατὰ τὸν Ὀμηρο, ὁ Ὀδυσσεύς ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τήν Τροία εἶχε ἀποβιβασθεῖ στίς εὐφορες ἀκτές τῶν Θεσπρωτῶν καί φιλοξενήθηκε ἀπὸ τό

7. Πρόκειται γιά τὸν Ἀξιό ποταμό. (Στμ)

μεγαλόψυχο καί ήρωϊκό βασιλιά τους Φείδωνα⁸.

Οί άρχές του ήλλυρικού πολιτισμού

Οί πρώτες ένδείξεις του ήλλυρικού πολιτισμού τοποθετούνται στά τέλη τής τρίτης χιλιετηρίδας π.ε. καί τίς συναντάμε ιδιαίτερα στόν τομέα τής κεραμικής. Βασικά πρόκειται για άγγεϊα μέ δυό λαβές πού ύψώνονται πάνω από τό λαιμό τους, για άγγεϊα μέ διπλές λαβές πού διακοσμούνται μέ γραπτά μοτίβα. Στήν όρειχάλκινη έποχή οί ένταφιασμοί γίνονται όλο καί πιό τελετουργικοί καί βλέπουμε νά έμφανίζονται οί πρώτοι τύμβοι τών όποιών οί τάφοι είναι συχνά στολισμένοι μέ πλούσια κτερίσματα. Ή νέα χρήση όρειχάλκινων έργαλείων, όπλων καί κοσμημάτων, έδωσε κάποια ανάπτυξη στή μεταλλουργία μία πού οί φυσικές συνθήκες τό επέτρεπαν, γιατί ή χώρα ήταν αρκετά πλούσια σέ μεταλλεία. Ή κοινωνική διαφοροποίηση όξύνεται. Στο έσωτερικό τής ήλλυρικής κοινωνίας αρχίζει ή διαμόρφωση ενός στρώματος πλουσίων καί ή εμφάνιση μιās φυλαρχικής άριστοκρατίας. Οί συνθήκες πού δημιουργήθηκαν ήταν ευνοϊκές για τήν ανάπτυξη τών ανταλλαγών μεταξύ τών φυλών καί τών γειτονικών πληθυσμών. Στο συνοικισμό του Μαλίκ βρέθηκαν ανάμεσα στ' άλλα, μαχαίρια κι ένα δρεπάνι από όρείχαλκο πού ανήκουν στόν αίγαιακό πολιτισμό του 15ου π.ε. αιώνα. Έχουμε κάθε λόγο νά πιστεύουμε ότι αυτά τά αντικείμενα καθώς επίσης κι ένας άριθμός από μαχαίρια μυκηναϊκής καταγωγής πού βρέθηκαν στους τύμβους του Παζιόκ καί τής Βάιζα, έφθασαν στή Ν. Ήλλυρία στά πλαίσια τών ανταλλαγών μέ τήν Ελλάδα.

Στά τέλη τής όρειχάλκινης έποχής καί κύρια στήν πρώτη περίοδο τής έποχής του σιδήρου πού αντιστοιχεί χρονικά μέ τήν αρχή τής πρώτης π.ε. χιλιετηρίδας, οί Ήλλυριοί μπαίνουν σέ μία νέα φάση οικονομικής, κοινωνικής καί πολιτιστικής ανάπτυξης. Τήν ανάπτυξη αυτή εικονίζουν οί πολυάριθμοι συνοικισμοί, τά ήλλυρικά άστη⁹ αυτής τής έποχής κι ένας δείκτης τής ανάπτυξης του τοπικού πληθυσμού.

Οί άρχαϊες πόλεις, πού ήταν όχυρωμένα κέντρα τών φυλών καί καταφύγιο του γύρω πληθυσμού σέ περίπτωση πολέμου, βρίσκονταν γενικά

---

8. «Τή δέκατη πιά νύχτα — μέ πήγαν τ' άγρια κύματα στών Θεσπρωτών τή χώρα. — Έκεϊ μέ πήρε ό Φείδωνας ό βασιλιάς του τόπου νά μέ νοιαστεί φιλόξενα». Όμήρου Όδύσσεια, 14η Ραψωδία, στίχοι 321 - 324. Μετάφραση Ζήσιμου Σιδέρη. Τό κείμενο τής Ήλιάδας έχει ως έξής: «Οί τοξοφόροι Παίονες μέ τόν Πυραίχμην ήλθαν — μακρόθε, από τόν Άξιόν, πλατύρροο ποτάμι — τό κυριότερο τής γής, καί από τήν Άμυδώνα». Όμήρου Ήλιάδα, Ραψωδία Β', στίχοι 848 - 850. Μετάφραση Ίάκωβου Πολυλά. (Στμ)

9. Στο κείμενο γίνεται διάκριση ανάμεσα στους «άστν» καί «πόλη». Κατά τόν Όμηρο «τό μέν» (δηλ. τό άστν), «κτίσμα δηλοϊ, ή δέ πόλις καί τούς πολίτας». Στή συνέχεια του κειμένου γίνεται διάκριση τών όρων μόνο όπου κρίθηκε αναγκαία. (Στμ)

στήν κορφή τῶν λόφων ἢ βουνῶν κατά μῆκος τῶν κοιλάδων ἢ στήν ἄκρη περασμάτων ὅπου καί κατεῖχαν δεσπόζουσα θέση. Προφυλάσσονταν ἀπό χοντρά τείχη κτισμένα μέ ἀκατέργαστους ἢ ἐλαφρά λαξευμένους ὀγκόλιθους. Ὁ περίβολος τῶν ὀχυρῶν αὐτῶν πόλεων περιέβαλε τήν κορφή τῶν λόφων ἢ τοῦ ὀροπέδιου στό ὁποῖο εἶχαν κτισθεῖ ἀκολουθώντας τήν φυσική διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους. Οἱ ἀπόκρημνες περιοχές πού ἦταν ἀπρόσιτες ὅταν ἐχθρό δέν εἶχαν τείχη. Οἱ πρῶτες αὐτές ὀχυρώσεις πού διαφέρουν στό σχῆμα τῆς περιμέτρου τους καί στό ὕψος, δέν εἶχαν ἀκόμη πύργους καί οἱ πύλες τους ἦταν στενές. Ἀξιόλογο παράδειγμα ἀποτελεῖ τό πολύ παλιό ὀχυρό Γκαϊτάν (στήν περιοχή τῆς Σκόδρας τῆς Β. Ἀλβανίας).

Ἰδιαίτερα σημαντικά γιά τήν γνωριμία τοῦ ἱλλυρικοῦ πολιτισμοῦ τῆς πρώτης περιόδου τοῦ σιδήρου εἶναι τά κτερίσματα πού βρέθηκαν κυρίως στίς νεκροπόλεις τῶν τύμβων τοῦ Μάτι (στό ἐσωτερικό τῆς βόρειας Ἀλβανίας) καί τοῦ Κούτσι ἰ Ζί (περιοχή τῆς Κόρτσας).

Πάνω στά ὑψώματα πού ἀπλώνονται στίς ὄχθες τοῦ μικροῦ ποταμοῦ Μάτ, ὀρθώνονται σ' ὅλη σχεδόν τήν περιοχή διάσπαρτοι τύμβοι πολύ κοντά ὁ ἓνας στόν ἄλλο. Μέσα τους βρέθηκαν μεγάλες ποσότητες ἀμυντικῶν ὀπλων: σπαθιά, ὀρειχάλκινες πανοπλίες κι ἐπιγονατίδες. Ἀπό ὀρείχαλκο εἶναι ἐπίσης καί τά ἄφθονα κοσμήματα πού συλλέχθηκαν ἀπό τοὺς γυναικείους τάφους: πόρπες, κουμπιά, παντατίφ μέ ἀλυσιδίτσες, βραχιόλια, καρφίτσες, διαδήματα κ.λπ. Ἀρκετός ἀριθμός ἀπ' αὐτά τά στολίδια μέ τήν ποιότητα κατεργασίας καί διακόσμησής τους, ἀποτελοῦν ἀντικείμενα μιᾶς πραγματικά ἐκλεπτυσμένης τέχνης. Τά ὄπλα καί τά στολίδια πού ἀνακαλύφθηκαν στοὺς τάφους κατασκευάστηκαν ἀπό τοὺς πολυφημισμένους Πιροῦστες, μαστροσιδεράδες πού κατοικοῦσαν αὐτή τήν πλούσια σέ μεταλλεύματα περιοχή.

Ὅσον ἀφορᾷ τά κτερίσματα τοῦ Κούτσι ἰ Ζί πού εἶναι πολύ πλούσια σέ μεταλλικά στολίδια καί κύρια σέ παντατίφ μέ ὁμορφα στυλιζαρισμένες ἀνθρώπινες φιγοῦρες, παρατηροῦμε ὅτι εἶναι παρόμοια μ' αὐτά πού βρέθηκαν πολύ πρὶν στό γνωστό νεκροταφεῖο τοῦ Τρεμπενίστι, στά βορινά τῆς λίμνης Ὀχρίδας (Γιουγκοσλαβία) καί σέ ὀρισμένες γειτονικές τοποθεσίες. Φορεῖς αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ ὑπῆρξαν οἱ Δασσαρῆτες, πού οἱ ἐλληνικές γραπτές πηγές ἀναφέρουν ὅτι κατοικοῦν σέ μιά μεγάλη περιοχή πού περιλαμβάνει ὅλη τή νοτιοανατολική Ἀλβανία καθώς ἐπίσης καί τή γειτονική περιοχή κοντά στή λίμνη Ὀχρίδα.

Ὁ πολιτισμός τῆς Ν. Ἰλλυρίας σχηματίσε ἀπό τήν πρώτη περίοδο τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου τή δικιά του φυσιογνωμία πού τόν ξεχωρίζει ἀπό τοὺς γειτονικούς πολιτισμούς.

Ἐλάχιστα γνωστή εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν Ἰλλυριῶν. Δέ διαθέτουμε ἀκόμη καμιά ἐπιγραφή οὔτε γραπτό κείμενο τῆς γλῶσσας αὐτῆς. Ὑπάρχουν μονάχα μερικές σπάνιες ἐπιγραφές στή μεσσαπική διάλεκτο πού μιλιόταν στή Ν. Ἰταλία. Οἱ μόνες μαρτυρίες τῆς ἀρχαίας γλῶσσας τῶν Ἰλλυριῶν εἶναι ὀρισμένα τοπωνύμια, ὀνόματα προσώπων καί μερικές μεμονωμένες

λέξεις πού μᾶς τίς μετέφεραν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀποδίδοντας καί τό νόημά τους. Σύμφωνα μέ τήν γνώμη τῶν γλωσσολόγων, ἡ γλώσσα τῶν Ἰλλυριῶν ἀνήκει στήν ομάδα τῶν ἰνδοευρωπαϊκῶν γλωσσῶν. Τά ἰλλυρικά ἦταν ἡ γλώσσα τῆς καθημερινῆς χρήσης, ἐνῶ τά ἑλληνικά καί κυρίως τά λατινικά χρησιμοποιήθηκαν στίς ἐπιγραφές καί σάν ἐμπορικές καί διοικητικές γλώσσες. Οἱ Ἰλλυριοί χρησιμοποίησαν σέ ὀρισμένες περιπτώσεις ἰδιαίτερους χαρακτῆρες μέ σκοπό νά συμπληρώσουν τό λατινικό ἀλφάβητο καί νά ἀναπαράγουν ἰδιαίτερους φθόγγους τῆς γλώσσας τους.

Ἡ Ἰλλυρία εἶχε μεγάλη ἔκταση. Ἐτσι οἱ πολυάριθμες περιοχές της παρουσίαζαν ἀναπόφευκτα διάφορες γεωγραφικές καί κλιματολογικές συνθήκες, πού προσδιόρισαν τοὺς διάφορους τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς της δραστηριότητος. Στά πλούσια σέ μεταλλεῖα μέρη βλέπουμε ν' ἀναπτύσσονται τά σχετικά μέ τήν ἐξαγωγή κι ἐπεξεργασία τοῦ μετάλλου ἐπαγγέλματα. Ὅπως γράφει ὁ Στράβων, οἱ ζεστές παραλιακές περιοχές ἦταν σκεπασμένες μ' ἀμπέλια κι ἐλιές. Οἱ Ἰλλυριοί τῶν νότιων περιοχῶν ἦταν ξακουστοί κτηνοτρόφοι καί τά βόδια καί τά πρόβατά τους ἦταν σ' ἐκτίμηση καί πέρα ἀπό τά ἰλλυρικά σύνορα.

Σύμφωνα μέ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, τά διακριτικά χαρακτηριστικά τῶν Ἰλλυριῶν ἦταν ἡ ντομπροσύνη καί ἡ φιλοξενία. Ὁ Δημοσθένης, ὁ Διόδωρος Σικελιώτης κι ὁ Νικόλαος Δαμασκηνός ἀναφέρουν πῶς τό πολυτιμότερο ἀγαθό τῶν Ἰλλυριῶν ἦταν ἡ ἐλευθερία, πῶς δέν ἄφηναν ποτέ τοὺς πληγωμένους τους ἄνδρες νά πέσουν στά χέρια τοῦ ἐχθροῦ καί πῶς ἦταν πάντα ἔτοιμοι νά θυσιάσουν τή ζωή τους γιά τήν υπεράσπιση τῶν φίλων τους καί τῶν δικῶν τους. Οἱ συγγραφεῖς αὐτοί ἐπαίνεσαν ἰδιαίτερα τήν πολεμική ἀρετή τους.

Δέν εἶναι καθόλου γνωστή ἡ θρησκεία τῶν Ἰλλυριῶν στήν πρώτη ἐποχή τοῦ σιδήρου. Ὅπως κι οἱ ὑπόλοιποι πρωτόγονοι λαοί, λάτρευαν ὅ,τι τοὺς φαινόταν παράξενο στή φύση καί πρῶτα ἀπ' ὅλα τόν ἥλιο. Στά προϊόντα τῆς ἰλλυρικῆς βιοτεχνίας συναντᾶμε συχνά τό σύμβολο τοῦ ἡλίου πού εἶναι ἓνας κύκλος πότε ἄδειος καί πότε γεμάτος. Οἱ ἀνθρωπομορφικές θεότητες μέ τίς συγκεκριμένες ιδιότητες δέν ἐμφανίζονται παρά πολύ ἀργότερα. Οἱ Ἰλλυριοί ἀπό τά πρῶτα χρόνια τῆς καταγωγῆς τους δέν εἶχαν δικιά τους γλυπτική, ἐνῶ μέγας ἀριθμός ἀπό τοὺς θεοὺς τους ἔμοιαζε ἀρκετά μέ τοὺς θεοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου, ἀπ' ὅπου δανείστηκαν τή φυσιογνωμία καί τά γνωρίσματα τῶν ἀντίστοιχων ἑλληνικῶν θεῶν. Ἐτσι ἡ θεά Θάνα τῶν πηγῶν καί τῶν δασῶν στίς βόρειες ἰλλυρικές περιοχές εἶναι ἡ ἑλληνική Ἀρτεμη καί στή συνέχεια μετά ἡ ρωμαϊκή Διάνα. Τό ἴδιο συμβαίνει μέ τόν κυριότερο θεό τῶν Παρθηνῶν, πού τό εἰδωλό του ὑπάρχει στά ὀρειχάλκινα νομίσματα τοῦ Ντοῦρρες καί τῆς Σκόδρας. Οἱ Ἕλληνες ἄποικοι τοῦ ἔδωσαν τό ὄνομα τοῦ Δία, τοῦ ὁποίου λίγο πολύ ἔχει τά χαρακτηριστικά καί τίς ιδιότητες. Ὅμως γιά τοὺς Ἰλλυριοὺς οἱ θεότητες αὐτές ἦταν ἡ Διάνα τῆς φυλῆς τῶν Κανδάβων καί ὁ Δίας τῶν Παρθηνῶν, πού σέ καμιά περίπτωση δέν πρέπει νά μπερδεύονται μέ τόν ρωμαϊκό Δία καί τήν

Διάνα. Ἐάν ἐξαιρέσουμε αὐτές τίς περιπτώσεις δανεισμοῦ, οἱ ἐπιγραφές ἀποκάλυψαν ἓνα μεγάλο ἀριθμό ἰλλυρικῶν θεῶν. Ἐκτός ἀπό τό Μέντορα τό θεό τοῦ πολέμου, συναντᾶμε ἐπίσης καί τήν Μπίντους θεά τῶν πηγῶν καί τῶν δασῶν, τούς Λάτρα, Σεντόνα, Βιντόζα καί πολλούς ἄλλους.

Οἱ ἐλληνικές ἀποικίες

Ὁ ἐλληνικός ἀποικισμός στά παράλια τῆς Ἰλλυρίας ὅπου πρωταρχικό ρόλο διαδραμάτισαν ἡ Κόρινθος καί ἡ Κόρκυρα¹⁰, ξεκίνησε τόν 7ο π.ε. αἰώνα. Τό 627 οἱ κάτοικοι τῆς Κορίνθου καί τῆς Κόρκυρας ἵδρυσαν, σέ μιά θέση πού ἀντιστοιχεῖ περίπου μέ τό σημερινό Ντοῦρρες, τήν ἀποικία τῆς Ἐπιδάμνου ἢ τοῦ Ντοῦρρες. Λίγα χρόνια ἀργότερα στίς ἀρχές τοῦ 6ου αἰώνα, ἄλλοι ἀποικοὶ τῆς αὐτῆς καταγωγῆς ἵδρυσαν πάνω σ' ἓνα λόφο νοτιότερα καί πρός τό ἐσωτερικό τῆς χώρας μίαν ἄλλη ἀποικία, τήν Ἀπολλωνία. Συνδεόταν μέ τή θάλασσα διαμέσου τοῦ Ἀώου ποταμοῦ (τοῦ σημερινοῦ Βιόσα) πού ἦταν πλωτός στόν κάτω ροῦ. Οἱ δύο αὐτές ἀποικίες πού ἔγιναν κοντά στοὺς μικροὺς συνοικισμούς τῶν Ταυλαντίων, εἶχαν συνάψει ἀπό τήν ἀρχή κανονικές σχέσεις μέ τίς ἰλλυρικές περιοχές τῆς μεσοχώρας. Ἀπό τά δύο αὐτά κέντρα ὁ ἐλληνικός πολιτισμός θά διεισδύσει στό ἐσωτερικό τῶν ἰλλυρικῶν περιοχῶν.

Ὑστερα ἀπό μερικοὺς αἰῶνες μετά τήν ἵδρυσή τους, τό Ντοῦρρες καί ἡ Ἀπολλωνία ἔγιναν μεγάλες πόλεις. Περιστοιχισμένες ἀπό δυνατοὺς περίβολους, ἀποτελοῦσαν μαζί μέ τά περιφερειακά χωράφια πόλεις-κράτη («Πόλεις»)¹¹. Ὁ περίβολος τῆς Ἀπολλωνίας, πού ἓνα μέρος του εἶδε τό φῶς τοῦ ἡλίου τά τελευταῖα χρόνια, ἦταν κτισμένος μέ μεγάλους ὀρθογώνιους ὀγκόλιθους καί πλίνθους καί εἶχε μήκος πάνω ἀπό 4 χιλιόμετρα περιβάλλοντας μιά ἑκταση περίπου 100 χά, ὅπου ζοῦσαν τήν ἐποχή τῆς μεγάλης ἀνθισσης τῆς πόλης 40 μέ 50.000 ψυχές. Στό ἐσωτερικό τῶν τειχῶν πάνω στά ὑψίπεδα πού κατηφόριζαν πρός τή θάλασσα ὑψώνονταν τά σπίτια τῶν πολιτῶν, γιατί τό κέντρο τῆς πόλης χρησιμοποιοῦνταν ἀποκλειστικά γιά τούς ναοὺς καί τά δημόσια κτίρια. Ἡ πόλη εἶχε τά δικά της ἐργαστήρια βιοτεχνίας ὅπου κατασκεύαζαν πήλινα ἀγγεῖα, κεραμίδια, τερρακότες κι ἄλλα ἀντικείμενα πού ἓνα μέρος τους προορίζονταν γιά τίς γειτονικές ἰλλυρικές ἀγορές.

Στά μέσα τοῦ 5ου αἰώνα, τό Ντοῦρρες καί ἡ Ἀπολλωνία ἔκοψαν τά πρῶτα τους νομίσματα (ἀργυροὺς στατῆρες) κι ἀποδεσμεύτηκαν ἔτσι ἀπό τήν οἰκονομική ἐξάρτηση τῆς μητρόπολης.

10. Παλιά ὀνομασία τῆς Κέρκυρας. (Στμ)

11. Ἑλληνικά στή γαλλική ἔκδοση. (Στμ)

Ἀρχικά τίς πόλεις-κράτη τοῦ Ντοῦρρες καί τῆς Ἀπολλωνίας κυβερνοῦσε ἓνα περιορισμένο συμβούλιο ἀριστοκρατῶν πού κατά τόν Ἀριστοτέλη ἀποτελοῦνταν ἀπό εὐγενεῖς «εὐπατρίδες»¹². Μέ τήν ἀνθηση τῶν πόλεων ἐμφανίζεται ἓνα νέο στρώμα πολιτῶν πού ἀποτελεῖται κυρίως ἀπό ἐμπόρους καί ἰδιοκτῆτες ἐργαστηρίων καί πλοίων, τό ὁποῖο ἀπαιτεῖ ἴσα δικαιώματα μέ τήν ὀλιγαρχία στήν ἐξουσία. Τό 436 ξεσπάει στό Ντοῦρρες ἐμφύλιος πόλεμος. Οἱ Ταυλάντιοι καί τό ἄστυ τῆς Κόρκυρας ὑποστήριξαν τήν ἀριστοκρατία ἐνῶ ἡ Κόρινθος συμμάχησε μέ τούς ἐξεγερμένους.

Σημαντική θέση στήν ἱστορία τῶν δύο πόλεων ἔχουν οἱ σχέσεις τοῦ Ντοῦρρες καί τῆς Ἀπολλωνίας μέ τούς Ἰλλυριοῦς, ἄν καί δέν ἦταν πάντα φιλικές. Ὁ Πausanias μνημονεύει στήν «Περιήγηση τῆς Ἑλλάδος» μιάν ἐπιγραφή πού εἶχε διαβάσει στήν Ἡλεία (κι ἡ ὁποία βρέθηκε στίς ἀνασκαφές τῆς Ὀλυμπίας τά τελευταῖα χρόνια), ὅπου ἀναφέρεται ἓνας πόλεμος στό πρῶτο μισό τοῦ 5ου αἰώνα ἀνάμεσα στήν Ἀπολλωνία καί τούς μεσημβρινούς γείτονές της, τούς Ἀβαντες ἢ Ἀμαντες.

Ὑστερα ἀπό τή δημιουργία τοῦ ἰλλυρικοῦ κράτους στά μετόπισθεν τοῦ Ντοῦρρες καί τῆς Ἀπολλωνίας, ἡ πρωτοβουλία περνᾷ τόν 4ο αἰώνα στούς Ἰλλυριοῦς. Στά μέσα τοῦ αἰώνα ὁ βασιλιάς τους Μονούνιος καταλαμβάνει τό Ντοῦρρες. Κόβει τά πρῶτα του νομίσματα πού φέρουν τήν ἐπιγραφή «Βασιλεύς Μονούνιος». Ὁ διάδοχός του Γλαυκίας ἀφοῦ πῆρε στήν ἐξουσία του τίς δύο πόλεις τίς ὑπερασπίσθηκε ἀπό τό βασιλιά τῆς Μακεδονίας Κάσσανδρο πού τίς εἶχε καταλάβει γιά ἓνα διάστημα.

Οἱ καινούργιες σχέσεις πού ὁ Μονούνιος κι ὁ Γλαυκίας διαμόρφωσαν ἀνάμεσα στό ἰλλυρικό κράτος ἀπό τή μιά καί τό Ντοῦρρες καί τήν Ἀπολλωνία ἀπό τήν ἄλλη καί πού ἐξακολούθησαν νά ὑπάρχουν παρόλες τίς πρόσκαιρες κι ἀπρόβλεπτες συγκρούσεις, δέν ἐμπόδισαν τή μεταγενέστερη ἀνθηση τῶν δύο πόλεων. Αὐτή τήν ἐποχή καί οἱ δύο ἐπιδίδονται σέ μιᾷ ἔντονη ἐμπορική δραστηριότητα. Τά νομίσματά τους, οἱ «ἰλλυρικές δραχμές», διαδίδονται σ' ὅλη τήν Ἰλλυρία καί φθάνουν μέχρι τή Δακία (Ρουμανία) καί τή Θράκη (Βουλγαρία).

Οἱ καινούργιες αὐτές σχέσεις ὀφέλησαν καί τόν ἰλλυρικό πληθυσμό πού ζοῦσε στίς δύο πόλεις. Στή νεκρούπολη τοῦ Ντοῦρρες πού χρονολογεῖται ἀπό τήν ἐλληνιστική ἐποχή, βρέθηκαν πολλές ἐπιτύμβιες στήλες (κολόνες ἢ πλάκες). Τό ἓνα τρίτο τους ἔχει ἰλλυρικά ὀνόματα. Συναντᾶμε ἤδη γνωστά ὀνόματα ὅπως Ἀγρων, Τεύτα, Γένθιος, Μπάτο, Νταζαῖ, Πλάτωρ, Ἐπικάδος, ὑπάρχουν ὅμως καί ὀνόματα σπάνια ἢ ἄγνωστα ὅπως Ἀνυλα, Λάμπια, Λύδρα, Σκυρθάν, Τεύτιος, Ζαῖμίνα κι ἄλλα. Οἱ Ἰλλυριοί πού ζοῦσαν σάν ἐλεύθεροι ἄνθρωποι στό Ντοῦρρες καί τήν Ἀπολλωνία ἀπόκτησαν τά ἴδια δικαιώματα μέ τόν ἐλληνικό πληθυσμό. Ἀνάμεσα στά ὀνόματα τῶν διοικητῶν τῆς «πόλης» πού ὑπάρχουν στίς ἐπιγραφές τῶν νομισμάτων πού ἔκοψαν οἱ δύο

12. Ἑλληνικά στή γαλλική ἐκδοση. (Στμ)

πόλεις, συναντάμε και ιλλυρικά ονόματα. Είναι απόδειξη ότι οι 'Ιλλυριοί κατάφεραν ν' αποκτήσουν ύψηλά λειτουργήματα στις δύο πόλεις. 'Η ιλλυρική επίδραση παρατηρείται ακόμη και στη ζωή των κοινοτήτων. Οι ανασκαφές έφεραν στο φως όπλα, μεταλλικά κοσμήματα και πήλινα αγγεία με ιλλυρικούς χαρακτήρες. Τα γλυπτά έχουν συχνά ανάγλυφες φιγούρες με ιλλυρικές στολές ενώ γλυπτά και ανάγλυφα είναι αφιερωμένα σε ιλλυρικές θεότητες.

Αυτό δέ σημαίνει ότι ο πολιτισμός που έφεραν μαζί τους οι "Έλληνες άποικοι δέ γνώρισε μιά λαμπρή ανάπτυξη. "Όπως είναι φυσικό τ' αρχαία μνημεία δέ διατηρήθηκαν στο πέρασμα των αιώνων. "Έτσι στο Ντοϋρρες τά μόνα που επέζησαν είναι μερικά αρχιτεκτονικά λείψανα από τά δημόσια κτίρια, ενώ είναι σπάνια τά γλυπτά που μαρτυρούν την επίδραση της κλασσικής τέχνης. Παρόλα αυτά ανακαλύφθηκε ένα πολύχρωμο μωσαϊκό που χρονολογείται στα τέλη του 4ου αιώνα στο όποιο διακρίνεται ένα γυναικείο κεφάλι αξιοσημείωτης δεξιοτεχνίας. 'Αντίθετα, μέ τίς πρόσφατες ανασκαφές ή φυσιογνωμία της 'Απολλωνίας εμφανίζεται πιο καθαρή. 'Η ανακάλυψη ενός αρχαϊκού διαζώματος που αναπαριστά μιά άμαζονομαχία και μερικων επιγραφων των αρχων του 5ου αιώνα, μάς επιτρέπουν νά βγάλουμε τό συμπέρασμα, ότι οι μνημειώδεις κατασκευές και ή καλλιτεχνική ζωή άρχισαν στην πόλη άμέσως μετά την εγκατάσταση των πρώτων αποίκων. 'Ο αναληματικός τοίχος έχει μείνει σχεδόν ανέπαφος. 'Αλλά από τά μνημειακά οικοδομήματα που καλλώπιζαν την 'Απολλωνία στην έλληνιστική εποχή (περίοδο της μεγάλης της ανάπτυξης), δέν βρέθηκαν παρά έλάχιστα υπολείμματα στις ανασκαφές. Μερικά όμως μάς δίνουν μιά ιδέα και ιδιαίτερα ό αναληματικός τοίχος που άπλώνεται στα πόδια του λόφου που δεσπόζει ό ναός της 'Αρτέμιδας, όπως επίσης οι στοές μέ τίς 17 πέτρινες καμάρες, τούς λεπτούς όκταγωνικούς κίονες και τούς λεπτούς ήμικίονες που επιστέφονται μέ περίφημα κιονόκρανα ιονικού ρυθμού. 'Ακόμη τό νυμφαίο που βρέθηκε πρόσφατα μέ τόν τοίχο του φράγματος που συγκέντρωνε τά νερά που κυλούσαν από τό λόφο και τά 5 πέτρινα κανάλια του που κατέβαιναν κλιμακωτά μέχρι τίς δεξαμενές μπροστά στις όποιες ύψωνόταν ένα άέτωμα μέ 5 κολόνες.

'Η γλυπτική είχε μιά τόσο σημαντική θέση στην καλλιτεχνική ζωή της 'Απολλωνίας ώστε της έδωσαν τό επίθετο της πόλης των άγαλμάτων. "Όπως και στις υπόλοιπες έλληνικές πόλεις της Μεσογείου, οι γλύπτες της 'Απολλωνίας έμεναν πιστοί στις σχολές της έλληνικής γλυπτικής. 'Ωστόσο τόν 3ο αιώνα τούς βλέπουμε νά ξεφεύγουν λίγο άπ' αυτή την επίδραση. Δέν περιορίζονται μόνο στο ν' αντίγράφουν τά παραδοσιακά έργα και τούς τύπους των ξακουστων 'Ελλήνων γλυπτων, αλλά δημιουργούν αυθεντικά έργα. Τέτοιες είναι ακριβώς οι επιτύμβιες στηλές που δέν συναντάμε ανάλογες στις έλληνικές πόλεις και οι όποιες έντυπωσιάζουν μέ τά θέματα που διαπραγματεύονται (σκηνές της αρχαίας μυθολογίας, ζώα, πουλιά) καθώς επίσης μέ την πρωτοτυπία της σύνθεσης και δεξιοτεχνίας τους.

Τό Ντοϋρρες και ή 'Απολλωνία ήταν μεγάλα πολιτιστικά και πνευματικά

κέντρα. Οί πολίτες παρακολουθοῦσαν ταχτικά τίς θεατρικές καί μουσικές παραστάσεις. Στήν Ἀπολλωνία διεξάγονταν διαγωνισμοί καί γυμνικοί ἀγῶνες ἀφιερωμένοι στίς νύμφες, ὅπου ἔπαιρναν μέρος νεαρά ἀγόρια ἀπό διάφορες ἑλληνικές πόλεις. Ἡ φιλοσοφική καί ἰδιαίτερα ἡ ρητορική της σχολή ἦταν ἀπό τίς πιό φημισμένες. Ἐκεῖ θά σπουδάσει ὁ αὐτοκράτορας Αὐγουστος. Τά λόγια τοῦ Κικέρωνα γιά τήν Ἀπολλωνία: «Magna urbs et gravis» (Μεγάλη καί σπουδαία πόλη), χαρακτηρίζουν ἄρκετά τή σπουδαιότητα αὐτῆς τῆς ἀρχαίας πόλης.

Τά συμπολιτειακά κράτη

Τόν 7ο π.ε. αἰῶνα ἰδρύθηκαν στή Ν. Ἰλλυρία φυλετικές συμπολιτεῖες. Οἱ ἀρχαῖες πηγές ἀναφέρουν κάποιον «βασιλέα» Γκαλαοῦρ, στρατιωτικό ἡγέτη τῶν Ταυλαντίων πού πρὸς τά τέλη τοῦ 7ου αἰῶνα εἶχε ἐχθροπραξίες μέ τό βασιλιά τῆς Μακεδονίας. Οἱ σύγχρονοι ἱστορικοί ἐρμηνεύοντας ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Ἡρόδοτου ἀναφέρουν ὅτι αὐτή τήν ἐποχή μιά στρατιά ἀπό Ἑγγελεῖους πού ζοῦσαν στή λίμνη τῆς Λυχνίτης (τή σημερινή Ὀχρίδα), εἰσέβαλαν στήν Ἑλλάδα καί προχώρησαν μέχρι τούς Δελφούς ὅπου καί λεηλάτησαν τό ἱερό τοῦ μαντείου. Στούς ἐπόμενους αἰῶνες πληθαίνουν οἱ πόλεμοι στή Ν. Ἰλλυρία καί στά σύνορά της. Μοναδικός σκοπός τους δέν εἶναι ἡ λεηλασία ἀλλά οἱ Ἰλλυριοί βασιλιάδες προσπαθοῦν νά συμπεριλάβουν καί νέες φυλές στίς συμπολιτεῖες τους.

Ἀπό τόν 7ο μέχρι τόν 5ο αἰῶνα ἐμφανίζονται στή Ν. Ἰλλυρία στοιχεῖα μιᾶς πιό προχωρημένης κοινωνίας πού εὐνοεῖ τή δημιουργία τῶν πρώτων κρατικῶν σχηματισμῶν. Ἄν πιστέψουμε τόν Ἑλληνα συγγραφέα Θεόπομπο, οἱ Ἀρδιαῖοι εἶχαν 300.000 προσπελάτες σκλάβους πού ἀπό νομικῆς πλευρᾶς βρισκόνταν στήν ἴδια κατάσταση μέ τούς εἰλωτες τῆς Σπάρτης. Κατά τά λεγόμενα τοῦ Ἀγαθαρχίδη, οἱ Δαρδανοί εἶχαν πολλούς σκλάβους, μερικοί δέ μάλιστα ἀπ' αὐτούς πάνω ἀπό χίλιους. Ἡ ταξική διαίρεση ἦταν τό σημεῖο ἀφετηρίας τῶν πρώτων κρατικῶν σχηματισμῶν.

Ὅμως οἱ διαφορετικές γεωγραφικές συνθῆκες καί ἡ ἄνιση οἰκονομική καί κοινωνική ἀνάπτυξη, δέν ἐπέτρεψαν στούς Ἰλλυριοὺς νά σχηματίσουν ἓνα ἐνιαῖο Κράτος. Ἡ Ν. Ἰλλυρία περιλάμβανε δύο ξεχωριστά κράτη, τό βασίλειο τῶν Ἰλλυριῶν¹³ καί τό Κοινόν (κοινότητα) τῶν Μολοσσῶν. Καί τά

13. Οἱ ἱστορικοί ἔχουν τή γνώμη ὅτι πρῶτα μιά ἀπό τίς μεσημβρινές φυλές ὀνομάστηκε ἰλλυρική καί μετὰ ἡ ὀνομασία αὐτή ἐπεκτάθηκε καί στίς ἄλλες τῆς αὐτῆς ἐθνικότητας. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀποκάλεσαν μέ τό ἴδιο ὄνομα τούς βασιλιάδες καί δυνάστες τῆς Ἰλλυρίας, πλὴν τῶν Μολοσσῶν πού τό κράτος τους ἀργότερα ὀνομάστηκε ἡπειρωτικό. Οἱ πηγές ἀναφέρουν σ' ὀρισμένες περιπτώσεις δίπλα ἀπό τό ὄνομα τοῦ βασιλιᾶ καί τή φυλὴ στήν ὁποία ἀνῆκε. (Στμ)

δυό τους είχαν συμπολιτειακό χαρακτήρα και είναι χαρακτηριστική ή αστάθεια της βασιλικής εξουσίας. Παρόλη τήν ανάπτυξη τῶν δουλοκτητικῶν σχέσεων, ἡ ἐλεύθερη ἀγροτιά εἶχε μεγάλο βάρος στήν κοινωνία τῆς ἐποχῆς καί γιά καιρό παρέμεινε ἡ βάση τοῦ ἰλλυρικοῦ στρατοῦ.

Ὅπως ἀναφέρουν οἱ Ἕλληνες καί Λατίνοι συγγραφεῖς, τό βασίλειο τῆς Ἰλλυρίας περιλάμβανε στά πρῶτα μισά τοῦ 4ου αἰῶνα, τίς περιοχές τῆς Νοτιοανατολικῆς Ἀλβανίας. Ἀνατολικά συνόρευε μέ τό Μακεδονικό κράτος καί Δυτικά μέ τό Κοινόν τῶν Μολοσσῶν (Ἡπειρος). Οἱ συγγραφεῖς μιλοῦν ἰδιαίτερα γιά τούς πολέμους αὐτοῦ τοῦ βασιλείου μέ τούς γείτονές του. Ὁ ἐνεργητικός καί πολεμιστής βασιλιάς Βάρδυλις, ἐκμεταλλευόμενος τήν ἀδυναμία τῶν Μακεδόνων, εἰσέβαλε στίς συνοριακές περιοχές τῆς Μακεδονίας κι ἀφοῦ νίκησε ἐπανειλημμένα τούς βασιλιάδες τους, τούς ὑποχρέωσε νά τοῦ δίνουν μιά ἐτήσια εἰσφορά. Τό 386 ὁ Βάρδυλις καί ὁ Διονύσιος ὁ Πρεσβύτερος τῶν Συρακουσῶν, ἐπενέβηκαν στρατιωτικά στήν Ἡπειρο κι ἐγκατέστησαν στό θρόνο τόν Ἀλκέτα, σύμμαχο τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν.

Τό βασίλειο τῆς Ἰλλυρίας (πού οἱ ἱστορικοί τό ὀνομάζουν ἐπίσης καί βασίλειο τῶν Ἐγχελείων) ἔχοντας ἐπικεφαλῆς τόν Βάρδυλι, ἔγινε στήν περιοχή αὐτή τῶν Βαλκανίων ἕνα ἄρκετά δυνατό κράτος γιά μισό περίπου αἰῶνα. Τά γεγονότα τῆς ἐποχῆς μαρτυροῦν πώς οἱ φιλοδοξίες του στρέφονταν ἰδιαίτερα πρός τήν Ἀνατολή καί τό Νότο καί πώς εἶχε σά κερδοσκοπική πηγή τόν πόλεμο καί τίς ἐμπορικές δραστηριότητες.

Ὅταν στά μέσα τοῦ 4ου αἰῶνα ἡ Μακεδονία μέ τή βασιλεία τοῦ Φιλίππου Β' ἔγινε τό πιο δυνατό κράτος τῶν Βαλκανίων, ἄλλαξαν οἱ σχέσεις της μέ τό βασίλειο τῶν Ἰλλυριῶν. Μέ τή λήξη τοῦ πολέμου τοῦ 358, ὁ Βάρδυλις ὑποχρεώθηκε νά ἐγκαταλείψει ὅλα τά πρώην μακεδονικά ἐδάφη πού εἶχε καταλάβει στήν Ἀνατολή. Ἀκόμη καί μετά τόν θάνατό του, ὁ Φίλιππος Β' εἶχε ἀψιμαχίες μέ τό βασίλειο τῶν Ἰλλυριῶν. Ὁ Φίλιππος εἰσβάλλοντας στά ἐδάφη ἑνός μόλις πρίν λίγο ἐπικίνδυνου γείτονα γιά τό βασίλειό του, ἤθελε ν' ἀνοίξει τό δρόμο γιά τήν Ἀδριατική καί νά πραγματοποιήσει ἕνα μέρος ἀπό τό βασικό σχέδιό του, τήν κατάληψη τῆς Ἑλλάδας. Ἄν καί κατάφερε νά καταλάβει ἕνα μεγάλο μέρος ἀπό τά ἰλλυρικά ἐδάφη, δέν μπόρεσε νά ὑποτάξει ὀλοκληρωτικά τούς δυτικούς γείτονές του. Οἱ Ἰλλυριοί δυνάστες ἀντιστάθηκαν στίς ἐπιθέσεις του καί προσχώρησαν στήν ἀντιμακεδονική συμμαχία πού ἔγινε κάτω ἀπό τήν αἰγίδα τῶν Ἀθηνῶν.

Στό δεύτερο μισό τοῦ 4ου αἰῶνα οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς κάνουν μνεῖα γιά Ἰλλυριοῦς βασιλιάδες, ἀλλά αὐτή τή φορά μιλοῦν μόνο γιά τούς κύριους τῶν δυτικῶν παραλιακῶν ἀκτῶν. Τόν Μονούνιο καί Πλευράτο διαδέχεται στόν ἰλλυρικό θρόνο ὁ Γλαυκίας ἀπό τή φυλή τῶν Ταυλαντίων πού κατεῖχε μιά δεσπόζουσα θέση μέσα στό συμπολιτειακό κράτος. Κατά τή βασιλεία του θά ἐνισχυθεῖ τό ἰλλυρικό κράτος. Ὁ Κουῖντος Κούρτιος καί ὁ Ἀρριανός πού μᾶς ἄφησαν μιά ἱστορία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀναφέρουν ὅτι ὁ Γλαυκίας πολέμησε τό 335 κατά τοῦ Ἀλεξάνδρου στό πλευρό τοῦ Κλείτου πού εἶχε ξεσηκωθεῖ κατά τῆς Μακεδονίας. Οἱ Ἰλλυριοί νικήθηκαν κάτω ἀπό

τά τείχη του Πηλίου¹⁴, αλλά μερικά χρόνια αργότερα, αφού ανασυγκρότησε το στρατό του ο Γλαυκίας, έγινε ένας από τους πιο δυνατούς αντίπαλους της Μακεδονίας. Αυτή τη φορά κήρυξε τον πόλεμο στον Κάσσανδρο, έναν από τους διαδόχους του 'Αλέξανδρου που ήθελε να καταλάβει την 'Απολλωνία και το Ντοῦρρες.

Ο Διόδωρος Σικελιώτης που περιγράφει αυτή τη διαμάχη (314-318) αναφέρει, ότι ο Γλαυκίας συμμετείχε στην υπεράσπιση της 'Απολλωνίας. Θ' αντιμετωπίσει για μιά ακόμη φορά τους Μακεδόνες και τους συμμάχους τους, όταν θα πάρει υπό την προστασία του το μικρό Πύρρο, γιό του Αιακίδη της δυναστείας των Μολοσσών τον οποίο θ' ανεβάσει στο θρόνο.

Κάτω από τη βασιλεία του Γλαυκία το ιλλυρικό κράτος διατήρησε το συμπολιτειακό πολυδυναστικό του χαρακτήρα. Το Ντοῦρρες και η 'Απολλωνία μαζί με άλλες ιλλυρικές πόλεις και κέντρα φυλών (ιδιαίτερα η Βυλλίς) ένσωματώθηκαν στο βασίλειο, μεγάλωσαν και γνώρισαν μιά σημαντική οικονομική ανάπτυξη. Τα όρια του ιλλυρικού βασιλείου επεκτάθηκαν προς το βορρά φθάνοντας μέχρι την περιοχή της Λισσοῦ (περιφέρεια της Λέζα στη βόρεια 'Αλβανία).

Στις αρχές του 3ου αιώνα και ιδιαίτερα μετά τις φιλονικίες των διαδόχων του Γλαυκία για το θρόνο, το βασίλειο έχασε την παλιά δύναμή του. Δεν ήταν σέ θέση ν' αντισταθεί στο στρατό του Πύρρου κι ένα μέρος από τα εδάφη του καταλήφθηκε από το Μολοσσό βασιλιά. Η κατοχή κράτησε πολύ λίγο αλλά ο 'Ιλλυριός βασιλιάς Μυτίλος, που βασίλεψε κατά τη δεκαετία του 270, δεν κατάφερε να ενώσει τις ιλλυρικές φυλές που οι προγενέστεροί του είχαν κατορθώσει να υποτάξουν. Μερικές έγιναν ανεξάρτητες ιδρύοντας ξεχωριστές συμμαχίες (ιδιαίτερα οι 'Αμαντες, οι Βυλλίωνες και οι Παρθηνοί). Το Ντοῦρρες και η 'Απολλωνία ανήκαν για ένα διάστημα ακόμη στο αποδυναμωμένο πιά κράτος του Μυτίλου, αλλά διαισθανόμενες τον κίνδυνο μιᾶς νέας εισβολῆς αναζήτησαν συμμαχίες με πιο δυνατά κράτη. Σ' αυτή την εποχή χρονολογείται το ταξίδι μιᾶς απολλωνιακῆς αντιπροσωπείας στη Ρώμη. Στο νότο το Κοινόν της 'Ηπείρου που συστάθηκε μετά το θάνατο του Πύρρου, παρέμενε ένας επικίνδυνος γείτονας για την 'Απολλωνία. Στο βορρά πέρα από τα σύνορα που είχε όρισει ο Γλαυκίας είχαν δυναμώσει καινούργιες ιλλυρικές φυλές και νέοι δυνάστες δραστηριοποιούνταν για να ξαναφτιάξουν το ιλλυρικό κράτος.

Στά τέλη του 5ου αιώνα αρχίζουν να διαδραματίζουν ένα όλο και μεγαλύτερο ρόλο στην ιστορία της Ν. 'Ιλλυρίας οι φυλές της 'Ηπείρου. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ήταν ιλλυρικῆς ἐθνικότητας. Ο Θουκυδίδης χαρακτηρίζει τους κατοίκους της 'Ηπείρου «βάρβαρους», ένα όνομα που ως γνωστό έδιναν οι 'Ελληνες στους ξένους λαούς. Ο σύγχρονός του γεωγράφος 'Εφορος περιγράφοντας την 'Ελλάδα θεωρεί την 'Ηπειρο εκτός

---

14. Πόλη στα νότια της Λυχνίτης. (Στμ)

τῆς χώρας αὐτῆς. Ἕνας μεγάλος ἀριθμός ἀπό ὀνόματα τόπων, φυλῶν καί προσώπων τῆς ἀρχαίας Ἑπείρου, τά κτερίσματα τῶν νεκρουπόλεων καί ὁ ἀστικός πολιτισμός τῶν ἡπειρωτικῶν πόλεων, εἶναι ἀδιαφιλονίκητες ἀποδείξεις πού μαρτυροῦν ὅτι ὁ πολιτισμός αὐτῆς τῆς περιοχῆς εἶχε ἓνα καθαρὰ ἰλλυρικό χαρακτήρα. Δέν μποροῦμε ν' ἀμφισβητήσουμε τή σοβαρή ἐπίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στό πολιτιστικό ἐποικοδόμημα τῆς ἡπειρωτικῆς δουλοκτητικῆς κοινωνίας. Αὐτός ὅμως δέν ἔθιξε καθόλου τά θεμελιακά ἐθνικά χαρακτηριστικά τοῦ αὐτόχθονα πληθυσμοῦ. Ἡ πιό σπουδαία ἡπειρωτική φυλή ἦταν οἱ Μολοσσοί. Συνενώνοντας τίς γειτονικές φυλές δημιούργησαν ἓνα «Κράτος» γνωστό μέ τό ὄνομα τό «Κοινόν τῶν Μολοσσῶν» πού εἶχε ἐπικεφαλῆς του ἓνα Μολοσσό βασιλιά ἐνῶ οἱ ἄλλες φυλές ἀντιπροσωπεύονταν στό Ἀνώτατο Συμβούλιο.

Στήν ἐξωτερική πολιτική του ἀρχικά σύναψε στενές σχέσεις μέ τήν Ἀθήνα καί στή συνέχεια μέ τή Συρακούσα. Κάτω ἀπό τήν πίεση τῶν Μακεδόνων, τό Κοινόν τῶν Μολοσσῶν διέκοψε τίς σχέσεις του μέ τήν Ἀθήνα κι ἀναγκάστηκε νά συνδεθεῖ μέ τή Μακεδονία, ἰδιαίτερα μετά τό γάμο τοῦ Φιλίππου μέ τήν πριγκίπισσα τῶν Μολοσσῶν τήν Ὀλυμπιάδα. Μέ τή βοήθεια τῶν Μακεδόνων τά σύνορα τοῦ Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν ἐπεκτάθηκαν πρὸς τήν ἰονική ἀκτὴ. Ἐχοντας βρεῖ διέξοδο στή θάλασσα, ἀνέπτυξε σημαντικά τίς σχέσεις του μέ τίς γειτονικές χῶρες τῆς Ν. Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας. Τό 334 ὁ βασιλιάς τῶν Μολοσσῶν Ἀλέξανδρος, ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου νά πολεμήσει στήν Ἰταλία γιά νά βοηθήσει τό σύμμαχό του Τάραντα. Ὑστερα ἀπό μερικές νίκες οἱ Ἑπειῶτες νικήθηκαν.

Πρὸς τά τέλη τοῦ 4ου αἰῶνα διαλύθηκε τό Κοινόν τῶν Μολοσσῶν. Στή συμμαχία (στρατιωτική Λίγκα) πού τό διαδέχεται, μειώνεται ὁ κυριαρχικός ρόλος τῶν Μολοσσῶν καί οἱ ἄλλες φυλές ἀποκτοῦν ἴσα δικαιώματα. Ἡ ὀνομασία Ἑπειρος εἶχε τότε μιά γεωγραφική σημασία. Κρίθηκε σάν ἡ πιό κατάλληλη γιά ν' ἀποτρέψει προφανῶς τήν ὑπόνοια ὅτι ἡ χρησιμοποίηση κάποιου ὀνόματος φυλῆς σήμαινε τάχα καί τήν ὑπεροχή της πάνω στίς ἄλλες. Ἡ Ἑπειρος παρέμεινε κάτω ἀπό τή μακεδονική ἐπιρροή καί μετά τή σύσταση τῆς Συμμαχίας. Γιά ἓνα τέταρτο τοῦ αἰῶνα (μέχρι τά τέλη τοῦ 4ου) ἔζησε μιά περίοδο ἐσωτερικῶν ἀναταραχῶν πού δέν τέλειωσαν παρά μέ τήν ἄνοδο τοῦ Πύρρου στό θρόνο.

Ὁ Πύρρος μπῆκε ἐπικεφαλῆς τῆς Ἑπειρωτικῆς Συμμαχίας τό 297 καί βασίλευσε στήν Ἑπειρο γιά ἓνα τέταρτο τοῦ αἰῶνα. Στίς ἀρχές τοῦ 3ου αἰῶνα ἡ Μακεδονία καί ἡ Ἑλλάδα ἀποδυναμωμένες ἀπό τούς μακρόχρονους καταστροφικούς πολέμους σ'τοὺς ὁποίους ἐπιδόθηκαν οἱ διάδοχοι τοῦ Ἀλέξανδρου, βρίσκονταν στό πιό βαθύ πολιτικό χάος. Ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν πολέμων σ'τοὺς ὁποίους ὁ Πύρρος ἀφιέρωσε 15 χρόνια, ἡ Ἑπειρωτική Συμμαχία ἔγινε ἓνα δυνατό κράτος, ἐνισχυμένο μέ τίς μεγάλες ἐκτάσεις πού κατάφερε νά πάρει ἀπό τούς βασιλιάδες τῆς Μακεδονίας καί τῆς Ἰλλυρίας. Τά σύνορά του ἐκτείνονταν ἀνατολικά μέχρι τό Βαρδάρη, νότια μέχρι τήν θάλασσα τῆς Πελοποννήσου, βόρεια μέχρι τόν ποταμό Σκούμπι (στήν

κεντρική Ἑλλάδα). Ἐπιπλέον, στήν Ἡπειρωτική Συμμαχία προσεταιρίστηκαν δύο μεγάλα νησιά τοῦ Ἰονίου πελάγους, ἡ Κόρκυρα καί ἡ Λευκάδα. Ὁ Πύρρος ἔκανε πρωτεύουσα τῆς Συμμαχίας τήν Ἀμβρακία.

Ὁ ἡπειρωτικός στρατός κάτω ἀπό τήν καθοδήγηση τοῦ Πύρρου καί ὄντας ἄριστα ἐκπαιδευμένος, ἔγινε πολύ ἐμπειροπόλεμος διεξάγοντας νικηφόρες μάχες κατὰ τῶν καλύτερων στρατευμάτων τῆς ἐποχῆς του. Ὁ Πύρρος ἀπέκτησε μεγάλη ἐμπειρία στρατιωτικοῦ ἡγέτη. Ὁ Πλούταρχος λέει ὅτι οἱ στρατιῶτες του τόν ἀποκαλοῦσαν «ἄετός». Κι αὐτός τοὺς ἀπαντοῦσε: «Ἄν εἶμαι ἄετός τό ὀφείλω σέ σᾶς. Καί πῶς θά γινόταν νά μήν εἶμαι ὅταν μέ τά ὄπλα σας, σάν πάνω σέ φτερά μέ ἔχετε σηκώσει».

Ἡ δύναμη τῆς Ἡπειρωτικῆς Συμμαχίας προσέλκυσε τίς ἐλληνικές πόλεις τῆς Ν. Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας ὥστε νά ζητήσουν τήν βοήθειά της γιά ν' ἀντιμετωπίσουν τή ρωμαϊκή καί καρχηδονική ἀπειλή. Ξεκινώντας ἀπό τόν κόλπο τῆς Βλόρας ἀποβιβάστηκε τό 280 στήν Ἰταλία μέ στρατό 25.000 ἀνδρῶν. Κατατρόπωσε τοὺς Ρωμαίους πρῶτα στήν Ἡράκλεια καί ἕνα χρόνο ἀργότερα στό Ἄσκλον (279). Σ' αὐτές τίς δύο βίαιες μάχες χρησιμοποίησε καμιά εἰκοσαριά ἐλέφαντες ἀπό τήν Αἴγυπτο πού τοὺς ἔριξε τήν τελευταία στιγμή στή συμπλοκή πανικοβάλλοντας τοὺς ἀντιπάλους. Ὡστόσο ὁ Πύρρος πλήρωσε πολύ ἀκριβά τή νίκη του στό Ἄσκλον καί ἐδῶ ἀναφέρεται ἡ μυθική φράση του: «Ἀκόμη μιά τέτοια νίκη καί χάθηκα». Δέν σταμάτησε τήν κάθοδό του πρὸς τό ἐσωτερικό τῆς χερσονήσου φθάνοντας μέχρι τό Πρένεστο ἀπ' ὅπου εἶδε, ὅπως ἀναφέρουν, ν' ἀνεβαίνουν οἱ καπνοὶ ἀπό τή Ρώμη.

Ἀπό τήν Ἰταλία ὁ Πύρρος πέρασε στή Σικελία γιά νά πολεμήσει μέ τοὺς Καρχηδόνες. Σύμφωνα μέ τή γνώμη ἀρκετῶν ἦταν ἕνα σοβαρό λάθος πού καθόρισε τήν πορεία τῶν μεταγενέστερων γεγονότων. Ἐπιστρέφοντας ἀπό τή Σικελία ἔδωσε στήν Καμπανία τή μάχη τοῦ Βενέβεντου (275) ὅπου νίκησαν οἱ Ρωμαῖοι. Ξαναγύρισε τότε στήν Ἡπειρο κουβαλώντας μαζί του ἕνα κουρασμένο καί διαλυμένο στρατό, ἀπό τίς σκληρές μάχες 6 χρόνων. Παρόλα αὐτά δέ θ' ἀργήσει νά ξαναρχίσει μιά σειρά ἐκστρατεῖες κατὰ τῆς Μακεδονίας γιά νά περάσει στή συνέχεια στήν Πελοπόννησο καί νά ἐπιτεθεῖ στή σύμμαχο τῆς Μακεδονίας, Σπάρτη. Σκοτώθηκε ὁμως τό 272 σέ μιά μάχη στοὺς δρόμους τοῦ Ἄργους.

Ὁ Πύρρος διακρίθηκε γιά τ' ἀξιόλογα προτερήματά του, τοῦ ἡγέτη, τοῦ στρατηγοῦ καί τοῦ διοργανωτῆ. Ὑπάρχουν οἱ πιο διαφορετικές κρίσεις γιά τό ἄτομό του. Οἱ ἀρχαῖοι καί σύγχρονοι ἱστορικοὶ ἐπαίνεσαν τά προτερήματά του. Μερικοὶ μάλιστα τόν θεωροῦν ἕναν ἀπό τοὺς μεγαλύτερους πολέμαρχους τῆς ἀρχαιότητος, ὅπως ὁ Ἀππιανός πού τόν συγκρίνει μέ τόν Ἀλέξανδρο. Ἡ Ἡπειρωτική Συμμαχία ἔγινε χάρη στόν Πύρρο μιά ἀπό τίς μεγαλύτερες δυνάμεις τῆς ἐποχῆς ἀλλά οἱ ἀδιάκοποι πόλεμοί του ἐπέφεραν ἕνα τέτοιο βάρος στό βασίλειό του πού ξεπερνοῦσε κατὰ πολύ τίς δυνάμεις του.

Ὁ θάνατός του ἔφερε καί τήν πτώση τῆς Ἡπειρωτικῆς Συμμαχίας. Οἱ περιοχές τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Μακεδονίας καί τῆς Θεσσαλίας πού εἶχε

καταλάβει, αποχώρησαν ή μιά μετά τήν άλλη. 'Ο 'Αλέξανδρος Β' πού διαδέχτηκε τόν Πύρρο προσπάθησε χωρίς επιτυχία νά ξανακατακτήσει τά ιλλυρικά έδάφη. 'Ακόμα καί στό έσωτερικό της ή κατάσταση δέν ήταν καλύτερη. 'Η ήπειρωτική άριστοκρατία εκμεταλλευόμενη τή δυσарέσκεια τοῦ λαοῦ, κατάφερε νά δώσει ένα τέρμα στήν κυριαρχία τῆς Μολοσσικῆς δυναστείας (230).

Τήν 'Ηπειρωτική Συμμαχία διαδέχεται μιά νέα πολιτική ένωση χωρίς βασιλιά αὐτή τή φορά, τό «Κοινόν τῶν 'Ηπειρωτῶν». 'Ηταν μιά συμμαχία περιοχῶν μέ ἴσα δικαιώματα μεταξύ τους πού τή διοικοῦσε μιά συναρχία τριῶν στρατηγῶν. Πρωτεύουσά της ήταν ή Φοινίκη κοντά στό Σαράντι στή Νότια 'Αλβανία. 'Η πολιτική ιστορία τοῦ Κοινοῦ ὑπῆρξε ιδιαίτερα ταραγμένη στά 60 χρόνια τῆς ὑπαρξῆς του ἐνῶ ή πρωτοβουλία τῶν στρατιωτικῶν επιχειρήσεων περνᾷ τώρα στούς βόρειους καί νότιους γείτονές του.

'Ο άστικός πολιτισμός

'Από τόν 4ο αἰώνα μέχρι τό 2ο ἀνθίζει στή Ν. 'Ιλλυρία ένας πολιτισμός άστικοῦ τύπου, πού ὀφείλεται ἀναμφίβολα κατά μεγάλο μέρος στίς σχέσεις της μέ τίς ἑλληνικές παραθαλάσσιες πόλεις.

Στίς ἀρχές τοῦ 4ου αἰώνα πολλαπλασιάζονται στήν 'Ιλλυρία οἱ ὀχυρωμένοι συνοικισμοί. Σ' ἀντίθεση μέ τούς προηγούμενους περιβάλλονται μέ τείχη φτιαγμένα ἀπό μεγάλους ὀγκόλιθους κατά τό ισόδομο ή πολυεδρικό σύστημα. 'Ο περίβολος τῶν ιλλυρικῶν πόλεων εἶχε πύργους καί μεγαλοπρεπεῖς πύλες, ὅπως καί τῶν ἑλληνικῶν πόλεων τῆς ἐποχῆς. 'Η Λισσός δίνει ένα ἀξιόλογο παράδειγμα ιλλυρικῆς πόλης πού βρίσκεται σέ πλήρη ἀνθήση. Στά τέλη τοῦ 4ου αἰώνα ή Λισσός εἶχε γίνει ένα σημαντικό βιοτεχνικό, ἐμπορικό καί διοικητικό κέντρο πού τήν ὑπεράσπιζε ένα ὀχυρωματικό σύστημα τελείως νέας ἀντιλήψεως. Τά τείχη μέ τίς 8 πύλες εἶχαν μιά ἀξιοσημεῖωτη κατασκευαστική τελειότητα φτιαγμένα μέ κανονικούς ὀγκόλιθους.

Στό έσωτερικό τοῦ περίβολου τῶν πόλεων βρίσκονταν τά κατοικημένα σπίτια καί τά δημόσια κτίρια. Τά οἰκήματα χαρακτηρίζονται ἀπό τήν ἀπλότητά τους. "Οπως ἀνακαλύπτουν οἱ ἀρχαιολογικές ἀνασκαφές, οἱ πλίνθινοι τοῖχοι ή οἱ λεπτοί ξύλινοι μεσότοιχοι κτίζονταν σ' ένα πέτρινο κρηπίδωμα. Στά ἐρείπια τῆς 'Αντιγονείας (κοντά στό Γκιροκάστερ στή Ν. 'Αλβανία) βρέθηκε ένας ἄλλος τύπος σπιτιοῦ μέ πέτρινους τοίχους, ἔχοντας μιά έσωτερική αὐλή πού τήν περιστοιχίζει ένα περιστύλιο. Οἱ σκεπές τῶν κατοικιῶν ὅπως καί τῶν ἄλλων οἰκοδομημάτων ήταν ἀπό κεραμίδια. Στό χῶρο τῆς 'Αμαντίας βρέθηκαν ἐρείπια ενός στάδιου κατασκευασμένου σύμφωνα μέ τό μοντέλο τῶν ἑλληνικῶν σταδίων. "Οχι μακριά ἀπό κεί

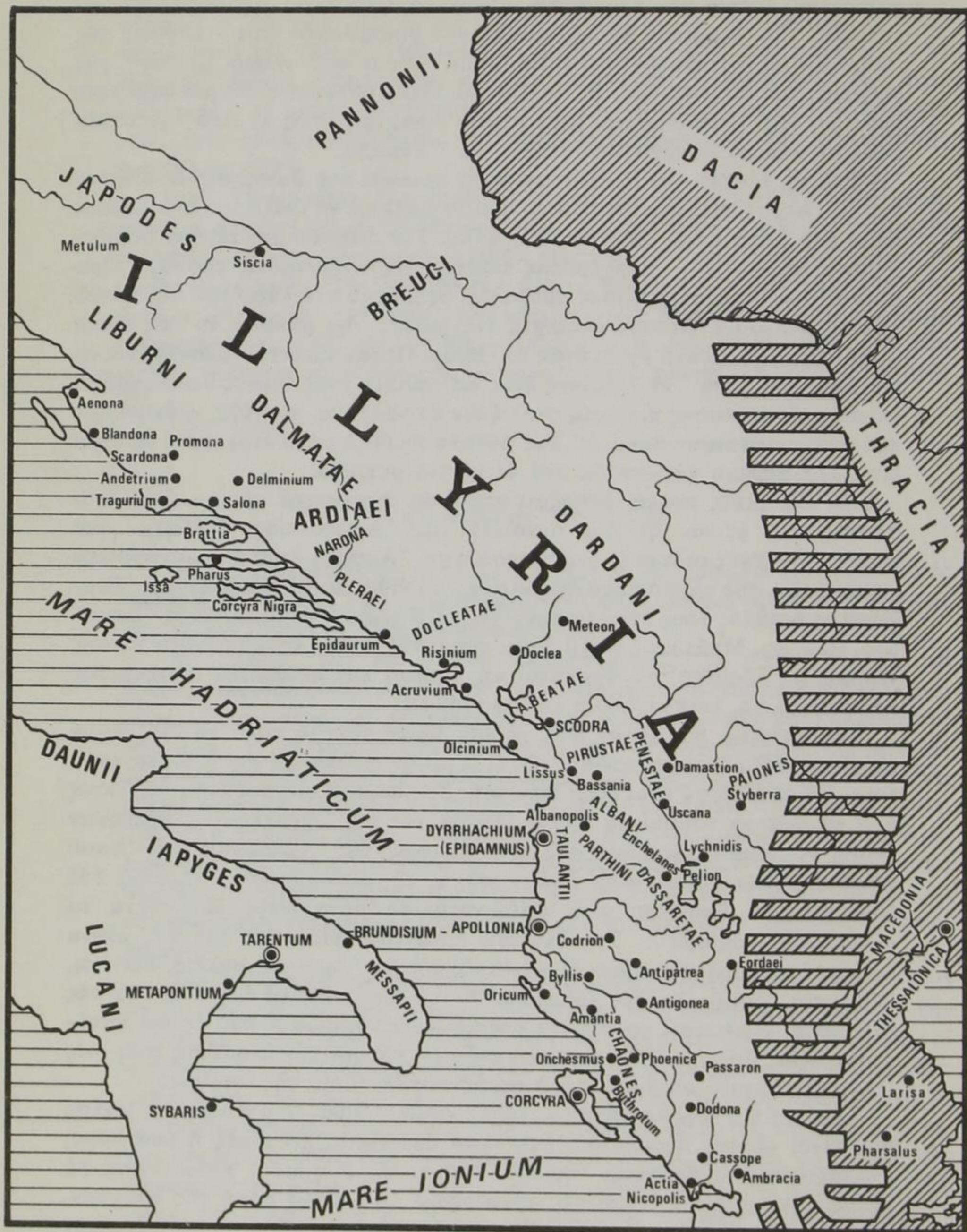
φαίνονταν ακόμη τόν περασμένο αιώνα τά ἴχνη ενός γυμναστηρίου. Οἱ κάτοικοι τῆς ἰλλυρικῆς πόλης Διμάλη πού βρίσκονταν στήν ἐνδοχώρα τῆς Ἀπολλωνίας (βρέθηκαν τά ἐρείπιά της κοντά στό χωριό Κροτίνα τῆς ἐπαρχίας τοῦ Μπεράτι στή Ν. Ἀλβανία), εἶχαν κατασκευάσει μιά παρόμοια στοά μέ τῆς Ἀπολλωνίας, μικρότερου ὅμως μεγέθους κι ἀπό τήν ὁποία σώζεται σήμερα μονάχα ἕνας τοῖχος μέ 7 καμάρες.

Ἡ Βυλλίς, κέντρο τῶν Βυλλιόνων (στήν κοιλάδα τοῦ Βιόσα στό ἐσωτερικό τῆς Ν. Ἀλβανίας), εἶχε ἕνα θέατρο πού τό ἐρειπωμένο κοῖλο του διακρίνεται πάνω στό λόφο ὅπου ἀπλωνόταν ἡ πόλη. Στά ἀστικοῦ χαρακτήρα οἰκοδομήματα θά πρέπει ν' ἀναφέρουμε ἐπίσης τούς μνημειώδεις τάφους. Ὅρισμένοι, μιᾶς σπάνιας μάλιστα ὁμορφιάς, βρέθηκαν στό λόφο τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Σέλτσα ἐ Πόστμε (ἐπαρχία Πόγραδετς, ὄχι μακριά ἀπ' τή λίμνη Ὀχρίδα) ὅπου πιθανά βρισκόταν τό Πήλιο. Οἱ τάφοι εἶναι διευθετημένοι σέ μιά βραχώδη ζώνη. Ἡ πρόσοψη ενός ἀπ' αὐτούς τούς τάφους περιλαμβάνει γλυπτές πύλες, κίονες πού τούς στολίζουν κιονόκρανα, κορνίζες κι ἀνάγλυφα πού ἀναπαριστάνουν ὅπλα, σ' ἕνα σύνολο διευθετημένο ἔτσι ὥστε νά δίνει ἕνα μεγαλοπρεπή χαρακτήρα στό ἐπιτύμβιο μνημεῖο.

Οἱ ἰλλυρικές πόλεις ὑπῆρξαν σπουδαῖα βιοτεχνικά κέντρα. Στίς ἀνασκαφές πού ἔγιναν σέ μιά συνοικία τῆς Ἀντιγονείας, βρέθηκαν δύο ἐργαστήρια, ενός σιδερά κι ενός βυρσοδέψη. Ἀφθονή ἦταν ἡ παραγωγή τῶν κεραμεικῶν, ἀπό τά πιό ἀπλά ἀγγεῖα μέχρι τά πιθάρια καί τά κεραμίδια. Ἕνας μέγας ἀριθμός τους ἔχουν σφραγίδες μέ ἰλλυρικά ὀνόματα, ὅπως Ἐπικάδος, Πλάτωρ, Μπάτο κ.λπ. Τά ἐργαστήρια τῆς πόλης κατασκεύαζαν ἐπίσης τερρακότες (βασικά γιά θρησκευτική χρήση) καί μεταλλικά ἀντικείμενα, ὅπως, ἐργαλεῖα, ἐπιπλα, ὅπλα καί κοσμήματα.

Τό ἐμπόριο βασιζόταν στό χρήμα· τά νομίσματα εἶναι τά πιό συχνά εὐρήματα ὄχι μόνο στά ἐρείπια τῶν ἰλλυρικῶν πόλεων μά καί στά περίχωρά τους. Ἡ προέλευσή τους εἶναι διάφορη. Στίς παραθαλάσσιες περιοχές, ἐκτός ἀπό τά ἀφθονα νομίσματα τοῦ Ντοῦρρες καί τῆς Ἀπολλωνίας, βρέθηκαν ἐπίσης νομίσματα τῆς Κόρκυρας, τῆς Ἰστιαίας, τῆς Ἀμβρακίας, τοῦ Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν καί μερικῶν ἄλλων πόλεων τῆς μεσημβρινῆς Ἰλλυρίας. Στά ἐσωτερικά κι ἰδιαίτερα στά νοτιοανατολικά μέρη εἶναι πιό συχνά τά μακεδονικά νομίσματα. Στή δεύτερη πενηνταετηρίδα τοῦ 3ου π.ε. αἰώνα ἔκοψαν δικά τους νομίσματα οἱ ἰλλυρικές πόλεις: Ἀμαντία, Βυλλίς, Φοινίκη, Ὀλυμπία, Λισσός, Σκόδρα καί μερικά Κοινά, ἰδιαίτερα τῶν Λαβηατῶν καί τῆς Ἡπείρου. Πρόκειται γενικά γιά ὀρειχάλκινα νομίσματα πού ἂν καί κατώτερης ἀξίας ἀπ' αὐτά τῶν μεγάλων πόλεων, κάνουν τήν ἐμφάνισή τους στίς ἰλλυρικές ἀγορές καί διαδίδονται στούς συνοικισμούς τῆς ὑπαίθρου.

Ἀκόμη πιό σπάνια ἀρχαιολογικά εὐρήματα εἶναι τά ἀντικείμενα τέχνης πού εἶναι κυρίως ἀγάλματα. Ὅρισμένα ἀγάλματα, προτομές ἢ ἀνάγλυφα, ἀναπαριστάνουν πρόσωπα ντυμένα ἀπό τούς Ἰλλυριοῦς καλλιτέχνες μέ τοπικές ἐνδυμασίες. Ἰδιαίτερα ἀναφέρουμε τή «νεαρή κόρη τῆς Βλόρας», ἄγαλμα πού χρονολογεῖται ἀπό τόν 4ο αἰώνα καί τήν προτομή τῆς γυναίκας

Ἡ ἀρχαία Ἰλλυρία

μέ τον Ιλλυρικό μανδύα πού ανακαλύφθηκε στη Διμάλη. Δεν σπανίζουν επίσης τ' αγάλματα θεών όπου παρατηρούμε μία ιδιαίτερη προτίμηση στις τοπικές θεότητες, όπως την Ἄρτεμη θεά του κυνηγιού, τό Δία τον παντοδύναμο θεό, τον Ποσειδώνα κ.λπ.

Μέχρι τον 1ο π.ε. αιώνα ή ελληνική ήταν γραπτή γλώσσα των Ιλλυρικών πόλεων. Τή συναντάμε στά γραπτά μνημεία, στις σφραγίδες των βιοτεχνών, στις επιτύμβιες ή εύχετήριες επιγραφές ή κι ακόμη στά επίσημα διατάγματα. Ἐνῶ τά γραπτά μνημεία μᾶς ἔδειξαν ἕνα πλήθος ἀπό Ιλλυρικά ὀνόματα καί οἱ επιτύμβιες επιγραφές μᾶς ἀποκάλυψαν τίς λατρεῖες των προτιμητέων θεοτήτων, τά επίσημα διατάγματα μᾶς φανέρωσαν τίς ἄγνωστες πτυχές τῆς ὀργάνωσης τῆς ἐξουσίας ὀρισμένων Ιλλυρικών πόλεων τήν ἐποχή τῆς ἀνεξαρτησίας τους (3ος καί 2ος π.ε. αἰώνας). Τό πλουσιότερο ὑλικό τό ἔχουν οἱ δύο μεγάλες πόλεις τῆς Ἀμαντίας καί τῆς Βυλλίδας. Ἡ διοικητική τους ὀργάνωση μᾶς θυμίζει τίς ἐλληνικές πόλεις καί τά Κοινά. Ἐτσι οἱ επιγραφές ἀναφέρονται στις ἀποφάσεις του συμβούλιου καί των διάφορων λειτουργῶν ἀπ' τον πρύτανη, τον ἀνώτατο δικαστή μέχρι καί τον γυμναστή πού φροντίζει τή διεύθυνση των σωματικών ἀσκήσεων καί των διαγωνιστικών ἀθλημάτων. Τά ντοκουμέντα μᾶς πληροφοροῦν ἐπίσης γιά τήν ὑπαρξη κρατικῶν ἐργαστηρίων πού χρησιμοποιοῦσαν σκλάβους.

Ὁ ἀστικός πολιτισμός δεν ἀναπτύχθηκε μόνο στό ἐσωτερικό των τειχισμένων πόλεων ἀλλά σέ ὀρισμένες πιό ἀναπτυγμένες περιοχές διαδόθηκε καί στούς συνοικισμούς τῆς ὑπαίθρου.

Ἡ ἐλληνική ἐπίδραση εἶναι ιδιαίτερα αἰσθητή στις τέχνες καί τήν πολιτιστική διάνοηση, φαινόμενο πού εἶναι ἀρκετά κατανοητό. Ἡ δουλεία ἦταν ἀρκετά διαδεδομένη ιδιαίτερα στις πόλεις. Ὁ ἀρχαῖος Ιλλυρικός πολιτισμός πού βασιζόταν κυρίως σέ μία πατριαρχική κοινωνία, δεν ἄρμοζε στά νέα ἀριστοκρατικά στρώματα πού εἶχαν γαλουχηθεῖ μέ τήν ἐλληνική κουλτούρα. Οἱ Ιλλυρικές πόλεις ὄντας οἰκονομικά δυνατές, εἶχαν ὅλα τά ἀπαραίτητα οἰκονομικά μέσα καί τό ἀνθρώπινο δυναμικό γιά νά πραγματοποιήσουν ἕνα ἔργο ἐξίσου σημαντικό μ' ἐκεῖνο πού εἶχαν προηγουμένως πραγματοποιήσει οἱ μεγάλες παραλιακές πόλεις πού τίς εἶχαν γιά πρότυπο. Δεν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ πληθυσμός τῆς ὑπαίθρου διατήρησε τή γλώσσα του, τούς τρόπους ζωῆς του, τά ἔθιμά του καί τίς παλιές του δοξασίες.

ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΙΛΛΥΡΙΚΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ

Οί 'Ιλλυρο-ρωμαϊκοί πόλεμοι

Στά μέσα του 3ου π.ε. αιώνα τό ιλλυρικό βασίλειο ξεχωρίζει καί πάλι στήν πολιτική ζωή τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου¹⁵. Ἐνα δυνατό συμπολιτειακό Κράτος δημιουργεῖται γύρω ἀπό τή λίμνη τῆς Σκόδρας καί βοριότερα. Σύμφωνα μέ τόν Πολύβιο, ὁ 'Ιλλυριός βασιλιάς "Αγρων (250-231) εἶχε μιά ναυτική καί στρατιωτική δύναμη πολύ ἀνώτερη ἀπό τούς προγενέστερους του. 'Αφοῦ νίκησε τούς γείτονές του, προσάρτησε διάφορες περιοχές τῆς Δαλματικῆς ἀκτῆς. Ὁ "Αγρων συμμαχώντας μέ τή Μακεδονία, βάδισε μέχρι τήν 'Ακαρνανία ὅπου κατετρόπωσε τόν αἰτωλικό στρατό ὄχι μακριά ἀπό τήν πόλη Μεδεώνα.

Μετά τό θάνατο τοῦ "Αγωνα βασίλεψε ἡ γυναίκα του Τεύτα σά κηδεμόνας τοῦ ἀνήλικου γιοῦ της Πινέα, συνεχίζοντας τήν πολιτική τοῦ ἀνδρα της. Ὁ ιλλυρικός στόλος συνέχισε νά λυμαίνεται τό 'Αδριατικό καί τό 'Ιόνιο πέλαγος. Κατά διαταγή της ἔφθασε μιά ἀποστολή, ἀνάμεσα σ' ἄλλες, στίς ἀκτές τῆς Πελοποννήσου καί τήν λεηλάτησε. Στήν ἐπιστροφή της ἀποβιβάσθηκε στήν "Ηπειρο καί κατέλαβε τήν πρωτεύουσα τοῦ Κοινοῦ τῆς 'Ηπείρου Φοινίκη, πού ἀναγκάστηκε νά συνάψει συμμαχία μέ τό ιλλυρικό βασίλειο. Τό ἴδιο ἔκαναν καί οἱ 'Ακαρνανεῖς πού ἤθελαν νά προστατευθοῦν ἀπό τήν αἰτωλική συμπολιτεία (230). Συνεχίζοντας τίς κατακτήσεις της ἡ βασίλισσα Τεύτα, κατέλαβε τήν Κόρκυρα καί πολιορκήσε τό Ντοῦρρες.

Οἱ ἐπιτυχίες της αὐτές ἀνησύχησαν τή Ρώμη πού εἶχε ἤδη ἐμφανισθεῖ στή δυτική πλευρά τῆς 'Αδριατικῆς σχεδιάζοντας νά ἐγκατασταθεῖ καί στήν ἄλλη, μέ ἀπώτερο σκοπό νά κυριαρχήσει σ' ὅλη τήν 'Ιλλυρία καί στήν 'Ελλάδα. Ὅπως λέει ὁ Πολύβιος «ἄρχισε νά τρέφει τό τολμηρό σχέδιο νά ὑποτάξει τόν κόσμον κάτω ἀπό τό νόμο της».

'Η Ρώμη ἐκστράτευσε κατά τῆς 'Ιλλυρίας μέ πρόσχημα τήν υπεράσπιση

---

15. Ἀρχαία ὀνομασία τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου.

τοῦ ἐμπορίου καί τῆς ναυτιλίας τῆς στήν ᾽Αδριατική, πού κατά τήν ἄποψή τῆς ἀπειλοῦνταν σοβαρά ἀπό τοὺς ᾽Ιλλυριοὺς πειρατές. Βρίσκοντας σάν «casus belli» τό θάνατο ἑνός ἀπό τοὺς πρεσβευτές τῆς πού τάχα διαπράχτηκε μέ διαταγή τῆς βασίλισσας, ἄρχισε τίς πολεμικές προετοιμασίες.

Οἱ ἐχθροπραξίες ἄρχισαν τό 229 καί συνεχίστηκαν μέ μερικές διακοπές μέχρι τό 168. Στή διάρκεια τοῦ πρώτου πολέμου οἱ ἐπιχειρήσεις ἦταν σχετικά περιορισμένες. Οἱ Ρωμαῖοι ἀφοῦ κατέλαβαν τήν Κόρκυρα χάρη στήν προδοσία τοῦ διοικητή τοῦ νησιοῦ Δημήτριου τοῦ Φάριου, κατόπιν τήν ᾽Απολλωνία καί τό Ντοῦρρες χάρη στή δράση ἑνός παντοδύναμου στόλου 200 πλοίων, πῆραν μέ τό μέρος τους τοὺς ἀρχηγούς τῶν σπουδαιότερων φυλῶν τῆς μεσημβρινῆς ᾽Ιλλυρίας, τοὺς Παρθηνοὺς καί ᾽Ατιντάνες. Ἡ βασίλισσα Τεύτα βλέποντας τά πράγματα νά στρέφονται κυριολεκτικά σέ βάρος τῆς, ἔκανε εἰρήνη μέ τή Ρώμη μέ πολύ βαρεῖς ὅρους.

Ἡ Τεύτα δέν κατάφερε νά ἐπιζήσει γιά πολύ μετά τήν ἥττα τῆς. Ὁ Δημήτριος ὁ Φάριος ἄνθρωπος τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν Ρωμαίων, τή διαδέχεται σά κηδεμόνα τοῦ Πινέα. Ὡστόσο δέν ἀργεῖ νά ἐκδηλώσει τήν ἀνεξαρτησία του συμμαχώντας μέ τή Μακεδονία. Τό 219 ξεσπᾷ ἕνας δεύτερος πόλεμος ἀνάμεσα στή Ρώμη καί τό ἰλλυρικό βασίλειο πού τελειώνει τό 218 μέ τήν ἥττα τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαρίου. Οἱ θέσεις τῆς Ρώμης ἐνισχύονται στήν ᾽Ιλλυρία. Ἐπικεφαλῆς τοῦ ἰλλυρικοῦ βασιλείου μπαίνει ἕνας νέος κηδεμόνας τοῦ Πινέα, ὁ Σκερδιλαῖδης, προστατευόμενος τῆς Ρώμης.

Οἱ στρατιωτικές ἐπιτυχίες τῆς Ρώμης στήν ᾽Ιλλυρία χτυποῦσαν τά ἐπεκτατικά συμφέροντα τῆς Μακεδονίας. Ὁ βασιλιάς τῆς Φίλιππος Ε΄ βάδισε σύντομα καί κατά τῶν ᾽Ιλλυριῶν καί κατά τῶν Ρωμαίων. Ἡ Ρώμη ἦταν ἀπασχολημένη τότε μέ τοὺς Καρχηδονιακοὺς πολέμους, ἔτσι ἡ βαριά ἀποστολή νά κρατήσει στίς συνεχεῖς ἐπιθέσεις τοῦ Μακεδονικοῦ στρατοῦ ἔλαχε στόν σύμμαχό τῆς Σκερδιλαῖδη.

Ἡ Ρώμη ἀφοῦ νίκησε τήν Καρχηδόνα στράφηκε σύντομα κατά τῆς Μακεδονίας. Ἀκολούθησε ἕνας μακροχρόνιος πόλεμος πού τερματίστηκε μέ τήν ἥττα τοῦ Φιλίππου Ε΄.

Ὁ Σκερδιλαῖδης καί ὁ γιός του Πλευράτος συνέχισαν νά βασιλεύουν τήν πολιτική τους στή Ρωμαϊκή προστασία. Ὁ διάδοχος τοῦ Πλευράτου, Γένθιος, πού τόν ἀποκαλοῦσαν «βασιλιά τῆς ᾽Ιλλυρίας» (rex Illiricorum) διακρίθηκε μέ μιά δραστήρια ἐσωτερική καί ἐξωτερική πολιτική. Υἱοθέτησε μιά σειρά μέτρα γιά νά χτυπήσει τίς αὐτονομιστικές τάσεις τῶν φυλῶν ὥστε νά διατηρηθεῖ ἡ πολιτική ἐνότητα τοῦ κράτους του καί νά ἐνισχυθεῖ ἡ βασιλική ἐξουσία. Παρόλα αὐτά τά μέτρα, δέν μπόρεσε νά κρατήσει κάτω ἀπό τήν κυριαρχία του τοὺς βόρειους γείτονές του τοὺς Δαλματοὺς, πού ἀποχώρησαν ἀπό τό βασίλειό του. Συνεχίζοντας ὁ Γένθιος τή συγκεντρωτική του πολιτική, στέρησε τίς πόλεις ἀπό τήν αὐτονομία τους, κυκλοφορώντας στήν ἰλλυρική ἀγορά νομίσματα στό ὄνομά του. Μέσα στά πλαίσια αὐτῆς τῆς πολιτικῆς θά πρέπει νά δοῦμε τίς σχέσεις τοῦ Γένθιου μέ τοὺς Δαρδανούς, τοὺς ἀνατολικοὺς γείτονές του καί τό γάμο του μέ τήν κόρη τοῦ βασιλιᾶ τῶν

Δαρδάνων Μονούνιον. Στήν εξωτερική του πολιτική ὁ Γένθιος προσπάθησε νά λυτρώσει τό βασίλειό του ἀπό τή Ρωμαϊκή ὑποταγή. Αὐτό τόν ὥθησε νά πλησιάσει τή Μακεδονία πού μετά τή νέα ἀνόρθωσή της, τήν ἐποχή τῆς βασιλείας τοῦ Περσέα, πολέμοῦσε τοὺς Ρωμαίους. Τό 168 ὁ Γένθιος ἔπαιρνε κι αὐτός μέ τή σειρά του μέρος στίς ἐχθροπραξίες κατά τῆς Ρώμης, πράγμα πού σήμαινε τήν ἀρχή τοῦ τρίτου ἱλλυρο-ρωμαϊκοῦ πολέμου.

Ἡ Ρώμη δέν εἶχε πολλά προβλήματα, ὥστε νά διεξάγει νικηφόρα τόν τελευταῖο αὐτό πόλεμο. Πραγματικά πῆρε μέ τό μέρος της τοὺς ἀρχηγούς τῶν φυλῶν καί τοὺς εὐγενεῖς τῶν πόλεων πού δυσареστημένοι ἀπό τή συγκεντρωτική πολιτική τοῦ Γένθιου, δέ δίστασαν νά συμμαχήσουν μέ τή Ρώμη. Ἡ ἀποφασιστική μάχη δόθηκε στοὺς πρόποδες τῆς ἀκρόπολης τῆς Σκόδρας. Ὁ ἱλλυρικός στρατός δέχτηκε μιά τσουχτερή ἥττα. Ἐγκαταλειμένος ἀπ' τοὺς ἱλλυριοὺς δυνάστες ὁ Γένθιος παραδόθηκε στοὺς Ρωμαίους. Ὑστερα ἀπό τή μάχη τῆς Σκόδρας οἱ Ρωμαῖοι βάδισαν πρὸς τό νότο κατά τῆς Μακεδονίας καί τῆς Ἡπείρου. Τήν ἴδια χρονιά τοῦ 168 διαλύουν ὀριστικά τό Μακεδονικό στρατό μέ τή μάχη τῆς Πύδνας στή Μακεδονία.

Ἐπειτα στράφηκαν πρὸς τήν Ἡπειρο ὅπου καί συνάντησαν γερή ἀντίσταση. Οἱ Ἡπειρώτες πλήρωσαν ὅμως ἀκριβά τό κουράγιο τους. Μέ τήν ἔγκριση τῆς Συγκλήτου, ὁ ὑπατος Παῦλος Αἰμίλιος παρέδωσε ἀλύπητα τήν Ἡπειρο στή λεηλασία. Ὅπως λέει ὁ Τίτος Λίβιος «ὁ ἀριθμός τῶν αἰχμαλώτων ἔφθασε στοὺς 150.000 καί γκρεμίστηκαν τά τεῖχη περίπου 70 πόλεων». Ἐτσι μέ τήν λήξη τοῦ τρίτου πολέμου οἱ ἱλλυρικές περιοχές τοῦ Νότου ἔπεφταν στή ρωμαϊκή κυριαρχία.

Ἡ Ρωμαϊκή κυριαρχία καί οἱ ἱλλυρικές ἐξεγέρσεις

Ἡ Ρώμη ἀκολουθώντας τήν παραδοσιακή πολιτική της διαίρεσε τή χώρα σέ πολλές διοικητικές μονάδες πού μερικές ὑπάγονταν κατευθείαν σ' αὐτήν καί μερικές κράτησαν κάποια αὐτονομία. Μ' αὐτή τή διαίρεση τῆς Ν. Ἰλλυρίας, ἡ Ρώμη ἤθελε ν' ἀποκλείσει κάθε κίνδυνο σχηματισμοῦ μιᾶς νέας συμμαχίας ἐνάντιά της. Οἱ περιοχές αὐτές θά τῆς χρησίμευαν σάν ὀρμητήριες βάσεις στίς ἐπιχειρήσεις πού σκεφτόταν νά κάνει κατά τῶν ἱλλυριῶν τοῦ Βορρᾶ. Ἡ νέα αὐτή φάση τῶν ἱλλυρο-ρωμαϊκῶν πολέμων πού ἀρχίζει ἀπό τό 156 μέ τήν ἐπίθεση κατά τῶν Δαλματῶν, καλύπτει πάνω ἀπό 150 χρόνια. Ἡ Ρώμη κατάφερε ὕστερα ἀπό φοβεροὺς ἀγῶνες νά τσακίσει τήν ἱλλυρική ἀντίσταση καί νά ἐπεκτείνει τήν κυριαρχία της πέρα ἀπό τήν Ἀδριατική χερσόνησο.

Ἡ Ρώμη ἐγκαθίδρυσε στά κατεχόμενα ἐδάφη ἓνα καθεστῶς καταπίεσης κι ἐκμετάλλευσης. Ὀλόκληροι πληθυσμοὶ διώχτηκαν ἀπό τή γῆ τους. Ἰδιαίτερα οἱ Ἀρδιαῖοι σφάχτηκαν ἢ πουλήθηκαν σκλάβοι, ἐνῶ στίς πιό γόνιμες ζῶνες τῆς Ἰλλυρίας ἤρθαν κι ἐγκαταστάθηκαν Ρωμαῖοι στρατιωτικοί καί ἀποικοί.

Ἡ Ρωμαϊκή πολιτική τῆς ἀπάνθρωπης αὐτῆς καταπίεσης προκάλεσε σειρά ἀπό ἰλλυρικές ἐξεγέρσεις. Ἡ πιό σπουδαία ἦταν αὐτή τοῦ 6 π.ε., πού ἄναψε σ' ὅλες τίς περιοχές ἀπό τό Δούναβη μέχρι τό Μάτ, στά βόρεια τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας. Οἱ ἐξεγερμένοι ἔχοντας ὀργανώσει ἓνα τακτικό στρατό ἀπό 200.000 στρατιῶτες καί 9.000 ἵππεις, κατάφεραν ν' ἀπελευθερώσουν τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἰλλυρίας καί προετοιμάζονταν νά περάσουν στήν ἰλλυρική χερσόνησο. Ἡ Ρώμη κινδύνευε νά περάσει ἰδιαίτερα σκληρές στιγμές, ἀφοῦ καί ὁ ἴδιος ὁ Αὐγουστος ὕψωσε κραυγή κινδύνου, προειδοποιώντας ὅτι «ἐάν δέν παρθοῦν μέσα σέ δέκα μέρες μέτρα προστασίας, ὁ ἐχθρός μπορεῖ νά μπεῖ στήν πόλη.» Οἱ Ρωμαῖοι ἔστειλαν ἐπείγοντως στήν Ἰλλυρία τίς πιό ἐμπειροπόλεμες τοὺς λεγεῶνες καί τοὺς πιό ἱκανοὺς τοὺς στρατηγούς, μά ὁ Τιβέριος, ὁ μελλοντικός αὐτοκράτορας καί διοικητής τῆς ἐκστρατείας χρειάστηκε τρία ὁλόκληρα χρόνια λυσσασμένου ἀγώνα γιά νά κατατροπώσει τήν Ἰλλυρική ἀντίσταση. Οἱ τελευταῖοι πού κατάθεσαν τά ὅπλα ἦταν οἱ Πιροῦστες γιά τοὺς ὁποίους ἔλεγε ὁ Ρωμαῖος συγγραφέας τῆς ἐποχῆς, Βελλίος Πάτερκλος, ὅτι ἦταν «σχεδόν ἀνίκητοι ἐξαιτίας τῆς διαμόρφωσης τῆς χώρας τοὺς πού ἦταν γεμάτη βουνά καί πολυάριθμα στενά περάσματα, ὅπως ἐπίσης καί τῆς ἀτίθας φύσης τοὺς καί τῆς θαυμαστῆς τοὺς δεξιότητις στή μάχη». «Ἄν τελικά ὑποτάχτηκαν» συμπεραίνει ὁ Πάτερκλος, «αὐτό ἔγινε ὅχι κάτω ἀπό μιά διαταγή μά μέ τά ἴδια τά ὅπλα τοῦ Καίσαρα, ἀφοῦ πρῶτα ἐξοντώθηκαν ὁλοκληρωτικά».

Ἄν πιστέψουμε τόν Σουετόνιο, ἡ ἰλλυρική ἐξέγερση τῶν ἐτῶν 6—9 ἦταν γιά τή Ρώμη ὁ πιό φοβερός πόλεμος πού διεξήγαγε μετὰ τοὺς καρχηδονικούς.

Παράλληλα μέ τήν καθοδήγηση τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, οἱ Ρωμαῖοι ἐπιδόθηκαν στό νά βάλουν σέ ἐφαρμογή τή διοικητική ὀργάνωση τῶν κατεχόμενων περιοχῶν. Στήν ἀρχή στίς περιοχές αὐτές χάρισαν μιά σχετική αὐτονομία. Τό 1948 οἱ ἰλλυρικές χῶρες πού βρίσκονταν νότια τοῦ Μάτ, συμπεριελήφθηκαν στή Μακεδονική ἐπαρχία. Ἀλλά μετὰ τήν κατάληψη τῆς βόρειας Ἰλλυρίας ἡ Ρώμη δημιούργησε τήν ἐπαρχία τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ἐτσι τά ἰλλυρικά ἐδάφη χωρίστηκαν σέ δύο ἐπαρχίες: τή Μακεδονία καί τό Ἰλλυρικό. Στά 10 ν.ε. (νέα ἐποχή) τό Ἰλλυρικό διαιρέθηκε μέ τή σειρά του σέ δύο ἐπαρχίες: τή Δαλματία πού περιελάμβανε ὅλα τά ἐδάφη ἀνάμεσα στόν ποταμό Μάτ στό Νότο καί τήν Ἰστρία στό βορρά, καί τήν Παιονία πού ἐκτεινόταν βόρεια τῆς Δαλματίας μέχρι τό Δούναβη.

Πολύ ἀργότερα, στά πρῶτα χρόνια τοῦ 2ου ν.ε. αἰῶνα, πού ἦταν μέχρι τότε χωρισμένη σέ δύο ἐπαρχίες, τήν Ἀχαΐα καί τή Μακεδονία, ἔγινε μιά. Ἡ Δαλματία, ἡ Παιονία καί ἡ Ἡπειρος ἦταν αὐτοκρατορικές ἐπαρχίες, ἐνῶ ἡ Μακεδονία συγκλητική.

Οἱ ἐπαρχίες εἶχαν ἐπικεφαλῆς τοὺς ἓνα μάγιστρο, πού κρατοῦσε τήν πολιτική καί νομική ἐξουσία καί καθόριζε τήν φορολογική πολιτική. Περιστοιχιζόταν ἀπό τοὺς ταμίες, τοὺς ἀγορανόμους καί τοὺς ἐπίτροπους. Ὅσον ἀφορᾷ τή διοικητική ὀργάνωση τῶν ἐπαρχιῶν οἱ Ρωμαῖοι διατήρησαν

σ' όρισμένες περιοχές τούς άρχαίους φυλετικούς θεσμούς πού θά μπορούσαν νά 'τούς φανοῦν χρήσιμοι. Έτσι στίς περιοχές τοῦ έσωτερικοῦ μερικές ίλλυρικές φυλές συνέχισαν νά κυβερνιοῦνται από έναν «Praepositus» (Πραιπόσιτος) καί από τούς άρχηγούς τους, πάντοτε έμπιστους τῆς Ρώμης.

Οί πόλεις καί οί συγκοινωνιακοί όδοί

Οί Ρωμαῖοι κράτησαν άπέναντι στίς ίλλυρικές πόλεις μιάν έτερόκλητη στάση. Σ' όρισμένες, όπως στήν 'Απολλωνία, 'Αμαντία καί Φοινίκη, έδωσαν μιá κάποια αὐτονομία. Σ' άλλες όπως τό Ντοῦρρες, τό Βουθρωτό, τή Βυλλίδα καί τή Σκόδρα έγκατέστησαν, προπαντός τήν έποχή τοῦ Αὐγούστου, δίπλα στόν αὐτόχθονα πληθυσμό βετεράνους τοῦ πολέμου καί 'Ιταλούς ύποτελεῖς, κάνοντάς τες άποικίες. 'Η στάση αὐτή έπιβλήθηκε τόσο γιά οίκονομικούς όσο καί πολιτικοστρατηγικούς λόγους. Οί άποικίες αὐτές πού κύριο σκοπό είχαν νά σβήσουν κάθε αντίσταση από τήν πλευρά τῶν 'Ιλλυριῶν, διαμόρφωσαν τούς πρώτους πυρῆνες τοῦ έκρωμαῖσμοῦ στίς κατακτημένες χῶρες τῆς 'Ιλλυρίας.

Μιά από τίς κυριότερες ρωμαϊκές πόλεις - άποικίες καί ταυτόχρονα τό μεγαλύτερο έμπορικό κέντρο τῆς Ν.'Ιλλυρίας, ήταν τό άρχαῖο Ντοῦρρες. Τά λείψανα τῶν έπιγραφῶν πού βρέθηκαν στήν πόλη μᾶς επέτρεψαν νά έχουμε μιá αρκετά καθαρή εἰκόνα τῆς διοικητικῆς όργάνωσης τῆς άποικίας. Συναντᾶμε τό συμβούλιο τῆς πόλης, τό «ordo decurionum» καί τή συναρχία τῶν «duumviri quinquennales» πού τούς περιστοιχίζαν άλλοι ύπάλληλοι.

Οί πόλεις συνδέονταν μεταξύ τους μ' ένα τεράστιο όδικό δίκτυο. 'Ο κυριότερος δρόμος ἡ 'Εγνατία όδός, διέσχισε ένα μεγάλο μέρος τῆς χερσονήσου: ξεκινούσε από τό Ντοῦρρες καί τήν 'Απολλωνία κι έφθανε στή Θεσσαλονίκη καί κατόπιν στό Βυζάντιο. Μιά άλλη σημαντική άρτηρία ξεκινούσε από τό Δυρράχιο καί συνέχιζε, διά μέσου τῆς Λισσοῦ καί τῆς Σκόδρας πρós δυό κατευθύνσεις: μιá πρós τίς παραλιακές περιοχές τῆς Β. 'Ιλλυρίας καί μιá μέ κατεύθυνση τή Δαρδανία (Κοσόβα), όπου ένωνόταν μ' άλλες όδούς. 'Από τό Ντοῦρρες ξεκινούσε άκόμη μιá μεσημβρινή όδός, πού άφοῦ περνοῦσε από τήν 'Απολλωνία διακλαδιζόταν: ό ένας κλάδος προεκτεινόταν στήν 'Ιονική άκτή μέχρι τό Βουθρωτό κι ό άλλος ανέβαινε στήν κοιλάδα τοῦ Βιόσα τόν άρχαῖο 'Αῶο ποταμό, έξυπηρετώντας τίς πόλεις τῶν έσωτερικῶν περιοχῶν τοῦ Νότου.

Οί δρόμοι περιστοιχίζονταν από όδοιπορικά καταλύματα πού τά όνόματά

16. 'Ο μάγιστρος (magister) ήταν άνώτατος Ρωμαῖος ύπάλληλος. 'Ο ταμίας (quaestor) είχε τό ταμεῖο καί τά έσοδα τοῦ κράτους καί ήταν έπιφορτισμένος μέ τήν οίκονομική διοίκηση. 'Ο άγορανόμος (aedile) φρόντιζε γιά τή διεξαγωγή τῶν δημοσίων θεαμάτων, τόν έλεγχο τῆς άγορᾶς, τόν έπισιτισμό κ.λπ. 'Ο έπίτροπος (procurator) όπως καί ό πραιπόσιτος ἡ άρχιευνοῦχος ήταν άνώτεροι ύπάλληλοι.

τους βρίσκονται στά ὁδοιπορικά τῶν ταξιδιωτῶν τοῦ τέλους τῆς Ἀρχαιότητος. Ἰδιαίτερα ἄς ἀναφέρουμε στήν Ἑγνατία ὁδὸ τὸ Σκαμπίνους (Ἑλμπα-σάν), ἓνα mansio πού στή συνέχεια πῆρε τὸ κῦρος μικρῆς πόλης παραμένον-τας ταυτόχρονα ἀπὸ διοικητικῆς πλευρᾶς vicus τοῦ Ντοῦρρες.

Στούς πρώτους νέας ἐποχῆς αἰῶνες οἱ ἰλλυρικές πόλεις γνώρισαν μιὰ σημαντικὴ οἰκονομικὴ ἀνθιση πού βασιζόταν στήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιοτεχνίας. Σ' ὀρισμένες πόλεις ἀνθισε ἰδιαίτερα ἡ κεραμικὴ καὶ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ ἀργύρου. Τὴν ἀνθιση αὕτῃ εὐνόησε ἡ ἀνάπτυξη κατὰ τὸν 1ο μέχρι τὸν 3ο αἰῶνα τῆς ἐκμετάλλευσης τῶν ὀρυχείων πού ἦταν αὐτοκρατορικὴ ἰδιοκτησία.

Ἡ ἀνθιση τῆς βιοτεχνίας καὶ ἡ ὑπαρξὴ δρόμων ἀνάμεσα στὶς ἰλλυρικές ἐπαρχίες, συνέβαλαν στήν ἐπέκταση τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τίς πόλεις στήν ἐπαρχία: σκλάβοι, ζωϊκά προϊόντα, διάφορα μεταλλεύματα. Ἀπὸ τὰ προϊόντα πού προορίζονταν γιὰ τίς ἀγορὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀναφέρουμε τὸ τυρὶ τῶν Δαλματῶν, τὰ κοσμήματα τῶν Δαρδανῶν καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν Λιβούρνων. Στὶς πόλεις ἐκτός ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα καθημερινῆς χρήσης εἶχαν ἐπίσης μεγάλη ζήτηση καὶ τὰ εἶδη τέχνης.

Παρόλη τὴν ἐξέλιξη τῶν πόλεων, οἱ ἰλλυρικές περιοχὲς τῆς μεσοχώρας διατήρησαν τὸν ἀγροκτηνοτροφικὸ τους χαρακτήρα. Τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα σύμφωνα μέ τὴ μαρτυρία τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων εἶχαν τελειοποιηθεῖ ἐπιτρέποντας ἀπὸ τότε μιὰ πιο ἐντατικὴ γεωργικὴ καλλιέργεια. Τὸ Ρωμαϊκὸ κράτος ἐμπιστεύθηκε στὶς πόλεις καὶ στὶς ἀποικίες ἓνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ ἐδάφη πού εἶχε ἀρπάξει ἀπὸ τοὺς Ἰλλυριοὺς, ἐνῶ ἐμφανίζονται οἱ πρῶτες μεγάλες λατιφουντιακές ἐκμεταλλεύσεις, πού οἱ ἰδιοκτῆτες τους ἀνῆκαν στά ὕψηλά στρώματα τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Ὁ Πομπόνιος Ἀττικός, ἓνας φίλος τοῦ Κικέρωνα, εἶχε λατιφούντια στά περίχωρα τοῦ Βουθρωτοῦ.

Ἡ ἐγκαθίδρυση στήν Ἰλλυρία τῆς ρωμαϊκῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξης ἐπέφερε μιὰ σειρά ἀλλαγῆς στὶς κοινωνικὲς σχέσεις. Οἱ πόλεις ὠφελήθηκαν ἀπὸ τὴ συρροή τοῦ πληθυσμοῦ πού ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Ἰταλία ἢ ἀκόμη ἀπὸ τίς μακρινὲς περιοχὲς τῆς αὐτοκρατορίας. Ὅποια κι ἂν ὑπῆρξε ἡ ἐθνικὴ σύσταση αὐτοῦ τοῦ νέου στρώματος, ἦταν τὸ καλὺτερον ἐξασφαλισμένο καὶ συγκέντρωνε στά χέρια του τίς σπουδαιότερες διοικητικὲς λειτουργίες. Ἡ κυρίαρχη τάξη περιλάμβανε ἐπίσης τοὺς εὐκατάστατους Ἰλλυριοὺς καὶ τοὺς παλιούς εὐγενεῖς τῶν φυλῶν, ἀπ' ὅπου οἱ Ρωμαῖοι ἔπαιρναν πολλοὺς ἀρχηγοὺς γιὰ τὸ στρατό τους.

Ἡ Ἰλλυρικὴ ἀντίσταση στὸν ἐκρωμαϊσμό

Ἡ κατακτημένη ἀπὸ τὴ Ρώμη Ἰλλυρία θά ὑποστεῖ τὴν ἐπίδραση τοῦ Ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἰδιαίτερα στὶς ἀποικίες καὶ πόλεις πού δέχτηκαν τὸ δικαίωμα τῆς πόλης. Ὡστόσο σ' ὀρισμένες ὀλιγάριθμες πόλεις καὶ περιοχὲς τοῦ Νότου τὰ Ἑλληνικά θά παραμείνουν κυρίαρχη γλώσσα τῶν γραπτῶν

μνημείων, όπως στην 'Απολλωνία, 'Αμαντία και Φοινίκη, οι οποίες διατήρησαν τις έλληνικές πολιτιστικές και καλλιτεχνικές τους παραδόσεις.

Νέα μέρη και νέες πόλεις κάνουν την εμφάνισή τους όπως τό Σκαμπίν, ή Κλωντιάνα (τό σημερινό Πεκίν της Κεντρικής 'Αλβανίας) και ή 'Αδριανούπολη (κοντά στό Γκιροκάστερ). Οι παλιές πόλεις του Ντοϋρρες, της 'Απολλωνίας και του Βουθρωτού, άρχισαν ν' αλλάζουν φυσιογνωμία και πολεοδομία. Τόν 2ο ν.ε. αιώνα κτίστηκαν νέα οικόδομήματα στό κέντρο και στις διάφορες συνοικίες της 'Απολλωνίας. Σ' αυτή την εποχή άνήκουν μιά άψίδα του θριάμβου, ένα μεγαλοπρεπές κτίριο για τις συνελεύσεις του συμβουλίου της πόλης, ένα ωδείο, μιά βιβλιοθήκη κ.λπ. 'Από τά έρείπια ενός πλουσίου μεγάρου πού ανακαλύφθηκε στό κατώτερο τμήμα της πόλης, μπορέσαμε νά μάθουμε τόν τύπο κατασκευών πού κτιζόταν στην 'Απολλωνία κατά τή ρωμαϊκή κατοχή. Οι κατοικίες είχαν λοιπόν μιά έσωτερική αύλή διακοσμημένη μέ γλυπτά, ενώ τό πάτωμα των δωματίων ήταν στρωμένο μέ πλάκες μαρμάρου και μωσαϊκού. 'Εκτός από τις κατοικίες και τούς ναούς, στις χαρακτηριστικές κατασκευές της εποχής λογαριάζονται οι θερμές, οι αίθουσες θεαμάτων και τά άμφιθέατρα. Στις ανασκαφές πού έγιναν τά τελευταία χρόνια στό Ντοϋρρες, βρέθηκαν τά υπολείμματα ενός άμφιθέατρου πού από τις διαστάσεις και την τεχνική της κατασκευής του μπορεί νά συγκριθεί μέ τά πιο διάσημα ρωμαϊκά άμφιθέατρα.

Στην 'Ιλλυρία κατά τή ρωμαϊκή κατοχή ή γλυπτική προσανατολίστηκε προς τό πορτραίτο. Τό είδος αυτό συνεχίζει ν' άνθίζει και την εποχή άκόμη πού παρατηρείται στη Ρώμη μιά σχετική καλλιτεχνική παρακμή. Σημάδια αυτής της άνθησης υπάρχουν γενικά σ' όλες τις πόλεις αλλά άφθονούν ιδιαίτερα στην 'Απολλωνία, όπου οι ντουζίνες των άγαλμάτων και των προτομών μαρτυρούν τή συνέχιση των παλιών παραδόσεων της κλασσικής γλυπτικής και την ύπαρξη στην πόλη μιās τοπικής σχολής γλυπτικής.

Τό μωσαϊκό χρησιμοποιήθηκε άρκετά πλατιά, ιδιαίτερα την εποχή της Αυτοκρατορίας. Στολίζει όχι μόνο τά δημόσια κτίρια αλλά και τις ιδιωτικές κατοικίες στις πόλεις και τις βίλλες στην έξοχή.

'Ο ρωμαϊκός πολιτισμός εκδηλώθηκε επίσης στην πνευματική και κοινωνική ζωή, ιδιαίτερα στις θρησκευτικές λατρείες όπου μέ τή διάδοση των ανατολικών λατρειών παρατηρείται μιά ρωμαϊκή επίδραση.

Παρόλη την πλατιά διάδοση του ρωμαϊκού πολιτισμού, ή μάζα του πληθυσμού πού βρισκόταν έξω από τις πόλεις και στό έσωτερικό της χώρας, στην πράξη ξέφυγε από τόν έκρωμαϊσμό. Μέχρι τά τέλη των αρχαίων χρόνων διατήρησε τή γλώσσα της. 'Ο 'Ιερώνυμος, ένας Δαλματός συγγραφέας, έλεγε τό 420 άκόμη ότι στην 'Ιλλυρία μιλούν μιά «βάρβαρη» γλώσσα. Οι 'Ιλλυριοί διατήρησαν επίσης τά όνόματα των προσώπων και των τόπων τους και την ένδυμασία τους, άφοϋ σέ πολλά άγάλματα τά πρόσωπα παρουσιάζονται μέ τά τοπικά παραδοσιακά ένδύματα. Και στό θρησκευτικό επίπεδο οι Ρωμαίοι συνάντησαν αντίσταση. "Αν και έδωσαν λατινικά όνόματα στις ίλλυρικές θεότητες, δέν τά κατάφεραν ν' αλλάξουν την είκονογραφική αναπαράστασή

τους οὔτε νά τίς ἀπογυμνώσουν ἀπό τίς ἀρχαῖες ιδιότητές τους. Τό προτσές τοῦ ἐκρωμαϊσμοῦ ὑπῆρξε πολύ περιορισμένο καί στίς περιοχές τοῦ Νότου πού χαρακτηρίζονταν ἀπό μιά ἐξελιγμένη ἀστική κουλτούρα βαθιά χαραγμένη ἀπ' τόν Ἑλληνικό πολιτισμό. Πολλά ἀπό τά καινούργια στοιχεῖα τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ πού υἱοθέτησαν οἱ Ἰλλυριοί (ιδιαίτερα τά ἀντικείμενα καθημερινῆς χρήσης ὅπως ἐργαλεῖα καί στολίδια), ἀπόκτησαν στή συνέχεια, τήν ἐποχή τοῦ ρωμαϊκοῦ Μεσαίωνα καί γιά ἓνα μεγάλο διάστημα, νέα χαρακτηριστικά πού θά ἐνσωματωθοῦν στίς βάσεις τοῦ ἰδιαίτερου πολιτισμοῦ τῶν ἀπογόνων τῶν Ἰλλυριῶν, τῶν Ἀλβανῶν.

Ἡ κρίση πού χτυπᾷ τή Ρωμαϊκή αὐτοκρατορία τόν 3ο αἰῶνα, κρίση πού τήν προκάλεσαν οἱ συνεχεῖς ἐπιδρομές τῶν «βάρβαρων» φυλῶν, ὑποχρέωσαν τή Ρώμη νά ἐνισχύσει τό στρατό της, πού ἀρχίζει νά διαδραματίζει ἓναν ὅλο καί μεγαλύτερο ρόλο στήν πολιτική ζωή. Ἀνάμεσα στή Σύγκλητο καί στό στρατό θά δημιουργηθεῖ μιά διαμάχη κι ἀπό τότε θά βλέπουμε νά μεγαλώνει ὅλο καί περισσότερο ἡ διαδικασία τῆς «ἐπαρχιοποίησης» καί «βαρβαροποίησης» τῆς Αὐτοκρατορίας. Σ' αὐτή τή νέα κατάσταση πραγμάτων ἓνας σημαντικός ἀριθμός ἀπό Ἰλλυριοῦς στρατηγούς ὅπως ὁ Δέκιος, ὁ Κλαύδιος Β', ὁ Αὐρηλιανός, ὁ Διοκλητιανός καί ὁ Κωνσταντῖνος μπαίνουν ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ κι ἀπό κεῖ τῆς Αὐτοκρατορίας.

Στά τέλη τοῦ 4ου αἰῶνα μέ τό μοίρασμα τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ ἰλλυρικές περιοχές τοῦ Νότου ἐνσωματώνονται στήν Ἀνατολική Αὐτοκρατορία. Στή συνέχεια, σ' ὅλη τή διάρκεια τοῦ 4ου αἰῶνα θά ὑποστοῦν τίς συνεχεῖς ἐπιδρομές τῶν Βησιγόθων, τῶν Οὐννων καί τῶν Ὀστρογόθων.

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΙΛΛΥΡΙΟΥΣ ΣΤΟΥΣ ΑΛΒΑΝΟΥΣ (6ος - 11ος αιώνας)

Ἡ Ἰλλυρία τόν 6ο ν.ε. αἰώνα

Στίς ἀρχές τοῦ 6ου αἰώνα οἱ χῶρες τῆς Ἰλλυρίας, συμπεριλαμβανομένων κι αὐτῶν πού ἀνῆκαν στή Δυτική Αὐτοκρατορία ἡ ὁποία διαλύθηκε τό 476, βρίσκονται ὁλοκληρωτικά κάτω ἀπό τήν κυριαρχία τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀπό διοικητικῆς πλευρᾶς εἶναι χωρισμένες σέ 11 ἐπαρχίες, ἀπό τίς 25 πού ἀριθμεῖ τώρα τό Βυζάντιο στή Βαλκάνια. Ἡ λίστα τους μέ τίς κυριότερες πόλεις βρίσκεται στό «Συνέκδημον» τοῦ Ἱεροκλῆ πού ἔχει συνταχθεῖ τόν 6ο αἰώνα ὑπό τήν βασιλεία τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τρεῖς ἀπό αὐτές, ἡ Δαλματία, ἡ Σαβία καί τό μεσογειακό Νωρικό ἀνῆκαν στή διοίκηση τοῦ Δυτικοῦ Ἰλλυρικοῦ πού ἦταν προσαρτημένο στήν ἐπαρχία τῆς Ἰταλίας, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες συμπεριλαμβάνονταν στήν ἐπαρχία τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ: Κάτω Παιονία, πρώτη Μυσία, μεσογειακή Δακία, δεύτερη Μακεδονία καί οἱ τέσσερις μεσημβρινές ἐπαρχίες πού ἐκτείνονταν στό χῶρο τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας δηλ. ἡ Δαρδανία, ἡ Πρεβαλιτανία, ἡ Νέα καί Παλαιά Ἡπειρος, μέ τίς ἀντίστοιχες μητροπόλεις τους τά Σκόπια, τή Σκόδρα, τό Ντοῦρρες, τή Νικόπολη.¹⁷

Οἱ ἰλλυρικές ἐπαρχίες διατήρησαν κατά τίς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 6ου αἰώνα πολλά ἀπό τά χαρακτηριστικά τῆς ἀρχαίας κοινωνίας. Ἡ χώρα ἦταν ἀκόμη πυκνοκατοικημένη. Ὑπολόγιζαν ὅτι ζοῦσαν στίς ἐπαρχίες αὐτές περίπου τρία ἑκατομμύρια ψυχές, ἀπό τά ἑπτά πού ἀριθμοῦσε ἡ βαλκανική χερσόνησος. Ἄν καί ὑπῆρχαν σκλάβοι καί ἄποικοι, ἐπέζησαν ἀρκετοί χωρικοί καί ἐλεύθεροι βιοτέχνες. Παρόλη τήν κρίση τῆς δουλοκτητικῆς

---

17. Ἡ ἀνατολική αὐτοκρατορία διαιροῦνταν σέ δύο ἐπαρχίες (praefectura), 7 διοικήσεις (dioecesis), καί πολλές μικρότερες ἐπαρχίες (provincias). Ἡ λέξη διοίκηση σώζεται σήμερα στή Δυτική ἐκκλησία καί εἶναι ταυτόσημη τῆς δικῆς μας ἐπισκοπῆς. Ἡ διοίκηση τῆς Μακεδονίας περιλάμβανε δύο μακεδονικές ἐπαρχίες, τήν πρώτη καί τή δεύτερη. Τό Σκουπί ἢ Σκούπι εἶναι τά σημερινά Σκόπια, ἡ Σκόδρα ὀνομαζόταν καί Σκούταρι, ἐνῶ ἡ Νικόπολη εἶναι ἡ σημερινή Πρέβεζα. Ἡ Νέα Ἡπειρος ἦταν στή βόρεια τοῦ ποταμοῦ Βιόσα καί ἡ Παλαιά στή νότια.

κοινωνίας καί τίς πρόσφατες ἐπιδρομές τῶν Βαρβάρων, ὑπῆρχαν ἀκόμη πλούσιες πόλεις. Στίς ἐπαρχίες τά χωράφια ἦταν καλοκαλλιεργημένα καί οἱ ἔμποροι κερδοσκοποῦσαν περιπλανώμενοι στούς δρόμους. Ἀλλά ἀπό τήν ἄλλη χώρα ὑπῆρχε μιά ἄγρια οἰκονομική ἐκμετάλλευση ἀπό τήν κεντρική κυβέρνηση, τήν ντόπια διοίκηση καί τά ἐκκλησιαστικά ἰδρύματα πού εἶχαν ἤδη ἐξαπλωθεῖ σ' ὅλα τά μέρη τῆς Ἰλλυρίας. Στίς ἀρχές τοῦ 6ου αἰῶνα ὁ αὐτοκράτορας Ἀναστάσιος ἐπιχειρεῖ νά κτίσει στό Ντοῦρρες (τή γενέτειρά του πόλη) ἕνα κάστρο μέ ἐπάλξεις καί τριπλά τείχη τοῦ ὁποίου ὁ ἐξωτερικός τοῖχος ἦταν 7 χιλιόμετρα μακρὺς καί ὁ κεντρικός τόσο φαρδύς πού, ἂν πιστέψουμε τή Βυζαντινὴ συγγραφέα Ἀννα Κομνηνή, μπορούσαν νά ἱππεύσουν 4 καβαλάρηδες κατὰ μῆκος τῆς περιπολικῆς ὁδοῦ. Διασώζονται ἀκόμη τά ἐρείπια πολλῶν ἀξιόλογων ἔργων ἀπό τά ὁποῖα θ' ἀναφέρουμε τό παλαιοχριστιανικό βαπτιστήριό τοῦ Βουθρωτοῦ, τή βασιλική τοῦ χωριοῦ Λίν μέ τά 15 τόξα καί τίς μεγαλοπρεπεῖς κιονοστοιχίες τοῦ ἀμφιθέατρου πού βρέθηκαν στό Ντοῦρρες.

Πρόκειται ὅμως γιά τίς τελευταῖες δεκαετίες τῆς ἀρχαίας κοινωνίας. Στή βορεινὴ ὀχθὴ τοῦ Δούναβη μαζεῦονταν νέοι βαρβαρικοὶ λαοὶ πού σχεδίαζαν νά λεηλατήσουν τά πλούτη τῶν Βαλκανίων καί τῆς Κωνσταντινούπολης, τῆς πρωτεύουσας τῆς αὐτοκρατορίας. Γιά νά συγκρατήσῃ τίς ἐπιδρομές τους ὁ Ἰουστινιανὸς ἔκτισε πολυάριθμα καστέλια¹⁸ κατὰ μῆκος τῶν συνόρων καί ἑκατοντάδες ἀκροπόλεις στίς διάφορες ἐπαρχίες. Ὁ βιογράφος τοῦ Προκόπιος τῆς Καισαρείας μᾶς δίνει στό ἔργο του «Περὶ κτισμάτων» τὸν κατάλογο μέ τά 167 κάστρα πού κτίσθηκαν ἢ ξανακτίσθηκαν στίς τέσσερις ἰλλυρικές ἐπαρχίες τοῦ Νότου. Μόνο στή Δαρδανία ὁ Προκόπιος ἀριθμεῖ 72 ἀπὸ τά ὁποῖα τό ἕνα κτίστηκε στή γενέτειρά τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τό χωριὸ Ταυρήσιο, καί βαπτίσθηκε Ἰουστινιανὴ Πρώτη.

Ὡστόσο τά πολυάριθμα αὐτὰ ἔργα δὲν ἔσωσαν τά Βαλκάνια ἀπὸ τὴν βαρβαρικὴ θύελλα πού τὰ σάρωσε κατὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οἱ λόγοι πρέπει νά ἀναζητηθοῦν στίς ἐσωτερικὲς πληγὲς πού κατὰτρωγαν τά ἴδια τά θεμέλια τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας. Ὁ λαὸς βυθισμένος σέ μιά βαθιὰ μιζέρια δὲν μπορούσε νά ὑποφέρει τίς φορολογικὲς ἐπιβαρύνσεις, τίς σκληρὲς ὑποχρεώσεις καί τίς διοικητικὲς αὐθαιρεσίες. Οἱ κάτοικοι ἐγκατέλειπαν τά χωριά τους ὄχι μόνο μέ τὸν ἐρχομὸ τῶν βαρβάρων μὰ καί τῶν φοροεισπρακτόρων. Ὅπως ἀναφέρει ἕνας σύγχρονος, ὁ Ἰωάννης ὁ Λυδός, οἱ φορολογούμενοι «ἔκριναν μιά ἐχθρική ἐπιδρομὴ λιγότερο φοβερὴ ἀπὸ τὸν ἐρχομὸ τῶν φοροεισπρακτόρων». Ὁ βυζαντινὸς στρατὸς πού στάθμευε στὰ Βαλκάνια ἦταν ἐξαντλημένος ἀπὸ τοὺς ἀτυχεῖς του πολέμους, τὸν διοικοῦσαν στρατηγοὶ γεμάτοι περισσότερο μέ πλούτη παρά μέ δόξα, ἀπόφευγε νά ἀντιμετωπίσῃ τοὺς βαρβάρους καί συχνά τά ἔβαζε μέ τὸν ντόπιο πληθυσμὸ πού ἐπαναστατοῦσε στὰ μετόπισθέν του.

18. Πρόκειται γιά μικρὰ κάστρα ἢ πύργους πού χτίζονταν στὰ τείχη τῶν κάστρων.

Οί έσωτερικές έξεγέρσεις καί οί βαρβαρικές έπιδρομές πού όλο έπαιρναν καί μεγαλύτερη διάσταση, θά έπιφέρουν στό δεύτερο μισό του αιώνα μιά βαθιά οίκονομική, κοινωνική, πολιτική, έθνολογική καί πολιτιστική άνατροπή. Ήταν τό τέλος μις όλόκληρης ιστορικής έποχής, της 'Αρχαιότητας. Μιά νέα έποχή θά έμφανιστεί, ό Μεσαίωνας.

Βαρβαρικές είσβολές καί σλαβική μετανάστευση

Ή μακρόχρονη βασιλεία του 'Ιουστινιανού (527 - 565) σήμανε για τίς χώρες της 'Ιλλυρίας μιά περίοδο έσωτερικών ταραχών κι άδιάκοπων έξωτερικών επιθέσεων. Ήταν τό προνόμιο της καταστροφής τους.

Τό 529 ξαναρχίζει τό κύμα των βαρβαρικών έπιδρομών κατά της 'Ιλλυρίας μέ τόν έρχομό των 'Ανταίων καί στή συνέχεια γύρω στά 540 των Ούννων, των Λομβαρδών, των 'Ερούλων, των Γεπιδών καί των Σλάβων (αυτοί οί τελευταίοι έφθασαν μέχρι τίς άκτές του Ντοϋρρες). Ο 'Ιουστινιανός προσπάθησε χωρίς μεγάλη έπιτυχία ν' άναχαιτίσει τή βαρβαρική επίθεση. Τό 551 μάλιστα ό βυζαντινός στρατός ύποχρεώνεται ν' αλλάξει πορεία για νά καταστείλει μιάν ιλλυρική εξέγερση στή Δαρδανία του 'Ιουστινιανού. Ή πολιτική κατάσταση στά Βαλκάνια χειροτερεύει άκόμη περισσότερο στό δεύτερο μισό του 6ου αιώνα μέ τήν εμφάνιση των 'Αβάρων, οί όποιοι άφού διέσχισαν τό Δούναβη τό 568, προξένησαν μιά σοβαρή ήττα στό βυζαντινό στρατό. Οί συνέπειες ήταν σκληρές για τή Βόρεια 'Ιλλυρία. Τό Βυζάντιο άφού δοκιμάστηκε σκληρά άπό τήν επανάληψη των έχθροπραξιών μέ τους 'Αβάρους, ένω βρισκόταν συγχρόνως σέ πόλεμο μέ τους Πέρσες στήν 'Ανατολή, άναγκάστηκε νά κλείσει μιά πολύ σκληρή ειρήνη μαζί τους τό 582.

Τό κύμα των βαρβαρικών έπιδρομών σήμαινε για τίς χώρες της 'Ιλλυρίας φρικιαστικές καταστροφές. Τά πάθη καί οί στερήσεις πού υπέστησαν οί κάτοικοι φθάνουν τά όρια του άκραίου. «Πιστεύω» γράφει ό Προκόπιος της Καισαρείας στήν «'Αρχαία 'Ιστορία» του άναφερόμενος στήν έπαρχία του 'Ιλλυρικού «ότι ό άριθμός των Ρωμαίων πού σφάχτηκαν ή αιχμαλωτίστηκαν σ' αυτές τίς είσβολές θά πρέπει νά εκτιμηθεί πάνω άπό 200.000, έτσι ώστε οί έπαρχίες αυτές νά μοιάζουν μέ τίς έρήμους της Σκυθίας».

Ήν στήν αρχή οί βάρβαροι δέν εγκαταστάθηκαν στίς ιλλυρικές έπαρχίες, κατά τή διάρκεια του πολέμου του 579 - 582, άνάμεσα στους Βυζαντινούς καί τους 'Αβάρους, θά έμφανιστεί μιά νέα τάση πού θά έχει πάρα πολύ σοβαρές επιπτώσεις γενικά στή χερσόνησο καί στήν 'Ιλλυρία ειδικότερα. Τό 580 ένω ό βυζαντινός στρατός ήταν άπασχολημένος μέ τους 'Αβάρους, ξεχύνεται στήν χερσόνησο ένα κύμα Σλάβων πού ό άριθμός τους, κατά τόν Μένανδρο έναν συγγραφέα της έποχής, έπρεπε νά φτάνει κάπου τους 100.000 άνδρες. Όπως θά γράψει τέσσερα χρόνια άργότερα ό 'Ιωάννης της 'Εφέσου,

«ρήμαξαν, ἔκαψαν, λεηλάτησαν καί κατάκτησαν τή χώρα γιά νά ἐγκατασταθοῦν χωρίς κανένα φόβο λές κι ἦταν στά χωράφια τους».

Αὕτῃ δέν ἦταν παρά ἡ ἀρχή τῆς σλαβικῆς μετανάστευσης στά ἱλλυρικά ἐδάφη καί στό σύνολο τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου, γιατί στή διάρκεια τοῦ τελευταίου τέταρτου τοῦ αἰώνα νέα πλήθη Σλάβων θά ἐγκατασταθοῦν ἐσωτερικά τῶν συνόρων τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ Ἱλλυριοί καί οἱ Ρωμαῖοι στή γενική τους ἀδυναμία ν' ἀντιτάξουν μίαν ἀποτελεσματική ἀγτίσταση, συγκεντρώθηκαν κατά μεγάλο μέρος στίς παραλιακές ἀκροπόλεις, τά δαλματικά νησιά καί τά ψηλά βουνά.

Ἡ ἐξασθένηση τῆς Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας, πού συντελεῖται κάτω ἀπό τήν ταραχώδη βασιλεία τοῦ βασιλιᾶ Φωκά, (602 - 610) ἀνοίγει ἀκόμη περισσότερο τίς πύλες τῆς Ἱλλυρίας στίς βαρβαρικές καί σλαβικές ἐπιδρομές, γιατί τή στιγμή αὕτῃ οἱ Σλάβοι βρίσκουν διέξοδο στή δαλματική ἀκτὴ. Ὁ αὐτοκράτορας Ἡράκλειος (610 - 640) πού γιά χρόνια ἦταν ἀπασχολημένος σ' ἓνα δύσκολο πόλεμο κατά τῶν Περσῶν, δέν ἦταν καθόλου περισσότερο σέ θέση νά ἐνδιαφερθεῖ γιά τά Βαλκάνια. Σύμφωνα μέ τά «Θαύματα τοῦ Ἀγίου Δημητρίου» πού γράφτηκαν αὐτές τίς δεκαετίες, ὁλόκληρες ἱλλυρικές ἐπαρχίες ρημάχτηκαν μέ τόν πιό φρικιαστικό τρόπο. Τό 617 ἓνα νέφος ἀπό σλαβικές ὀρδές πλάκωσε τήν Ἠπειρο καί τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἱλλυρίας, «φέρνοντας μαζί τους» κατά τά «Θαύματα» τίς οἰκογένειές τους κι ὅ,τι ἄλλο εἶχαν, κάνοντας ἀκατοίκητες τίς περισσότερες πόλεις καί ἐπαρχίες. Οἱ ἐπιδρομές δέ σταμάτησαν παρά πρός τά τέλη τοῦ 7ου αἰώνα.

Ποιά ἦταν τ' ἀποτελέσματα; Πρώτα - πρώτα ἀπό τά τέλη κιόλας τοῦ 6ου αἰώνα ἡ Ἀνατολική Αὐτοκρατορία ἔχασε τόν ἔλεγχο στίς δυτικές ἐπαρχίες τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου. Ἡ σλαβική χιονοστιβάδα ἔδιωξε ἀπ' αὐτές τίς περιοχές τήν αὐτοκρατορική ἐπαρχιακή διοίκηση καί τά κανονικά ἱδρύματα¹⁹, ἐνῶ οἱ βυζαντινές στρατιωτικές φρουρές ἀποτραβήχτηκαν στή Θράκη.

Ἐπὶ πλέον οἱ βάρβαροι ἔκαναν ἐπιθέσεις σαρώνοντας τά βασισμένα στή δουλεία λατιφούντια, μέ τή βοήθεια πολλές φορές τῶν ντόπιων σκλάβων καί ἀποίκων. Ἦδη ἀπό τά τέλη τοῦ 6ου αἰώνα δέν ὑπάρχουν πλέον ἰδιοκτησίες στήν Ἱλλυρία. Οἱ ἰδιοκτῆτες τῶν λατιφούντιων ἔφυγαν ἢ ἐξοντώθηκαν, ἐνῶ ὅσοι σκλάβοι καί ἄποικοι γλύτωσαν τή σφαγή, λευτερώθηκαν ἀπό μόνοι τους. Οἱ ἀκόμη λεύτεροι μικροπαραγωγοί πού ἦταν ὀργανωμένοι σέ βιοτεχνικά κολλέγια²⁰ ἢ σέ ἀγροτικές κοινότητες ἀπαλλάχτηκαν ἐπίσης ἀπό τή φορολογική καταπίεση. Πρόκειται γιά μιά ἱστορική ἀνατροπή, γιά μιά

19. Ἱδρύματα εἶναι τά διοικητικά ὄργανα τῆς ἐκκλησίας.

20. Κατά τό Ρωμαϊκό δίκαιο τρεῖς ἄνθρωποι μπορούσαν νά σχηματίσουν ἓνα κολλέγιο (collegium), κάτι ἀντίστοιχο μέ τή σημερινή ἐταιρεία ἢ σύλλογο.

κοινωνική επανάσταση, στό μέτρο πού σημαδεύει τό τέλος τοῦ δουλοκτητικού συστήματος στήν Ἰλλυρία, πού ἦταν κυρίαρχο πάνω ἀπό χίλια χρόνια.

Ὅμως αὐτά τά τόσο ἱστορικῆς σημασίας ἀποτελέσματα πληρώθηκαν πολύ ἀκριβά. Οἱ σφαγές, οἱ ἐπιδημίες καί οἱ ἀρπαγές εἶχαν ἀποδεκατίσει τόν ἰλλυρικό καί ρωμαϊκό πληθυσμό. Ἰδιαίτερα οἱ βορεινές ἐπαρχίες ὑπέστησαν μιά σοβαρή ἀνθρώπινη ἀφαίμαξη. Ὑπάρχουν λόγοι νά πιστεύουμε ὅτι ὁ πληθυσμός τῶν ἰλλυρικῶν ἐπαρχιῶν μειώθηκε σέ μερικές ἑκατοντάδες χιλιάδες ψυχές. Πολλοί κάτοικοι τῶν πόλεων ἄφησαν τά σπίτια τους ἀναζητώντας καταφύγιο σ' ἄλλα μέρη, πρὸς τό ἐσωτερικό ἢ κι ἔξω ἀπό τήν Ἰλλυρία.

Ἦδη ἀπό τό πρῶτο μισό τοῦ 7ου αἰῶνα οἱ πρόσφυγες τῆς Ἐπιδαύρου ἵδρυσαν τή Ραγούσα²¹, οἱ μετανάστες τῶν Σαλώνων βρῆκαν καταφύγιο στό Σπολέτο, οἱ κάτοικοι τῆς Διοκλέας κατέβηκαν στό Ἀντίβαρι, τῆς Ἀπολωνίας μεταφέρθηκαν στή Βλόρα καί τῆς Ἀλβανούπολης ἀνέβηκαν στήν Κρούγια. Ἐπίσης ὅπως μαρτυροῦν τά «Θαύματα» χιλιάδες ἄλλοι πρόσφυγες προερχόμενοι ἀπό τήν πόλη τῆς Ναῖσσοῦ τῆς μεσογειακῆς Δακίας καί τῶν γειτονικῶν ἐπαρχιῶν (Μυσία, Δαρδανία καί Παιονία) βρῆκαν καταφύγιο στή Θεσσαλονίκη καί ἴσως καί στήν Κωνσταντινούπολη. Τόν ἴδιο καιρό ἄλλοι πυρῆνες Ἰλλυριῶν μεταναστεύουν πρὸς τό Νότο γιά νά ξεφύγουν πάντα ἀπό τήν ἀβαρική καί σλαβική ἐπιδρομή, μερικοί μάλιστα πέρασαν στήν Κέρκυρα καί στήν Πελοπόννησο. Στή διάρκεια τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 7ου αἰῶνα ὁ ἱστορικός χῶρος ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ οἱ Ἰλλυριοί, ἔδινε στό σύνολό του μιάν ἀξιολύπητη εἰκόνα. Οἱ πόλεις πού ἄνθιζαν μέχρι τόν περασμένο αἰῶνα μαράζωσαν ἢ σκεπάστηκαν ἀπό ἐρείπια. Παντοῦ ἡ οἰκονομία εἶχε καταστραφεῖ κι οἱ δρόμοι ἦταν ἐλάχιστα ἀσφαλεῖς.

Οἱ ἐπιπτώσεις στό ἐθνικό ἐπίπεδο ἦταν ἀκόμη μεγαλύτερες. Οἱ Σλάβοι κατοίκησαν τή χώρα δίπλα στόν ἀραιοσπαρμένο αὐτόχθονα πληθυσμό. Σχετικά μέ τό θέμα αὐτό τίθεται τό σοβαρό ζήτημα νά ξέρουμε ποιά ἦταν ἡ ἀριθμητική σχέση ἀνάμεσα στούς αὐτόχθονες κατοίκους καί τούς νεοφερμένους. Φυσικά αὐτό δέν μπορεῖ νά διαλευκανθεῖ μέ ἱκανοποιητικό τρόπο ἀπό τά ἱστορικά στοιχεῖα τά ὁποῖα εἶναι τελείως ἐλλιπῆ γιά τόν πρῶτο Μεσαίωνα. Ἄν πάρουμε ὅμως ὑπόψη μας τόν ἐθνικό χάρτη τῶν δυτικῶν Βαλκανίων ἔτσι ὅπως θά παρουσιαστεῖ μερικούς αἰῶνες ἀργότερα, φαίνεται πώς ἡ σχέση αὐτή δέν ἦταν παντοῦ ἡ ἴδια. Στίς βορεινές καί ἀνατολικές ἐπαρχίες τῆς Ἰλλυρίας (μεσογειακό Νωρικό, ἐσωτερική Παιονία, πρώτη Μυσία, μεσογειακή Δακία, Σαβία, Μακεδονία καί στό ἐσωτερικό τῆς Δαλματίας), οἱ Ἰλλυριοί καί Ρωμαῖοι πού διασώθηκαν ἀποτελοῦσαν νησίδες μέσα στόν σλαβικό ὠκεανό, μιά καί οἱ ἐπαρχίες αὐτές σλαβοποιήθηκαν σιγά-σιγά τελείως (παρόλη τή διατήρηση μερικῶν ὑπολειμμάτων ἀπό τόν ἀρχαῖο ἰλλυρικό πληθυσμό τό 14ο αἰῶνα στή Βοσνία, Ἐρζεγοβίνη καί Δαλματία).

---

21. Σημερινό Ντούμπροβνικ.

Ἀντίθετα στίς μεσημβρινές ἐπαρχίες (Νέα καί Παλαιά Ἑπειρος, Πρεβελιτανία καί Δαρδανία), ἂν λάβουμε ὑπόψη μας ὅτι οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἰλλυριῶν οἱ σημερινοί Ἀλβανοί ἐμφανίστηκαν ἀκριβῶς ἐδῶ, θά πρέπει ὁ ἰλλυρικός πληθυσμός νά ἦταν (τό λιγότερο στίς περισσότερες περιοχές) ἐπικρατέστερος καί συμπαγής. Παρόλα αὐτά ὁρισμένοι ἐπιστήμονες εἰδικευμένοι στήν ἱστορία τῶν Βαλκανίων δέν ὑποστηρίζουν αὐτή τήν ἄποψη, βασιζόμενοι σέ γλωσσολογικά ἐπιχειρήματα. Στή βάση αὐτῆς τῆς συζήτησης βρίσκεται τοποθετημένο τό πρόβλημα τῆς ἐθνογένεσης τῶν Ἀλβανῶν.

Ἡ διαμόρφωση τοῦ Ἀλβανικοῦ λαοῦ

Τό θέμα αὐτό δημιουργήθηκε ἐξαιτίας τῶν ἐξαιρετικά φτωχῶν ἱστορικῶν πηγῶν καί ἀρχείων πού μᾶς κληρονόμησαν οἱ αἰῶνες τοῦ πρώιμου Μεσαίωνα. Ἡ κατάσταση σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τά ἱστορικά δεδομένα εἶναι γενικά ἡ ἐξῆς: οἱ Ἰλλυριοί ἀναφέρονται τελευταία φορά σάν ἔθνος σ' ἓνα κεφάλαιο ἀπό τά «Miracula Sancti Demetrii» γραμμένο στίς ἀρχές τοῦ 7ου αἰῶνα. Ὑστερα μιά ἀπόλυτη σιωπή σκεπάζει τά ἱστορικά ντοκουμέντα πού ἐπεκτείνεται ἀρκετές ἑκατοντάδες χρόνια. Τόν 11ο αἰῶνα ὁ Βυζαντινός ἱστορικός Μιχαήλ Ἀταλιάτης ἀναφέρει γιά πρώτη φορά τούς Ἀλβανούς («Ἀλβανοί») νά συμμετέχουν στή στρατιωτική ἐξέγερση πού ὑποδαύλισε ὁ στρατηγός Γεώργιος Μανιάκης κατά τῆς Κωνσταντινούπολης τό 1043. Σ' ἓνα ἄλλο σημεῖο ἀναφέρει νά εἶναι προσκείμενοι στό δούκα τοῦ Ντοῦρρες Νικηφόρο Βασιλάκη πού κι αὐτός ἐξεγέρθηκε ἐπίσης τό 1078, οἱ Ἀρβανίτες («Ἀρβανίται»). Μετά ἀπ' αὐτόν ἄλλοι δύο βυζαντινοί συγγραφεῖς, ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης καί ἡ Ἄννα Κομνηνή, κάνουν μνεῖα γιά τούς Ἀλβανούς («Ἀρβανίται») πού κατοικοῦν στήν περιοχή «Ἀρβανον» τῆς Νέας Ἑπείρου, μέ τήν εὐκαιρία τῶν γεγονότων πού συνέβηκαν ἐκεῖ ἀνάμεσα στό 1077 καί τό 1084. Οἱ ἐνδείξεις πού ὑπάρχουν σ' αὐτά τά κείμενα μᾶς ἀφήνουν νά ὑποθέσουμε ὅτι ἡ περιοχή τοῦ Ἀρβάνου ἐκτεινόταν ἀνάμεσα στό Ντοῦρρες καί τή Ντεύρα (Ντίμπερ) δηλαδή στή σημερινή κεντρική Ἀλβανία κι ἀκριβῶς στήν περιοχή πού 9 αἰῶνες πρίν, ὁ Ἀλεξανδρινός γεωγράφος Κλαύδιος ὁ Πτολεμαῖος καθόριζε σά χῶρο ἐγκατάστασης τῆς Ἰλλυρικῆς φυλῆς τῶν Ἀλβανῶν («Ἀλβανοί»). Αὐτή ἡ μακρόχρονη σιωπή κάπου 5 αἰώνων ἦταν αἰτία νά δημιουργηθεῖ ἡ φιλονικία ἀνάμεσα σέ ἀλβανολόγους καί βαλκανολόγους γιά τό ζήτημα τοῦ ἂν οἱ Ἰλλυριοί ἐξαφανίζονται σάν ἐθνική ομάδα μετά τόν 6ο αἰῶνα κι ἀκόμα, ἂν οἱ Ἀλβανοί εἶναι ἀπόγονοι τῶν Ἰλλυριῶν, ἂν ἡ πατρίδα τους περιοριζόταν στή στενή περιοχή τοῦ Ἀρβάνου ἢ ἐκτεινόταν καί σ' ἄλλα μέρη τῆς χώρας.

Γιά τή μεγάλη πλειοψηφία τῶν μεσαιωνικῶν ἱστορικῶν καί γλωσσολόγων ἡ ἔλλειψη ντοκουμέντων δέν εἶναι καθόλου καθοριστική. Κατά τήν

ἄποψή τους οἱ Ἰλλυριοί δέν ἐξαφανίσθηκαν σάν ἔθνος ὁλοκληρωτικά. Οἱ πληθυσμοί πού γλύτωσαν τόν ἐκρωμαϊσμό καί τή βαρβαρική ἐξόντωση σλαβοποιήθηκαν μόνο στή βόρεια καί ἀνατολική Ἰλλυρία ἐνῶ στή Δύση ξέφυγαν τή σλαβοποίηση καταφεύγοντας στά βουνά, μακριά ἀπό τήν προσοχή τῶν συγγραφέων καί καγκελλάριων τῆς ἐποχῆς. Γιά ποιά ζώνη πρόκειται; Οἱ γνῶμες ποικίλουν σ' αὐτό τό θέμα: ὁ J. Thunmann (1774), ὁ W.M. Leake (1812), ὁ J.G. Hahn (1854), ὁ J.Ph. Falmerayer (1861), ὁ M. Sufflay (1913), ὁ G. Stadtmuller (1941), ὁρίζουν διαφορετικά ὁ καθένας τους τή ζώνη. Ἕνας μεγάλος ἀριθμός ἀπό ἐπιστήμονες πού μελέτησαν ἀπό τή δική τους πλευρά ὁρισμένες σπάνιες λέξεις κι ἓνα σημαντικό ἀριθμό ἀπό ὀνόματα τόπων καί προσώπων πού μᾶς κληροδότησε ὁ ἰλλυρικός κόσμος, ἔφτασαν στό συμπέρασμα ὅτι ἡ Ἀλβανική γλώσσα ἔχει ἄμεση γενεαλογική σχέση μέ τά ἰλλυρικά καί πῶς εἰδικότερα μέ μιά διάλεκτό τους.

Παρόλα αὐτά, στά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα ἐμφανίζεται ἡ λεγόμενη «θρακική» θέση ἀπό τοὺς K. Pauli καί H. Hirt πού τήν ὑποστηρίζουν σήμερα ὁρισμένοι Ρουμάνοι καί Γιουγκοσλάβοι ἱστορικοί καί γλωσσολόγοι. Τά κυριότερα ἐπιχειρήματα πού στηρίζουν αὐτή τή θέση εἶναι γλωσσολογικοῦ ἐπιπέδου. Πρόκειται γιά ὁρισμένες σπάνιες λέξεις πού ἡ Ἀλβανική γλώσσα κληρονόμησε ἀπό τά θρακικά, τά ὁποῖα μᾶς εἶναι ἐξίσου ἄγνωστα ὅσο καί τά ἰλλυρικά. Ἐπίσης γιά ὁρισμένες ἄλλες λέξεις τῆς λατινικῆς διαλέκτου τοῦ Δούναβη πού πέρασαν στά Ἀλβανικά καί γιά μιά σειρά λέξεων πού πολύ γρήγορα πέρασαν στά ρουμάνικα. Βασισμένοι σ' αὐτά τά γλωσσολογικά στοιχεῖα οἱ ὑποστηρικτές τῆς θέσης αὐτῆς λένε ὅτι οἱ Ἀλβανοί εἶναι ἀπογονοί ὄχι τῶν Ἰλλυριῶν ἀλλά μιᾶς θρακικῆς φυλῆς. Πιστεύουν ὅτι ἡ πρώτη τους πατρίδα πρέπει νά ἀναζητηθεῖ ὄχι στά παράλια τῆς Ἀδριατικῆς ἀλλά στά βάθη τῶν Βαλκανίων κοντά στίς περιοχές πού μιλοῦσαν τά δουνάβικα λατινικά καί γύρω ἀπό τά μέρη πού διαμορφώθηκε ὁ ρουμανικός λαός. Οἱ Ἀλβανοί θά πρέπει νά ἐγκατέλειψαν τόν πρῶτο τόπο ἐγκατάστασής τους γιά νά ἔλθουν στή σημερινή τους πατρίδα, τήν περίοδο τῶν βαρβαρικῶν μεταναστεύσεων σύμφωνα μέ ὁρισμένους πρὶν ἀπό τόν ἐρχομό τῶν Σλαύων καί σύμφωνα μέ ἄλλους μετά, παραμένοντας ἔτσι ὅλο τόν πρῶτο Μεσαίωνα μιά νησίδα στό σλαβικό ὠκεανό. Ὅμως μιά σειρά ἀπό ἱστορικά, γλωσσολογικά καί ἐθνολογικά ἐπιχειρήματα, καθιστοῦν λανθασμένη αὐτή τήν ἄποψη.

Γνωρίζουμε ἀπό τίς ἱστορικές πηγές τόν κατάλογο τῶν σλαβικῶν φυλῶν πού ἐγκαταστάθηκαν στή βαλκανική χερσόνησο τόν 17ο αἰῶνα. Ἡ χαρτογραφική κατανομή τους δείχνει πῶς κι αὐτόν τόν αἰῶνα τό μεγαλύτερο μέρος τῶν σλαβικῶν φυλῶν βρισκόταν, ὅσον ἀφορᾷ τήν Ἰλλυρία, στίς σημερινές περιοχές τῆς Σλοβενίας, τῆς Κροατίας, τῆς Σερβίας, τῆς Βοσνίας, τῆς Ἑρζεγοβίνης, τῆς Μακεδονίας καί στό ἐσωτερικό τῆς Δαλματίας. Ἐξω ἀπ' αὐτές τίς χῶρες ἓνας σημαντικός ἀριθμός μαζῶν εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στή Θράκη καί ὁρισμένες φυλές στή Θεσσαλία καί Πελοπόννησο. Δέν ὑπάρχει καμιά ἱστορική πηγή τοῦ 7ου αἰῶνα πού μιλά γιά ἐγκατάσταση σλαβικῶν

φυλῶν, οὔτε στή Νέα οὔτε στήν Παλαιά Ἑπειρο, οὔτε στή Δαρδανία, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἀναφέρει μιά μόνο σλαβική φυλή τούς Διοκλεῖς πού εἶχαν ἐγκατασταθεῖ σύμφωνα μέ τά λεγόμενά του στή βορινή πλευρά τῆς Πρεβαλιτανίας κοντά στά ἐδάφη τοῦ σημερινοῦ Μαυροβουνίου. Ἀπό τά «*Miracula Sancti Demetrii*» καί τήν ἀρμενική ἀπογραφή τοῦ Πτολεμαίου δέ βγαίνει καθόλου τό συμπέρασμα ὅτι ἐγκαταστάθηκαν σλαβικές φυλές στίς τέσσερις προαναφερθεῖσες ἐπαρχίες. Θά πρέπει νά περιμένουμε τόν 10ο αἰῶνα γιά νά πληροφορηθοῦμε ἀπό τήν Ἐπιτομή τοῦ Στράβωνα²² ὅτι «οἱ Σλάβοι κατοικοῦσαν σ' ὅλη τήν Ἑπειρο». Ὅμως ἡ Ἑπειρος, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω, βρισκόταν ἤδη ἐδῶ κι ἕναν αἰῶνα στή βουλγαρική κυριαρχία καί περνοῦσε στή διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου ἕνα προτσές ἀποικιοποίησης πού ἴσως ἦταν ἡ πρώτη σλαβική ἀποικιοποίηση.

Ἄν λάβουμε ὑπόψη μας τό γεγονός ὅτι στό νότιο μέρος τῆς Παλαιᾶς Ἑπείρου δέν κατοικοῦσαν στήν ἀρχαιότητα Ἰλλυριοί ἀλλά Ἕλληνες, γίνεται φανερό ὅτι ἀπ' ὅλη τήν ἀπέραντη χώρα τῆς Ἰλλυρίας τῶν ἀρχαίων χρόνων τά μόνα μέρη τῆς πού δέν ὑποτάχτηκαν στή σλαβική ἀποικιοποίηση τοῦ 7ου - 9ου αἰῶνα ἦταν ἡ Νέα Ἑπειρος, ἡ Δαρδανία, ὁ νότος τῆς Πρεβαλιτανίας καί ὁ Βορράς τῆς Παλαιᾶς Ἑπείρου, πρᾶγμα πού ἀντιστοιχεῖ μέ τήν ἐδαφική ἔκταση πού οἱ Ἀλβανοί κατεῖχαν τό Μεσαίωνα καί κατέχουν ἀκόμη σήμερα (δηλαδή τή σημερινή πολιτική Ἀλβανία μαζί μέ τίς ἀλβανικές χῶρες τῆς Κοσόβα καί τῆς Μακεδονίας πού βρίσκονται στήν Γιουγκοσλαβία). Ἡ ἀντιστοιχία αὕτη δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ μιά ἀπλή σύμπτωση.

Ὅρισμένοι ἐπιστήμονες προσπαθοῦν νά λύσουν τό πρόβλημα στηριζόμενοι στά σλαβικά τοπωνύμια πού ἀφθονοῦν σ' ὅλα τά βαλκανικά μέρη συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Ἀλβανίας. Ἀλλά στήν προκειμένη περίπτωση ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ἀπαράδεκτη γιατί μᾶς εἶναι ἄγνωστα τά τοπωνύμια τῶν πρώτων αἰώνων τοῦ Μεσαίωνα. Τά ὀνόματα τῶν σλαβικῶν τοπωνυμίων ἐμφανίζονται πολύ ἀργότερα στίς ἱστορικές πηγές, πρὸς τόν 11ο αἰῶνα. Συχνά πρόκειται γιά ὀνομασίες πού ἐπέβαλε ἡ διοίκηση τοῦ βουλγάρικου βασιλείου πού κυριάρχησε στήν Παλαιά καί Νέα Ἑπειρο ἀπό τόν 9ο μέχρι τόν 11ο αἰῶνα ἢ τά σερβικά Κράτη πού συμπεριελάμβαναν γιά μιάν ἀκόμη μεγαλύτερη περίοδο τίς ἐπαρχίες τῆς Πρεβαλιτανίας καί τῆς Δαρδανίας. Ὅτι τά πρῶτα αὐτά ὀνόματα τῶν σλαβικῶν τόπων εἶχαν τόν 11ο αἰῶνα πρόσφατη καταγωγή πιστοποιεῖται κι ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ βασιλιάς Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἀποκαλοῦσε τόν 9ο αἰῶνα τήν Βυλλίδα, τήν Ἀμαντία, τήν Πουλχεριούπολη μέ τά ἀρχαῖα τους ὀνόματα, ἐνῶ ὁ αὐτοκράτορας Βασίλειος Β' ἀνέφερε 60 χρόνια ἀργότερα τίς ἴδιες πόλεις μέ τά ὀνόματα τοῦ Γκραντέτς, τῆς Γκλαβινίτσας καί τῶν Βελλεγράδων. Ἐπὶ πλέον

22. Ὅλα τά ἀρχαῖα χειρόγραφα πέρασαν ἀπό «ἀντιγραφεῖς» καί μελετητές στά χρόνια τοῦ Μεσαίωνα πού παραχάραξαν ἢ λογόκριναν πολλά κείμενα. Ἡ λέξη ἐπιτομή ἔχει τήν ἔννοια τοῦ συνοπτικοῦ, τοῦ συντομευμένου καί προφανῶς θά συντάχθηκε ἀπό κάποιον μελετητή.

τά σλαβικά τοπωνύμια πού μᾶς εἶναι γνωστά ἀπό τόν 11ο αἰώνα εἶναι ἀμελητέα ποσότητα μπροστά στά μή σλαβικά τοπωνύμια πού μᾶς διέσωσαν οἱ πηγές του πρώιμου Μεσαίωνα γι'αυτή τήν περιοχή.

Στή συνέχεια θά πρέπει νά λάβουμε ὑπόψη μας τό ἀρχαιολογικό ὕλικό πού ἤρθε στό φῶς τά τελευταῖα χρόνια στήν Ἀλβανία καί ἀφορᾷ τήν περίοδο ἀνάμεσα στόν 6ο καί 9ο αἰώνα. Σ' ὅλο τό ἀλβανικό ἔδαφος ἔχει μεγάλη διάδοση μιά ὀρισμένη κεραμική οἰκιακῆς χρήσης καί ἕνας ἀριθμός ἀντικειμένων ἀπό μέταλλο πού βρέθηκαν στά βόρεια τῆς χώρας καί συγγενεύουν μέ τό λεγόμενο πολιτισμό τοῦ Κόμαν (τοῦ χωριοῦ Κόμαν στήν Πούκα) ὅπου βρέθηκαν τό 1898 τά πρῶτα ἴχνη. Ἔχουν οὐσιώδη τοπικά χαρακτηριστικά καί μαρτυροῦν τήν ἀδιαφιλονίκητη συνέχιση τῆς ἰλλυρικῆς παράδοσης πού ἀπό κάθε πλευρά εἶναι προσλαβική, ἄν καί μερικές φορές παίρνει διαφορετικές ἐκφράσεις κάτω ἀπό τήν ἐπίδραση τοῦ γούστου τῆς ἐποχῆς καί τῶν ξένων προϊόντων. Δίπλα τους συναντᾷμε ἐπίσης μεταλλικά ἀντικείμενα πού τά κατασκεύασαν ντόπιοι μάστορες σύμφωνα μέ τά ρωμαϊκά μοντέλλα τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου ἢ τά βυζαντινά πρωτότυπα, πράγμα πού ἐπιβεβαιώνει ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Κόμαν ἔζησαν χωρίς καμιά διακοπή σ' αὐτά τά μέρη καθ' ὅλη τή διάρκεια τῶν πρώτων τῆς νέας ἐποχῆς αἰώνων.

Στό ἴδιο σκεπτικό προστίθενται καί οἱ γλωσσολογικές ἐνδείξεις πού βασίζονται στή γενεαλογική σχέση πού παρατηρεῖται ἀνάμεσα στά ἰλλυρικά καί τά ἀλβανικά, ὅχι μόνο στό λεξικολογικό ἐπίπεδο, ἀλλά ἐπίσης καί στό μορφολογικό καί φωνητικό. Ταυτόχρονα θά πρέπει νά πάρουμε ὑπόψη μας κι ἕνα πλῆθος ἀπό παλιές ὁρολογίες πού τά ἀλβανικά κληρονόμησαν ἀπό διάφορα μέρη, ὅπως ἀπό τά θρακικά ὅταν οἱ Θράκες δέν εἶχαν ἀκόμη ἐξαφανιστεῖ σάν ἐθνική ὁμάδα, ἀπό τά ἑλληνικά τῆς δωρικῆς διαλέκτου πού τά μίλοῦσαν στίς ἀποικίες τῆς Ἀδριατικῆς ἀκτῆς, ἀπό τά ἡπειρωτικά ἑλληνικά πού χρησιμοποιοῦνταν στίς περιοχές τῆς Βόρειας Ἑλλάδας, ἀπό τά βαλκανικά λατινικά πού διαμορφώθηκαν στίς δύο ὅχθες τοῦ Δούναβη καί κυρίως ἀπό τά δαλματικά λατινικά πού εἶχαν ἤδη ἀπό τούς πρώτους αἰῶνες διεισδύσει στήν ἐκκλησιαστική ὁρολογία τῆς ἀλβανικῆς γλώσσας. Θά πρέπει νά λάβουμε ὑπόψη μας τά καθόλου ἀμελητέα δανεικά στοιχεῖα τῶν ἀλβανικῶν ἀπό τά ρουμανικά. Καταλήγουμε στό συμπέρασμα ἀπ' αὐτές τίς μελέτες, ὅτι οἱ Ἀλβανοί θά πρέπει νά κατοικοῦσαν σέ μιάν ἰλλυρική περιοχή πού βρισκόταν σέ γειτνίαση μ' αὐτούς τούς γλωσσολογικούς τομεῖς, δηλαδή τή Νέα Ἡπειρο, τό βορρά τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου, τή Δαρδανία καί τό νότο τῆς Πρεβαλιτανίας.

Τήν παραπάνω θέση ἔρχονται νά ἐπιβεβαιώσουν κι ἄλλα δεδομένα γλωσσολογικῆς φύσεως. Διάφορα ὀνόματα ἰλλυρικῶν τόπων καί ρυακιῶν πού ἔχουν ἐπιζήσει μέχρι σήμερα, ὑπέστησαν δομικές μεταλλαγές πού δέν μποροῦν νά ἐξηγηθοῦν παρά μόνο ἀπό τούς ἀλβανικούς φωνητικούς κανόνες χωρίς νά ὑπάρχει καμιά σλαβική ἀλληλεπίδραση. Τέλος ἔχει ἐνδιαφέρον νά ὑπενθυμίσουμε τή γνώμη τῶν περισσότερων σλαβολόγων ἐπιστημόνων

σύμφωνα μέ τήν όποία τά σλαβικά τοπωνύμια τής Νέας καί Παλαιᾶς Ἡπείρου ἀνήκουν στή γλωσσολογική σφαίρα τῶν βουλγαρικῶν, ἐνῶ τής Πρεβαλιτανίας καί Δαρδανίας προέρχονται ἀπό τά σέρβικα. Τά τοπωνύμια αὐτά χρονολογοῦνται λοιπόν ὄχι ἀπό τόν 6ο - 8ο αἰῶνα, ἐποχή πού δέν ὑπῆρχαν διακρίσεις ἀνάμεσα στίς σερβικές καί βουλγαρικές διαλέκτους, μά ἀπό τόν 10ο καί μετέπειτα, ὅταν δημιουργήθηκαν αὐτές οἱ διακρίσεις.

Κάτω ἀπό τό φῶς ὅλων αὐτῶν τῶν δεδομένων βγαίνει τό ἀκόλουθο συμπέρασμα: Μέ τίς βαρβαρικές ἐπιδρομές καί τή σλαβική μετανάστευση μόνο οἱ βόρειοι Ἰλλυριοί ἐξαφανίστηκαν ἀπό τήν ἱστορική σκηνή. Ἀντίθετα οἱ Ἰλλυριοί τοῦ νότου πού κατοικοῦσαν στή Νέα Ἡπειρο, στό βορρά τής Παλαιᾶς Ἡπείρου, στή Δαρδανία καί στά νότια τής Πρεβαλιτανίας ἐπέζησαν ἀπό κάθε δοκιμασία. Μά ὁ ἀρχαῖος αὐτός λαός στήν ταραγμένη ζωή του θά χάσει στή διάρκεια τῶν αἰῶνων τό παλιό ὄνομα τοῦ Ἰλλυριοῦ, γιά νά μπεῖ στή μεσαιωνική ἱστορία μέ τό ὄνομα τοῦ Ἀλβανοῦ.

Κοινωνική ὀργάνωση

Ἡ ἱστορική πατρίδα τῶν Ἀλβανῶν οὐσιαστικά ἀπαλλαγμένη ἤδη ἀπό τά τέλη τοῦ 11ου αἰῶνα ἀπό τήν ἐξουσία τής Ἀνατολικῆς Αὐτοκρατορίας, παρέμεινε γιά μιά μακρόχρονη περίοδο χωρίς βυζαντινές φρουρές. Δέν ὑπῆρχε οὔτε αὐτοκρατορική διοίκηση οὔτε ἐκκλησιαστική ὀργάνωση. Ἡ Αὐτοκρατορία καθ' ὅλο τόν 7ο αἰῶνα ὑποχρεώθηκε νά πάει πίσω τά διοικητικά της σύνορα στά Βαλκάνια μέχρι τή Θράκη γιατί πρωταρχική φροντίδα της στή Δύση ἦταν ἡ ὑπεράσπιση τής Θεσσαλονίκης καί τής Κωνσταντινούπολης. Ἡ Ἀνατολική Αὐτοκρατορία ἀπασχολημένη μέ τήν ἀραβική πίεση στήν Ἀνατολή, μέ τίς βουλγαρικές ἐπιθέσεις στή Δύση, μέ τή μακρόχρονη «Εἰκονομαχία» καί μέ τίς συνεχεῖς ἐκδηλώσεις ἐσωτερικῆς ἀναρχίας, δέν ἦταν σέ θέση οὔτε τόν 8ο αἰῶνα νά ἐπεκτείνει τήν ἐπιρροή της στά δυτικά Βαλκάνια.

Τό Βυζάντιο ἀναγκάστηκε νά ἐπέμβει γιά νά ξαναὑποτάξει τίς περιοχές τής δυτικῆς παραλίας μόνο τίς ἀρχές τοῦ 9ου αἰῶνα, ὅταν ἡ ἰταλική πολιτική τοῦ Καρλομάγνου, οἱ ἐπιτυχίες τοῦ Πεπίνου στή Δαλματία καί ἡ ἐμφάνιση τῶν Ἀράβων στή Δύση, ἀπειλοῦσαν τά ναυτικά του πρωτεῖα στήν Ἀδριατική, καθιστώντας ἔτσι πιθανή μιά φραγκική εἰσβολή στά Βαλκάνια. Ἡ ἐπέμβαση αὐτή ὀλοκληρώθηκε μέ τή δημιουργία πρῶτα τοῦ ναυτικοῦ «θέματος» τής Κεφαλονιάς κατά τή βασιλεία τοῦ Νικηφόρου Α' (803-811) καί στή συνέχεια μέ τό «θέμα» τοῦ Ντοῦρρες καί τής Νικόπολης μερικά χρόνια ἀργότερα, τό πιθανότερο κατά τή βασιλεία τοῦ Μιχαήλ Ραγκαβέ (811-813) πάντως πρίν τό 820.

Οἱ περιοχές αὐτές λοιπόν γνώρισαν μιά περίοδο ἀνεξαρτησίας πάνω ἀπό 200 χρόνια. Ἀλλά οἱ γραπτές πηγές πού ἔχουμε κρατοῦν ἀπόλυτη σιωπή γιά τήν ἱστορία αὐτῆς τῆς ἐποχῆς. Μόνο τά ἀρχαιολογικά δεδομένα πού ἔχουν

σχέση μ' αὐτούς τούς αἰῶνες καί τὰ συμπεράσματα πού βγαίνουν ἀπό τήν ἐξέταση τῶν μεταγενέστερων ἐποχῶν, μᾶς ἐπιτρέπουν νά ἔχουμε μιά ἰδέα γιά τήν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων. Ἡ κατάργηση τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας εἶχε ἀλλάξει βαθιά τήν κοινωνική δομή. Τή μεγάλη μάζα τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελοῦσαν ἐλεύθεροι παραγωγοί, χωρικοί ἢ ποιμένες πού ἦταν συγκεντρωμένοι σέ ἀγροτικές καί ποιμενικές κοινότητες. Κάθε οἰκογένεια καλλιεργοῦσε τήν ἀτομική της ἰδιοκτησία ἔτοιμη νά προστατέψει τά ἀγαθά της μέ τό ὄπλο στό χέρι. Δίπλα στήν ἀτομική ἰδιοκτησία ὑπῆρχε ἐπίσης ἡ Κιγρία, ἀδιαίρετη ἰδιοκτησία τῆς κοινότητας τοῦ χωριοῦ: λιβάδια, βοσκές, ρυάκια, δάση, μύλοι καί σ' ὀρισμένες περιπτώσεις καλλιεργήσιμα χωράφια πού, ἂν καί παρέμεναν ἀναπαλλοτρίωτα μοιράζονταν περιοδικά ἀνάμεσα στίς οἰκογένειες. Οἱ πληθυσμοί αὐτοί ἦταν τελείως ἐλεύθεροι καί ἀνεξάρτητοι καί καμιά φυλή δέν τούς εἶχε ὑποτάξει. Ἡ παράδοση αὐτή στέριωσε τόσο βαθειά στήν κοινωνική πραχτική πού ὅπως θά δοῦμε ἀργότερα, ὅταν οἱ ὑψηλές ἀρχές προσπάθησαν νά τούς προσβάλουν, συνάντησαν πάντα μιά λυσσασμένη ἀντίσταση. Ἡ μακρόχρονη ἀπουσία μιᾶς κρατικῆς διοίκησης τούς ἔκανε νά νιώθουν ὅλο καί περισσότερο τήν ἀναγκαιότητα μιᾶς συλλογικῆς ὑπεράσπισης. Ἡ συλλογική ἰδιοκτησία, οἱ στενοί κοινωνικοί δεσμοί καί ἡ αὐστηρή πολεμική πειθαρχία διαμόρφωσαν σέ κάθε ἐπαρχιακή κοινότητα ἡ φυλή μιά κοινωνικοπολιτική ἐνότητα. Ἀπό τήν ἄλλη ὁ χαρακτήρας τῆς οἰκονομίας τους πού κατά κύριο λόγο ἦταν φυσικός²³ εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τήν ἀπομόνωση τῶν κοινοτήτων. Σάν ἐπακόλουθο εἶναι ἡ ἐμφάνιση ξεχωριστῶν διαλέκτων στή γλῶσσα καί ἡ δημιουργία μιᾶς διαφοροποίησης στά ἔθιμα, τήν ἐνδυμασία καί τούς τρόπους ζωῆς.

Ἄν καί τά μέλη τῶν κοινοτήτων ἦταν ἐλεύθερα ἀπό νομικῆς πλευρᾶς, ἡ κοινωνική τους διαφοροποίηση, ὅπως ἰδιαίτερα ἐκδηλώνεται στά κτερίσματα, ὁξύνεται ὅλο καί περισσότερο.

Μέ τό πέρασμα τῆς βαρβαρικῆς θύελλας δέν μπόρεσαν νά ἀνασυγκροτηθοῦν ὅλες οἱ ἀρχαῖες πόλεις. Ὅρισμένες τους καί κυρίως ἡ Ἀπολλωνία, τό Βουθρωτό, ἡ Φοινίκη, ἡ Ἀλβανούπολη καί ἡ Ἀντιγόνεια ἐξαφανίστηκαν γιά πάντα. Οἱ ἄλλες ἔχοντας γιά παράδειγμα τό Ντοῦρρες πού παρέμεινε ἡ κυριότερη πόλη τῆς χώρας, κλείστηκαν στίς ἀκροπόλεις τους (Σκόδρα, Σκούπι, Ὠρικόν, Ἀμαντία, Λισσός, Ντρίβαστο, Οὐλκύνιο²⁴ κ.λπ.). Ὅσο στήν ὑπαιθρο ἐξακολουθοῦσε νά κυριαρχεῖ ἡ φυσική οἰκονομία, ἡ βιοτεχνική παραγωγή πού προοριζόταν γιά τήν ἀγροτική πελατεία παρέμεινε τελείως περιορισμένη. Ἄν πιστέψουμε τ' ἀποτελέσματα τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν, τήν καλύτερη μαρτυρία ἀποτελοῦν τά ἐξαιρετικά σπάνια νομίσματα (ὅταν δέν λείπουν τελείως) γιά τήν μετά τόν Ἰουστινιανό περίοδο. Ὁ πληθυσμός τους ἦταν ἀρκετά ἀδύνατος καί ὁ ρυθμός τῆς οἰκονομικῆς τους

23. Φυσική λέμε μιά οἰκονομία κλειστή καί αὐτάρκη χωρίς συναλλαγές πρός τά ἔξω.

24. Τό Ντρίβαστο εἶναι τό σημερινό Ντρίστ. Τό Οὐλκύνιο λεγόταν καί Ντουλτσίνο, Οὐλτσίνο ἢ Δουλτσίνο.

ανάπτυξης ιδιαίτερα αργός. Όμως η χώρα δέν ήταν τελείως απομονωμένη από τόν έξωτερικό κόσμο ὅπως φαντάζονται μερικοί. Τό Ντοῦρρες, τό Ὠρικό καί τό Οὐλκύνιο, τά τρία κυριότερα ἐμπορικά κέντρα εἶχαν σχέσεις μέ τή μακρινή Κωνσταντινούπολη. Ἡ ζωή ἄν καί ἐξελισσόταν μᾶλλον ἀργά, δέν εἶχε ἀδρανήσει. Σ' αὐτούς τούς αἰῶνες χρονολογεῖται ἡ ἵδρυση τῶν πόλεων Κρούγια, Σάρδα, Καστοριά πού ἔμελε νά γίνουν σημαντικά οἰκονομικά καί πολιτικά κέντρα.

Οἱ κυριότερες πόλεις μένοντας ἔξω ἀπό τά πλαίσια τῆς βυζαντινῆς ἐξουσίας ἀπέκτησαν μιά τοπική διοίκηση ἀποτελώντας ἀνεξάρτητες Ἀστικές Κοινότητες. Στό Ντοῦρρες σχηματίσθηκε ἓνα ἀρχοντικό («οἱ ἄρχοντες τοῦ Ντοῦρρες»). Τά λίγα στοιχεῖα πού ἔχουμε γιά τήν ἐσωτερική ὀργάνωση τῶν Ἀστικῶν Κοινοτήτων προέρχονται ἀπό τά ἀρχαιολογικά εὐρήματα. Ἡ διοίκηση τῶν πόλεων μέ ἐπικεφαλῆς τή γενική συνέλευση τῶν πολιτῶν πού συγκεντρώνονταν στήν πλατεία τῆς πόλης ἐξέλεγε ἢ ἔπαυε διά βοῆς τό Συμβούλιο, ἐνῶ οἱ Σύμβουλοι ἐξέλεγαν μεταξύ τους τόν ἀρχηγό τῆς Κοινότητος πού στό Ντοῦρρες ὀνομαζόταν «ἄρχοντας», στό Οὐλκύνιο Κόμης, Ἡγούμενος στήν Κρούγια καί Primus ἢ «πρωτεύων» ἄλλοῦ. Ἡ μακρόχρονη αὐτή παράδοση τῆς ἀνεξαρτησίας καί τῆς δημοκρατικῆς διοίκησης θ' ἀφήσει βαθιά σημάδια στή συνείδηση τῶν πολιτῶν. Σ' ὅλο τό Μεσαίωνα καθημερινή φροντίδα θά εἶναι ἡ ἀναγνώριση τῶν συνελεύσεων τους ἀπό τούς ξένους μονάρχες, τούς ντόπιους πρίγκιπες ἢ τούς πατρίκιους τῆς πόλης.

Καταγωγή τῆς φεουδαρχίας

Μέ τήν ἀνασυγκρότηση τῆς βυζαντινῆς κυριαρχίας στό πρῶτο μισό τοῦ 9ου αἰῶνα, τό μεγαλύτερο μέρος τῆς σημερινῆς Ἀλβανίας συμπεριλήφθηκε στό θέμα τοῦ Ντοῦρρες (πού περιλάμβανε τό σύνολο τῆς Νέας Ἡπείρου κι ἓνα μέρος τῆς Πρεβαλιτανίας), ἐνῶ οἱ μεσημβρινές περιοχές καί ἡ Παλαιά Ἡπειρος ἀνήκαν στό θέμα τῆς Νικόπολης. Ὅσο γιά τήν παλιά ἐπαρχία τῆς Δαρδανίας, αὐτή ἐνμέρει ἐνσωματώθηκε στό θέμα τῆς Θεσσαλονίκης πού δημιουργήθηκε τήν ἴδια ἐποχή. Τά ὑπόλοιπα ἐδάφη πού ἔμειναν ἔξω ἀπό τό βυζαντινό ἔλεγχο ἔγιναν θέατρο μιᾶς μακρόχρονης μετανάστευσης σερβικῶν πληθυσμῶν πού προσελκύνονταν ἀπό τή γονιμότητά τους.

Ἡ βυζαντινή ὅμως κυριαρχία ἦταν πρόσκαιρη καί ταραχώδης. Οἱ Βούλγαροι πού ἦρθαν ἀπό τήν Ἀνατολή ἄρχισαν τό 851 νά διεισδύουν στά ἐδάφη αὐτά. Μέσα σέ μισό αἰῶνα εἶχαν κατακλύσει τό θέμα τῆς Νικόπολης καί τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ Ντοῦρρες χωρίς ὅμως νά καταφέρουν νά κυριέψουν τήν ἴδια τήν πόλη. Ἡ εἰσβολή αὐτή δέν εἶχε μόνο καθαρά στρατιωτικό χαρακτήρα. Δίπλα στούς αὐτόχθονες κατοίκους τῶν κεντρικῶν

καί μεσημβρινῶν περιοχῶν ἐγκαταστάθηκαν Βούλγαροι πολεμιστές ἀγρό-
τες στό ἐπάγγελμα μέ τίς οἰκογένειές τους πού ἀνήκαν κατά πᾶσα πιθανότητα
στός φυλές τῶν Βαϊουνιτῶν, τῶν Σμολιέων καί τῶν Βερζιτῶν τῆς Θράκης καί
Μακεδονίας καί παρέμειναν ἐκεῖ ἀκόμη καί τήν περίοδο τῆς παρακμῆς τοῦ
βασιλείου τους ἔπειτα ἀπό τό θάνατο τοῦ τσάρου Συμεών (927). Ἀντίθετα,
ὅταν στό τελευταῖο τέταρτο τοῦ 10ου αἰώνα ἡ Βουλγαρική Αὐτοκρατορία
ἀνασυγκροτήθηκε, ὁ τσάρος Σαμουήλ κυρίεψε τό Ντοῦρρες. Οἱ ἄλβανικές
χωρες ἔγιναν θέατρο ἀψιμαχιῶν ἀνάμεσα στούς Βυζαντινούς καί τούς
Βούλγαρους. Οἱ τελευταῖες μάχες πού διεξήχθησαν ἀνάμεσά τους ἔγιναν τό
1018 στήν Πουλχεριούπολη πού ὀνομαζόταν τότε Βελλεγράδες (σημερινό
Μπεράτι) κι ἔληξαν μέ τήν ἥττα τῶν Βουλγάρων. Τό Βυζάντιο ἀποκατέστησε
ἔτσι τήν κυριαρχία του σ' αὐτά τά ἐδάφη.

Μιά σειρά ἀπό γεγονότα καί καταστάσεις προκάλεσαν μιᾶ γρήγορη
ἀνάπτυξη φεουδαρχικῶν σχέσεων. Ὁ ἀριθμός τῶν χωρικῶν πού ἔχασαν τά
χωράφια τους μεγάλωσε ξαφνικά μέ ἀποτέλεσμα νά μεγαλώσει ἀντίστοιχα ὁ
ἀριθμός αὐτῶν πού ἐργάζονταν σάν ἐνοικιαστές («μορτίτες») ἢ μισθωτοί
ἐργάτες («μισθωτοί») στά χωράφια τῶν εὐπορῶν ἰδιοκτητῶν («δυνατοί»). Ἐμ-
μεσα στοιχεῖα μᾶς δείχνουν ὅτι τά προνόμια τῶν στρατιωτικῶν δυνατῶν ἦταν
μεγαλύτερα ἀπό ἐκεῖνα τῶν πολιτικῶν καί τῶν ξένων καί πιά οὐσιαστικά ἀπό
τά τῶν ἐντοπίων, ἀποτέλεσμα τῆς πολιτικῆς τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων
καί τῶν Βουλγάρων τσάρων πού προίκιζαν μέ φέουδα καί προνόμια τούς
στρατιωτικούς τους ὑπαλλήλους, γιά νά μποροῦν νά στηρίζονται σ' αὐτούς
γιά τή θεμελίωση τῆς πολιτικῆς τους ἐξουσίας. Γιά τόν ἴδιο λόγο
ἀποκαταστάθηκαν μέ μεγάλο ζῆλο οἱ ἐκκλησιαστικοί ὀργανισμοί, πρῶτα ἀπό
τούς Βυζαντινούς καί στή συνέχεια ἀπό τούς Βουλγάρους. Ἡ παραχώρηση
τοῦ δικαιώματος στούς στρατιωτικούς, πολιτικούς καί ἐκκλησιαστικούς
ἄρχοντες (δυνατούς) νά μοιράζονται μέ τό Κράτος τούς φόρους πού εἶχαν
ἀναλάβει νά εἰσπράξουν ἀπό μιᾶ ἀγροτική κοινότητα ἢ μιᾶ καθορισμένη
περιοχή εἶχε σάν ἀποτέλεσμα νά δυναμώσουν οἰκονομικά καί πολιτικά καί νά
προικισθοῦν μέ φεουδαρχικά προνόμια. Ὅταν ἀργότερα οἱ Βυζαντινοί
αὐτοκράτορες καί οἱ Βούλγαροι τσάροι τούς ἔδωσαν τό δικαίωμα τῆς
παραχώρησης ἀσύλου, πρῶτα οἱ ἐκκλησιαστικοί ἄρχοντες καί στή συνέχεια
οἱ λαϊκοί, ὑπόταξαν σιγά - σιγά τούς μορτίτες κάνοντάς τους «πάροικους»
δηλαδή δουλοπάροικους. Ἀπό δύο βυζαντινά διπλώματα²⁵ τῶν ἀρχῶν τοῦ 11ου
αἰώνα, ὑπογραμμένα ἀπό τόν Αὐτοκράτορα Βασίλειο Β' βγαίνει τό συμπέ-
ρασμα ὅτι οἱ ἐπισκοπές τῶν ἄλβανικῶν περιοχῶν εἶχαν τό ἀργότερο ἀπό τήν
ἀρχή τῆς βασιλείας τοῦ Βούλγαρου τσάρου Σαμουήλ (977 -1014) πάροικους
στόν πληθυσμό τους.

Οἱ φεουδαρχικές σχέσεις δέν ἔφθασαν ὥστόσο σ' ὀρισμένα ὀρεινά μέρη,
πού ἔμειναν στό περιθώριο αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης ἀκόμα καί στούς ἐπόμενους

---

25. Τό δίπλωμα ἦταν ἐπίσημο ἔγγραφο πού «δίπλωνε» στά δύο.

αἰῶνες. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀνασυγκρότηση τῆς κυριαρχίας του τὸ Βυζάντιο ἔκανε μεγάλες προσπάθειες νὰ στεριώσῃ τὶς θέσεις του. Τὸ θέμα τοῦ Ντοῦρρες ὅπως καὶ τῆς Νικόπολης ἀνασυστάθηκε μ' ὅλο τὸ διοικητικὸ καὶ στρατιωτικὸ του μηχανισμό ἔχοντας ἐπικεφαλῆς ἓνα δούκα πού τὸν συνόδευαν διάφοροι ὑψηλοὶ ἀξιωματοῦχοι.

Τὸ θέμα τοῦ Ντοῦρρες χωρίσθηκε σέ πολλές ἐπαρχίες «Χαρτουλαράτα» καὶ «κλεισοῦρες» πού τὶς κυβερνοῦσαν ἓνας «στρατηγός», ἓνας «ἄρχοντας» κι ἓνας «κλεισουράρχης» πού ὑπόκεινταν στό δούκα (ἐπαρχίες τοῦ Ἑρβάνου, τῆς Ὁχρίδας, τῆς Διάμπολης, τῆς Πρέσπας, τῆς Κολώνιας, τῆς Πέτρας, τῆς Γκλαβινίτσας, τοῦ Σκρεπαρίου κ.λπ., 15 μᾶλλον συνολικά, ὅσες ἦταν καὶ οἱ ἐπισκοπές). Τὸ θέμα εἶχε δικό του στρατό πού τὸν ἀποτελοῦσαν μονάδες μισθοφόρων στρατοπεδευμένες στό κέντρο καὶ «στρατιῶτες» — χωρικοὶ ἀπὸ τὴν ἐπαρχία ἐγγεγραμμένοι στοὺς καταλόγους καὶ ὑποχρεωμένοι σέ περίπτωση προσκλήσεως νὰ παρουσιάζονται ἔνοπλοι στό στρατηγὸ ἢ τὸν «τουρμάρχη». Ὅμως ἡ φεουδο-στρατιωτικὴ αὐτὴ διοίκηση συσταίνεται σέ μιά στιγμὴ πού ἡ Ἀνατολικὴ Αὐτοκρατορία εἶναι θύμα μιᾶς βαθιᾶς οἰκονομικῆς, πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς κρίσης. Οἱ συνεχεῖς αὐξήσεις τῶν φόρων συνοδευόμενες ἀπὸ ὑπερβολὲς τῶν ντόπιων ὑπαλλήλων ἐξόργισαν τοὺς χωρικοὺς πού ξεσηκώθηκαν ἐπανειλημμένα κατὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας. Τέτοιοι ξεσηκωμοὶ ἦταν ἀνάμεσα σ' ἄλλους ὁ μέγας ξεσηκωμὸς τῶν χρόνων 1040-1041 καθοδηγούμενος ἀπὸ τὸν ἑκπρωτο στρατιώτη Τιχομήρ, ἡ ἀγροτικὴ ἐξέγερση τοῦ 1080 πού τὴν κατηύθυνε ὁ πάροικος Λαζάρ, ἡ συμμετοχὴ τῶν χωρικῶν τοῦ θέματος τοῦ Ντοῦρρες στὰ στρατιωτικὰ πραξικοπήματα πού ὑποδαύλισαν ὁ δούκας τῆς Σικελίας Γεώργιος Μανιάκης τὸ 1043, ὁ δούκας τοῦ Ντοῦρρες Νικηφόρος Βρυένιος τὸ 1077 καὶ ὁ διάδοχός του Νικηφόρος Βασιλάκιος τὸ 1078.

Ἔτσι οἱ ἀλβανικὲς χῶρες δὲν ξέφυγαν καθόλου τὸν κανόνα τῆς ἱστορίας. Κι ἐδῶ ἐπίσης ἡ φεουδαρχικὴ δομὴ συνοδεύτηκε ἀπὸ ἀγροτικὲς ἐξεγέρσεις.